

**TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ
TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE
AMPİRİK BİR İNCELEME**

Hazırlayan

Şerife SEZER

Danışman

Prof. Dr. Mahmut MASCA

AFYONKARAHİSAR 2019

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ
TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE
AMPİRİK BİR İNCELEME

Hazırlayan
Şerife SEZER

Danışman
Prof. Dr. Mahmut MASCA

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye İmalat Sanayinde Endüstri-İçi Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir İnceleme” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16.07.2019

Şerife SEZER

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mahmut MASCA
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL
: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İNKAYA

İmza

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şerife SEZER' in “**Türkiye İmalat Sanayinde Endüstri-İç Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir İnceleme**” başlıklı tezi, 16/07/2019 günü saat 11:00’ de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’ nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE AMPİRİK BİR İNCELEME

Şerife SEZER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

Temmuz 2019

Danışman: Prof. Dr. Mahmut MASCA

Bu tezin amacı, Türkiye'nin imalat sanayinde endüstri içi ticareti ve endüstri içi ticareti etkileyen faktörleri analiz etmektir. Çalışmada 1988-2017 yılları arasında Türkiye'nin ticaret ortağı 29 ülke ile imalat sanayinde endüstri içi ticareti Grubel Lloyd endeksi ile analiz edilmektedir. Elde edilen sonuçlar ile 1998-2017 yılları kapsamında etkileyen faktörler panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir.

Endüstri içi ticaretin ülke ve politika temelli belirleyicileri; kalkınma düzeyi, kalkınma düzeyi farklılıkları, piyasa büyüklüğü, piyasa büyüklüğü farklılıkları, dışa açıklık oranı, dışa açıklık oranı farklılıkları, coğrafi uzaklık ve ekonomik bütünleşmeye katılımı kullanılmaktadır. Kurulan modellerden elde edilen sonuçlar ise kalkınma düzeyi, piyasa büyüklüğü ve gümrük birliğine katılımın endüstri içi ticaret üzerinde pozitif etkiye sahip iken coğrafi uzaklığın negatif etkili olduğudur. Türkiye'nin AB üyesi ülkeler ile endüstri içi ticaretin yüksek oranlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Endüstri İçi Ticaret, İmalat Sanayi, Grubel Lloyd Endeksi, Panel Veri Analizi.

ABSTRACT

AN EMPIRICAL STUDY ON FACTORS AFFECTING INTRA-INDUSTRY TRADE IN TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY

Şerife SEZER

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

July 2019

Advisor: Prof. Dr. Mahmut MASCA

The aim of this study is to analyze the factors affecting trade and intra-industry trade, intra-industry in Turkey's manufacturing industry. The study on intra-industry trade between the years 1988-2017 under the trade partner of Turkey's manufacturing industry with 29 countries Grubel Lloyd index is used in the study. The results obtained and the factors affecting intra-industry trade in the period of 1998-2017 are analyzed by panel data method.

Country and policy-based determinants of intra-industry trade are dealt with as development level, development level differences, market size, market size differences, outward-openness ratio, outward-openness ratio differences, geographical distance, and participation in economic integration. The results obtained from the established models are that the level of development, market size and participation in the customs union have a positive effect on intra-industry trade while the geographical distance is negative. It also concluded that Turkey's intra-industry trade between the EU member countries have the high rates.

Keywords: International Trade Theories, Intra-industry Trade, Manufacturing Industry, Grubel Lloyd Index, Panel Data Analysis.

ÖNSÖZ

Lisans yıllarımda da bana yol gösteren, tezimin yazım sürecinde beni yönlendiren ve bana olan güveni ile çalışmalarım boyunca yardımını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mahmut MASCA'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin ekonometrik uygulama kısmında engin bilgi birikimleri ile bana yardımcı olan, beni sabırla dinleyip yanıtlayan, değerli yorum ve önerileri ile bana hayat konusunda da yol gösterici olan Sayın Prof. Dr. Erdal DEMİRHAN hocama minnettarım. Katkılarından dolayı değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İNKAYA hocalarıma da teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu günlere gelmemdeki en büyük paya sahip olan ailem; çalışmamı başarı ile bitirmemi dört gözle bekleyen sevgili babam Musa SEZER'e, her bunaldığımda ve zorlandığımda daha da istekli olmam için beni gayretlendiren moral kaynağım, annem Sebahat SEZER'e çok teşekkür ediyorum. Daima bana güvenen ve beni destekleyen canım ablalarım Arzu ERTUĞRUL ve Gamze UÇAR'a, ayrıca manevi olarak her zaman yanımda hissettiğim, hayatımdaki en tatlı çift diyebileceğim Naciye ve Tayyar BULDUK'a minnettarım.

Bu süreçte doğrudan veya dolaylı olarak bana destek olan, beni güçlendiren herkese teşekkürü borç bilirim, iyi ki varsınız...

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI....Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLOLAR DİZİNİ	xi
EKLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN OLUŞUM SÜRECİ

1. DIŞ TİCARET TEORİLERİNİN AÇIKLANMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	17
1.1. MERKANTİLİST DÜŞÜNCE.....	17
1.2. FİZYOKRATİK DÜŞÜNCE	18
2. KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	19
2.1. MUTLAK ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ	19
2.2. KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ	20
3. NEOKLASİK KATKILAR.....	21
3.1. FIRSAT MALİYETİ.....	22
3.2. FAKTÖR DONATIMI TEORİSİ	22
3.2.1. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi	23
3.2.2. Gelir Dağılımı Teoremi	24
3.2.3. Rybczynski Teoremi	24
4. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ	26
4.1. NİTELİKLİ İŞGÜCÜ TEORİSİ	26
4.2. TEKNOLOJİ AÇIĞI TEORİSİ.....	27
4.3. ÜRÜN DÖNEMLERİ TEORİSİ.....	28

4.4. TERCİHLERDE BENZERLİK TEORİSİ	29
4.5. ÖLÇEK EKONOMİLERİ TEORİSİ.....	29
4.6. MONOPOLCÜ REKABET TEORİSİ	30
4.7. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET TEORİSİ.....	30
4.7.1. Yatay Ve Dikey Endüstri İçi Ticaretin Yapısı	32
4.7.2. Marjinal Endüstri İçi Ticaret Kavramı.....	33
5. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET: TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	33
5.1. REKABETÇİ PİYASALAR VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET	34
5.1.1. Yeni Hecksher-Ohlin Modeli Endüstri İçi Ticaret Teorisi	34
5.2. MONOPOLCÜ REKABET PİYASALARI VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET	35
5.2.1. Yeni Hotelling Modelleri ve Endüstri İçi Ticaret	36
5.3. OLİGOPOL PİYASALAR VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET	37
5.3.1. Oligopol Piyasalarda Homojen Mallar ve Endüstri-İçi Ticaret.....	38
5.3.2. Oligopol Piyasalarda Farklılaştırılmış Mallar ve Endüstri-İçi Ticaret	38
6. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN NEDENLERİ.....	40
7. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ.....	40
7.1. ÜLKEYE ÖZGÜ DEĞİŞKENLER	41
7.2. ENDÜSTRİYE ÖZGÜ DEĞİŞKENLER	42
8. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ	43
8.1. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN STATİK ÖLÇÜMLERİ	43
8.1.1. Balassa Endeksi.....	44
8.1.2. Grubel-Lloyd Endeksi	44
8.1.3 Uyarlanmış Grubel-Llyod Endeksi	45
8.2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN DİNAMİK ÖLÇÜMLERİ.....	45
8.2.1 Hamilton Kniest Endeksi	46
8.2.2. Greenaway-Hine ve Milner Endeksi.....	47
8.2.3. Brülhart Endeksi.....	48

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ANALİZİ

1. TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ ÜLKELER İLE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ	49
1.1. KAPSAM VE VERİ SETİ	49
1.2. YÖNTEM.....	50
2. ÜLKELERİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ VE SONUÇLARI	50
2.1. TÜRKİYE’NİN İNGİLTERE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	50
2.2. TÜRKİYE’NİN ALMANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	53
2.4. TÜRKİYE’NİN HOLLANDA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	57
2.5. TÜRKİYE’NİN İTALYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	59
2.6. TÜRKİYE’NİN İSPANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	61
2.7. TÜRKİYE’NİN POLONYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	63
2.8. TÜRKİYE’NİN BEKÇİKA-LÜKSEMBURG İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	65
2.9. TÜRKİYE’NİN ABD İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	67
2.10. TÜRKİYE’NİN ÇİN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	69
2.11. TÜRKİYE’NİN HİNDİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	71
2.12. TÜRKİYE’NİN İSVEÇ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	73
2.13. TÜRKİYE’NİN ROMANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	75
2.14. TÜRKİYE’NİN B.A.E İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	77
2.15. TÜRKİYE’NİN RUSYA FED. İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	79
2.16. TÜRKİYE’NİN İRAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	81
2.17. TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	83

2.18. TÜRKİYE’NİN GÜNEY KORE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	85
2.19. TÜRKİYE’NİN YUNANİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	87
2.20. TÜRKİYE’NİN UKRAYNA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	89
2.21. TÜRKİYE’NİN DANİMARKA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	91
2.22. TÜRKİYE’NİN JAPONYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	93
2.23. TÜRKİYE’NİN PORTEKİZ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	95
2.24. TÜRKİYE’NİN BULGARİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	97
2.25. TÜRKİYE’NİN AVUSTURYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	99
2.26. TÜRKİYE’NİN NORVEÇ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	101
2.27. TÜRKİYE’NİN ÇEK CUMHURİYETİ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	103
2.28. TÜRKİYE’NİN İRLANDA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	105
2.29. TÜRKİYE’NİN İSVİÇRE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ	107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE UYGULAMA

1. LİTERATÜR TARAMASI	109
2. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	117
2.1. UYGULAMANIN AMACI	117
2.2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ: PANEL VERİ ANALİZ.....	117
2.2.1. Klasik Model- Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi	119
2.2.2. Sabit Etki Modeli	120
2.2.3. Tesadüfi (Rassal) Etkiler Modeli.....	120

2.2.4. Hausman Testi.....	121
2.3. TEST EDİLEN ÜLKE VE POLİTİKA TEMELLİ HİPOTEZLER	122
2.3.1. Değişkenlerin Tanımlanması	122
2.3.2. Ülke ve Politika Temelli Hipotezlerin Test Edildiği Modellerde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar	122
2.3.3. Modelde Test Edilen Hipotezler	124
3. TÜRKİYE’NİN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜLKE VE POLİTİKA TEMELLİ BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN MODELLEME VE ANALİZ SONUÇLARI.....	128
SONUÇ.....	137

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Türkiye'nin İngiltere ile Endüstri İçi Ticareti.....	52
Tablo 2. Türkiye'nin Almanya ile Endüstri İçi Ticareti.....	54
Tablo 3. Türkiye'nin Fransa ile Endüstri İçi Ticareti.....	56
Tablo 4. Türkiye'nin Hollanda ile Endüstri İçi Ticareti.....	58
Tablo 5. Türkiye'nin İtalya ile Endüstri İçi Ticareti	60
Tablo 6. Türkiye'nin İspanya ile Endüstri İçi Ticareti	62
Tablo 7. Türkiye'nin Polonya ile Endüstri İçi Ticareti	64
Tablo 8. Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Endüstri İçi Ticareti.....	66
Tablo 9. Türkiye'nin ABD ile Endüstri İçi Ticareti	68
Tablo 10. Türkiye'nin Çin ile Endüstri İçi Ticareti.....	70
Tablo 11. Türkiye'nin Hindistan ile Endüstri İçi Ticareti.....	72
Tablo 12. Türkiye'nin İsveç ile Endüstri İçi Ticareti	74
Tablo 13. Türkiye'nin Romanya ile Endüstri İçi Ticareti	76
Tablo 14. Türkiye'nin B.A.E ile Endüstri İçi Ticareti	78
Tablo 15. Türkiye'nin Rusya ile Endüstri İçi Ticareti	80
Tablo 16. Türkiye'nin İran ile Endüstri İçi Ticareti	82
Tablo 17. Türkiye'nin İsrail ile Endüstri İçi Ticareti	84
Tablo 18. Türkiye'nin Güney Kore ile Endüstri İçi Ticareti.....	86
Tablo 19. Türkiye'nin Yunanistan ile Endüstri İçi Ticareti	88
Tablo 20. Türkiye'nin Ukrayna ile Endüstri İçi Ticareti.....	90
Tablo 21. Türkiye'nin Danimarka ile Endüstri İçi Ticareti.....	92
Tablo 22. Türkiye'nin Japonya ile Endüstri İçi Ticareti	94
Tablo 23. Türkiye'nin Portekiz ile Endüstri İçi Ticareti	96
Tablo 24. Türkiye'nin Bulgaristan ile Endüstri İçi Ticareti	98
Tablo 25. Türkiye'nin Avusturya ile Endüstri İçi Ticareti.....	100
Tablo 26. Türkiye'nin Norveç ile Endüstri İçi Ticareti.....	102
Tablo 27. Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile Endüstri İçi Ticareti.....	104
Tablo 28. Türkiye'nin İrlanda ile Endüstri İçi Ticareti	106
Tablo 29. Türkiye'nin İsviçre ile Endüstri İçi Ticareti.....	108
Tablo 30. Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaretine İlişkin Literatür İncelemesi	115
Tablo 31. Modelde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar	123

Tablo 32. Türkiye'nin 29 Ticaret Ortağı Ülke ile Gerçekleştirdiği Endüstri İçi Ticaretin Ülke ve Politika Temelli Belirleyicilerinin Testi: Uygun Model Seçimi .	129
Tablo 33. Standart Hataları Düzeltilmiş Tesadüfi Etkiler Modelinin Tahmin Sonuçları	132
Tablo 34. Türkiye'nin 29 Ticaret Ortağı Ülke ile Gerçekleştirdiği Endüstri İçi Ticaretin Ülke ve Politika Temelli	134

EKLER DİZİNİ

EK-1. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modelinin Tahmin Sonuçları	147
EK-2. Sabit Etkili Modelin Tahmin Sonuçları	148
EK-3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	149
EK-4. Standart Hataları Düzeltilmiş Sabit Etki Modelinin Tahmin Sonuçları	150

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB:** Avrupa Birliği
- AR-GE:** Araştırma ve Geliştirme
- DEİT:** Dikey Endüstri İçi Ticaret
- EİT:** Endüstri İçi Ticaret
- EKK:** En Küçük Kareler
- GB:** Gümrük Birliği
- G-L:** Grubel Lloyd
- GSYİH:** Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
- HEKK:** Havuzlanmış En Küçük Kareler
- KBG:** Kişi Başına Gelir
- MEİT:** Marjinal Endüstri İçi Ticaret
- REV:** Revizyon
- SITC:** Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması
- TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- YEİT:** Yatay Endüstri İçi Ticaret

GİRİŞ

Bu çalışmada Türkiye'ye ilişkin endüstri içi ticaretin teori ve uygulama açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle çalışma endüstri içi ticaretteki gelişmeleri, ölçüm ve hesaplama yöntemlerini, endüstri içi ticaret ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmaların gözden geçirilmesini, Türkiye'nin ülke ve endüstri bazında ticaretinin boyutunu, son olarak da imalat sanayi sektöründe endüstri içi ticareti etkileyen faktörler üzerine ekonometrik uygulamayı kapsamaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen bulgularla hipotez sonuçlarına ilişkin değerlendirmeler yer almaktadır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın iki bölümünü endüstri içi ticarete yönelik analizler oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde öncelikle dış ticaret teorilerinin açıklanmasına yönelik yaklaşımlar ele alınmakta, sonrasında klasik dış ticaret teorileri ve neo-klasik katkılara değinilerek yeni dış ticaret teorileri açıklanmaktadır. Yeni dış ticaret teorileri kapsamında endüstri içi ticaret rekabetçi piyasalarda; tam rekabet, monopolcü rekabet ve oligopol piyasalarda endüstri içi ticaret olmak üzere alt başlıklar halinde detaylandırılmaktadır. Daha sonrasında endüstri içi ticaretin nedenleri ve belirleyicileri açıklanmakta ve endüstri içi ticareti ölçmek amacıyla kullanılan statik ve dinamik ölçüm yöntemlerine yer verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, literatürde endüstri içi ticarete ilişkin en yaygın kullanım alanına sahip ölçüm yöntemi olan Standart Grubel-Lloyd Endeksi kullanılarak Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile endüstri bazında endüstri içi ticaret hesaplamaları ile analizi ve analizin bulgularına yer verilmektedir. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması SITC Rev.3'e göre Türkiye'nin imalat sanayi ana ürün gruplarına (SITC 5-8) ait endüstri içi ticareti, 1988-2017 yılları arası ithalat ve ihracat rakamları kullanılarak hesaplanmıştır. Seçilmiş ülkeler kapsamında ise Türkiye'nin dış ticaretinde büyük öneme sahip AB ve AB dışı olmak üzere toplam 29 ülke temel alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümü olan uygulama kısmında ise Türkiye'nin endüstri içi ticaretini etkileyen faktörlere ilişkin modelleme, 1998-2017 yılları arası panel veri yöntemi ile analizi ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesi yer almaktadır. Modelleme kısmında diğer bölümlerde ele alınan teorik kapsam ve literatürdeki

Çalışmalardan yararlanılmaktadır. Ayrıca hipotezlerin test edilmesinde ve panel veri analizinde ikinci bölümde ele alınan Türkiye'nin ülke ve endüstri bazında endüstri içi ticaretine ilişkin bulgulardan faydalanılmaktadır. Bazı yıllara ait verilere ulaşılammış olmasından dolayı seçilen zaman aralığı bir önceki bölümden daha kısa tutulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN OLUŞUM SÜRECİ

1. DIŞ TİCARET TEORİLERİNİN AÇIKLANMASINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Uluslararası iktisat teorileri ülkeler neden dış ticaret yapar, hangi malı ithal edip hangisini ihraç etmelidir ve dış ticaret haddi yani uluslararası fiyat oranları nasıl belirlenir gibi sorulara cevap aramak için ortaya çıkmıştır. Adam Smith (1776) yayınladığı *Ulusların Zenginliği* adlı eseri ile klasik iktisat ekolünün temelini atmış ve dış ticaretle ilgili yaklaşımların bilimsellik kazanıp teori haline gelmesini sağlamıştır (Seyidoğlu, 2009). Ancak teori olarak sayılmamakla birlikte klasik iktisat ekolünden önce dış ticaret ile ilgili yaklaşım ve düşünce akımları mevcuttur. Çalışmanın bu kısmında öncelikle bu yaklaşımlardan bahsedilecektir.

1.1. MERKANTİLİST DÜŞÜNCE

15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar yaygın bir anlayış olan merkantilist doktrin, dünya servetinin sabit olduğu ve devletlerin zenginliğinin ülkedeki değerli madenlerle ölçüldüğünü savunan bir yaklaşımdır. Yaklaşımına göre bir ülkenin kalkınma sağlayabilmesi için altın ve gümüş stokunu arttırması gerekir. Merkantilist yaklaşımda hedef altın stokunu arttırmaktır. Bu doğrultuda; İngiliz merkantilizmi olarak da bilinen sömürgecilik yoluyla altın stoklamak, İspanya'nın yaptığı bulyonizm olarak da bilinen yani sömürgesi olan ülkelere kendi ülkesine külçe külçe altın taşımak gibi seçenekler mevcuttur. Diğer bir yol ise Fransız merkantilizmi (Colbertizm) devlet desteği ile sanayileşerek altın stokunu arttırmaktır. Bu görüşe göre ülkenin dış ticaretten elde edilen kazancının fazla olması yani dış ticaret fazlası olarak tanımlanan ihracatın ithalattan fazla olma durumu sağlanmalıdır. Ticaretten yalnızca ihracatçı ülkenin kazanç sağlayabildiğini savunan merkantilist doktrin, ülkenin dış ticaret fazlası hedefine ulaşabilmesi için devlet müdahalelerini gerekli görmektedir. Devlet özel teşvikler yaparak ihracatı arttırmalı ve ithal kotaları, gümrük vergileri gibi ithalatı kısıtlayıcı önlemlerle müdahalede bulunmalıdır. Merkantilist politikalar devletçi, himayeci ve aşırı milliyetçi özelliktedirler. Bu yaklaşımın ekonomiye en önemli katkısı ödemeler bilançosu (ithalat ve ihracat) olmuştur. Ayrıca merkantilist görüş kalifiye işgücü ve nüfus ile rekabet gücü sağlanacağı için nüfus artışına olumlu

bakmışlardır. Ancak serveti arttırmak için daha fazla işgücünün düşük ücretle ağır şartlarda çalıştırılmasından dolayı ülkenin refahında artış sağlanamadığı görülmüştür. Sanayileşme için hammadde yerine nihai mallar ihraç edilmesi ile servet artışını hedeflerken tarımı göz ardı etmesinden dolayı merkantilist yaklaşıma tepki olarak yeni bir düşünce akımı ortaya çıkmıştır.

1.2. FİZYOKRATİK DÜŞÜNCE

Fizyokrazi olarak bilinen bu görüş ise zenginliğin kaynağını tarım olarak değerlendiren bir yaklaşımdır. Fizyokratlara göre hangi ülkenin toprak zenginliği varsa ve sahip oldukları topraklar ne kadar verimliyse o ülke o kadar zengin sayılmaktadır. Bir başka ifade ile zenginlik doğada kendiliğinden bulunmaktadır, doğal kaynaklar görünmez bir güç ile dağıtılmıştır ve doğanın kanunu ile yönetilmektedir. Merkantilist yaklaşımın aksine ekonominin işleyişinde doğal bir düzene sahip olduğu ve devlet müdahalelerinin gereksiz olduğu (Laissez faire) görüşüne sahiptir. Toprağa ekilen bir buğday tanesi bir başakta binlerce buğdayın oluşumuna sebebiyet verdiği için emeğin karşılığını fazlasıyla veren tek üretim faktörü olarak değerlendirilmiştir. Toprağın bu bereketine hayranlık duyan fizyokratlara göre ticaret ve sanayi gibi diğer üretim alanları kısırdır. Sanayinin yararını kısmen kabul eden fizyokratlar, yine merkantilistlerin aksine ticaretin gelişmesine çok sıcak bakmazlar çünkü ticaret mala karşılık mal ile yapıldığından bir değer oluşturmaz (Tekelioğlu,1993). Toprak ise buğday örneğindeki gibi bereketin kaynağı ve artı değer üretim alanıdır. Fizyokrasinin öncüsü olarak bilinen fizyokrat John Locke'dur, rasyonalizm görüşü ve doğal düzene verdiği önemi diğer fizyokratlar da benimsemişlerdir (Savaş, 1997). Fizyokrasinin en önemli temsilcisi ve kurucularından biri olan François Quesnay üretimin ve artı değer tek kaynağı olarak tarımı gösterir ve bu sebeple sadece tarım kesiminden vergi alınması gerektiğini savunur. Alınacak olan vergilerin ise tek üretken sınıf olan çiftçilerden değil, toprak sahiplerinden olması gerektiğini savunur. Quesnay tarafından oluşturulan iktisadi tabloda halk sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflardaki gelir dağılımı; tarımdaki kiracılar yani çiftçiler, toprağı işleyerek üretim yapan ve elde ettikleri net hasılayı toprak sahiplerine kira bedeli olarak ödeyen sınıf şeklindedir. Toprak sahipleri, toprağın işletilmesinin bedeli olarak net hasılayı alan sınıftır. Kısır sınıf ise hammaddeyi işleyebilmek için imalathane ve işçiye ihtiyaç duyan sanayici ve tüccarlardır, bu sınıfın elde ettiği net gelir diğer iki

sınıf arasında dağılır. Fizyokratlar da emek faktörüne gereken önemi vermemişler, zenginliğin ve verimliliğin tek kaynağının tarım olduğunu ve devlet müdahalelerinin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Sloganları ise "laissez-faire, laissez-passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) olmuştur. Fizyokratlar bu düşünceleri ile de Klasik İktisadi Düşünce'nin temelini atmışlardır.

2. KLASİK DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı kitabındaki görüşleri Klasik Liberalizm veya Klasik İktisat Ekolünün temelini oluşturmaktadır. Bireyler kendi çıkarları uğruna çalışırlar ve devlet bireysel girişim haklarına kısıtlama getirmez çünkü bireyler kendi çıkarlarını gözetirken aslında toplum yararına da hizmet verdikleri görüşündedir. Klasik Dış Ticaret Teorileri önceki yaklaşımların aksine emeğe değer verir, tam uzmanlaşma ve işbölümü kavramları vardır. Böylelikle dünya kaynaklarının verimliliğini artmakta ve buna bağlı olarak üretim-tüketim miktarlarındaki artışla yaşam standartları yükselmektedir. Ayrıca teorinin bazı temel varsayımlarından bahsedecek olursak;

- İki mal ve iki ülke modeli kullanılır.
- Mallar homojendir ve ticaretin sebebi fiyat farklılığıdır.
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet geçerlidir.
- Analiz reel fiyatlar üzerinden yürütülür.
- Devlet müdahalesi yoktur. Ekonomi tam istihdam dengesindedir.
- Taşıma maliyetlerinin sıfır olduğu varsayılır.
- İşgücü (emek) ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir.
- Arz yönlü bir teoridir ve ölçeğe göre sabit getiri varsayımına sahiptir.

2.1. MUTLAK ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ

Geleneksel dış ticaret teorileri mutlak üstünlükler teorisi ile başlamaktadır. Mutlak üstünlükler teorisi; bir ülkenin hangi malı daha düşük maliyete üretebiliyorsa o malın üretiminde uzmanlaşıp ihraç etmesi ve göreceli olarak fazla maliyet gerektiren malı diğer ülkeden ithal etmesine dayanır. Maliyet kavramı yalnızca emektir ve düşük

maliyet yüksek verimlilik görüşüne sahiptir. Bir malın değeri diğer mal cinsinden veya malı üretmek için harcanacak olan işgücü miktarı cinsinden belirlenir yani fiyatlar görecelidir. Adam Smith'e göre iki ülke de kapalı ekonomiye kıyasla daha kârlı olduklarından dolayı dış ticaret yapmaktadır (Seyidoğlu, 2002). Bir örnekle açıklayacak olursak; dış ticaret yapılmadan önce Türkiye ve Almanya'nın bir iş gününde üretebilecekleri iki malın miktarları aşağıdaki gibidir.

	KUMAŞ	DEMİR
TÜRKİYE	100 m ²	250 kg
ALMANYA	60 m ²	500 kg

Türkiye birim zamanda 100 m² kumaş veya 250 kg demir üretiyorken, Almanya 60 m² kumaş veya 500 kg demir üretebiliyor. Türkiye kumaş üretiminde mutlak üstünlüğe sahipken, Almanya demir üretiminde üstünlük sağlamaktadır. Dış ticaret yapılacak olursa; Türkiye kumaş üretiminde uzmanlaşır ihraç etmeli ve demiri Almanya'dan ithal etmelidir. Almanya ise demir üretiminde uzmanlaşmalı ve kumaşı Türkiye'den ithal etmelidir. Ancak Türkiye her iki malın üretiminde de mutlak üstünlüğe sahip olsaydı, Almanya için kârlı olmayacağından dış ticaretin yapılmayacağı varsayılmaktadır. Bu durum teorinin zayıf noktasıdır. Bu nedenle David Ricardo teorinin eksik olduğuna dikkat çekerek Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisini ortaya çıkarmıştır.

2.2. KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER TEORİSİ

David Ricardo'nun 1817 yılında yayınladığı Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri kitabı ile ortaya atılan bu teori bir ülkenin nispi olarak hangi malı daha düşük maliyetle üretebiliyorsa o malı üretip ihraç etmesine ve yüksek maliyetli malın diğer ülkeden ithaline dayanmaktadır. Örneğin;

	KUMAŞ	ŞARAP
İNGİLTERE	80 m ²	40 lt
PORTEKİZ	10 m ²	20 lt

İngiltere dış ticaret yapılmadan, bir iş gününde 80 m² kumaş veya 40 lt şarap üretebiliyorken, Portekiz 10 m² kumaş veya 20 lt şarap üretebilmektedir. İngiltere iki

malın üretiminde de mutlak üstünlük sahibidir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi kapsamında kumaş üretimindeki üstünlüğü 8 kat iken, şarap üretiminde 2 kat üstünlüğe sahiptir. İngiltere 2 kat üstünlüğe sahip olduğu şarap üretimi yerine 8 kat fazla üstünlüğe sahip olduğu kumaşı üretmeli ve ihraç etmelidir. Portekiz daha fazla üretebilme şansına sahip olduğu şarap üretiminde yoğunlaşmalı ve kumaşı İngiltere'den ithal etmelidir. Böylelikle her iki ülke de birim zamanda daha fazla üretebildiği malı ihraç ederken, diğer malı ithal yoluna gidecektir ve dış ticaretten kazançlı çıkacaktır. Peki, İngiltere her iki malın üretiminde de aynı oranda üstünlük sağlıyor olsaydı ne olurdu? Bu durumda iki ülkenin de kazanç sağlaması söz konusu olmadığından dış ticaret yapılmazdı.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi; emek-değer teorisine dayanan, emeği homojen bir üretim faktörü olarak gören, işgücünün ülkeler içinde tam hareketli iken ülkeler arasında tam hareketsiz olduğunu kabul eden, üretimde sabit maliyetler ve tam uzmanlaşmaya dayanan bir arz teorisi niteliğinde olma gibi bazı temel varsayımları bulunmaktadır. Bahsedildiği üzere Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde, uluslararası dış ticaretin kârlı olmasının nedeni emek verimliliğinin sebep olduğu ülkeler arasındaki yurtiçi üretim maliyeti farklılıklarıdır. Uluslararası dış ticareti sağlayan faktörün emek verimliliğindeki farklılıkların olması iken, bunun nedeni üzerinde durulmamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası ticaretin gerçek nedenini açıklamakta yetersiz kalmıştır (Seyidoğlu, 2009).

3. NEOKLASİK KATKILAR

Klasik teoriye yöneltilen eleştirilerden birisi de teorinin emek-değer teorisine dayanması ve emeğin homojen kabul ediliyor olmasıdır. Hâlbuki maliyet, emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimcilik faktörlerini de kapsar. Neo-Klasik iktisatçılar maliyeti yalnızca emeğe dayandıran emek-değer teorisi yerine diğer faktörleri de kapsayan fırsat maliyeti kavramını geliştirerek klasik teorilerin bu eksikliğini gidermişlerdir. Gottfried Haberler fırsat maliyetleri ile karşılaştırmalı üstünlüğün belirlenebileceğini ifade ederek, Ricardo'nun modeline daha açıklayıcı bir nitelik kazandırmıştır.

3.1. FIRSAT MALİYETİ

Fırsat maliyeti bir malın üretimini bir birim arttırabilmek için gereken diğer kaynakların serbest bırakıldığı durumda başka bir malın üretiminden vazgeçilmesi gereken miktarı olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşılacağı üzere fırsat maliyeti teorisi kaynakların tam istihdam düzeyinde kullanıldığını varsaymaktadır. Bir diğer eleştiri konusu ise ekonomide sürekli sabit maliyetlerden söz edilemeyeceğidir, birim maliyetler üretimin miktarına göre değişebilmektedir. Üretim hacmindeki değişme ile üretim maliyetleri arasındaki değişimin nedenlerine bakacak olursak; bir malın üretiminde kullanılan kaynağın başka bir malın üretimine aktarılması sonucunda verimde bir değişikliğin olmaması, sabit maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Sabit maliyetler üretim faktörlerinin birbirlerinin yerine tam ikame edilebildiklerinde ve bir faktörün tamamen homojen ve aynı kalitede olması durumunda ortaya çıkar. Artan fırsat maliyetler üretimde kullanılan kaynakların bir malın üretiminden diğer malın üretimine aktarılması halinde daha az katkı sağlıyorsa söz konusudur. Üretim faktörlerinin tüm malların üretiminde aynı oranda kullanılamaması ve üretim faktörlerinin homojen olması durumunda ortaya çıkar. Azalan fırsat maliyeti ise üretimde kullanılan kaynakların bir malın üretiminden diğer malın üretimine aktarıldığında daha fazla katkı sağlıyorsa söz konusudur. Üretimde maliyetleri düşüren işgücünün deneyimi, ölçek ekonomileri ve uzman yönetim gibi iç etmenlerin yanı sıra diğer sektörlerdeki gelişmeler de dış etmen sayılmaktadır (Seyidoğlu,2009). Ayrıca belirtmek gerekir ki ekonomide sabit fırsat maliyeti söz konusu ise tam uzmanlaşma, artan fırsat maliyeti söz konusu ise eksik uzmanlaşma vardır.

3.2. FAKTÖR DONATIMI TEORİSİ

David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin eksikliklerini tamamlamak üzere geliştirilen yeni bir teoridir. Üretim maliyetlerinin ülkelere göre neden farklılık gösterdiğini açıklayabilmek üzere Eli Heckscher 1919 yılında yayınladığı "Faktör Oranları Teorisi" makalesi ile Faktör Donatımı Teorisini ortaya çıkarmıştır. Bu teori daha sonra öğrencisi Bertil Ohlin'in 1933 yılında yayınlanan "Bölgelerarası Ticaret ve Uluslararası Ticaret" adlı kitabının katkılarıyla geliştirilmiştir. Heckscher-Ohlin modeli olarak bilinen Faktör Donatımı Teorisi; bir ülkenin faktör bakımından zenginliğe sahip olduğu malın üretimine yoğunlaşp ihraç

etmesini ve kıt sahip olduğu kaynağa bağlı olan malın üretimini yapmayarak başka ülkeden temin etmesinin gerekliliğini savunur (Seyidoğlu,2009). Örneğin Türkiye emek-yoğun bir ülkedir ve daha çok emeğe dayalı malların üretimini gerçekleştirip ihraç etmeli ve sermaye-yoğun malları diğer ülkeden ithal etmelidir. Bu model bir ülkenin zengin olduğu faktöre diğer ülkenin kıt sahip olduğunu varsaymaktadır ve fiyat farklılıklarına bu durumun neden olduğunu ifade etmektedir.

H-O teoreminde, iki ülke-iki mal ve iki faktörlü basitleştirmenin yanı sıra,

- Ülkelerin faktör donanımları bakımından birbirinden farklı olduğu, malların faktör yoğunlukları bakımından farklılık gösterdiği,
- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının bulunduğu, faktörlerin ülke içi endüstriler arasında hareketli ülkeler arasında hareketsiz olduğu,
- Bir malın üretim fonksiyonun (teknoloji) tüm ülkelerde aynı olduğu, üretimde ölçeğe göre sabit getiri olduğu,
- Faktör donanımları haricinde iki ülkenin talep koşullarının birbirine benzediği gibi temel varsayımların yapıldığı görölmektedir (Bedir,2009).

Heckscher-Ohlin modeli örnek alınarak geliştirilen bazı teoremler bulunmaktadır.

3.2.1. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Teoriye göre iki ülke de bol olarak sahip olduğu üretim faktörünün kullanılacağı malın üretimine yoğunlaşacağı için faktörün talebinde artış görülür, bundan dolayı faktör fiyatlarındaki artış kaçınılmazdır. Uzun dönemde ise bu durum faktör fiyatlarının eşitlenmesine neden olmaktadır. Yani gelişmiş ülkelerde sermaye bol ve ucuz kullanıldığı için sermayeye olan talep artar ve talepteki artış sermayenin fiyatını arttırmaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde emek faktörü bol olduğundan emeğe olan talep artacağı için emeğin fiyatı artmaktadır (Seyidoğlu,2009). Örneğin; Almanya sermaye-yoğun bir ülkedir ve otomobil üretiminde uzmanlaşmayı tercih etmekte, Türkiye ise emek-yoğun bir ülkedir ve tekstil üretiminde yoğunlaşmayı tercih etmektedir. Almanya tekstil üretiminden kısıtđı sermayeyi kolaylıkla otomobil üretimine aktarabiliyorken açıkta kalan emek-işgücü faktörü ucuzlar böylece ücretler düşerken faizler artış eğilimi gösterir. Aynı şekilde Türkiye otomobil üretiminde çalışacak olan emeği kısararak tekstil üretimine aktardığında işgücüne olan talep

artacağından fiyatı da artar ve sermayeye olan talep daha az olur. Bu durum neticesinde ücretler yükselir ve faizlerde düşüş meydana gelir. Kısacası Faktör fiyatları eşitliği teoremi yapılan serbest ticaret sonucunda zamanla ülkeler arasındaki faktör fiyatlarının eşitleneceğini savunmaktadır.

3.2.2. Gelir Dağılımı Teoremi

Stolper – Samuelson Teoremi olarak da bilinen Gelir Dağılımı Teoremi, Faktör Donatımı Teorisinin gelir dağılımı üzerindeki etkisini ortaya koymak üzere geliştirilmiştir. Bu teorem serbest dış ticaretin ülkelerin bol miktarda sahip olduğu ve ihraç malları üretiminde yoğun kullandığı faktörün lehine, ithal mallarda kullanılan faktörün ise aleyhinde olduğunu savunmaktadır. Tam istihdam koşulları altında bol faktöre sahip olanların reel geliri artarken, kıt faktör sahiplerinin gelirlerinde azalma meydana geldiğinden gelir dağılımı bol faktörün lehine olmaktadır. Teoreme göre korumacılık ithalata rakip endüstrilerde yoğun olarak kullanılan faktörün lehinedir. Örneğin ülke ithalat yaparken gümrük tarifesi uyguladığı malın benzerlerini yurtiçinde üretmek isterse, ihraç ettiği malın üretimini kısmak zorunda kalmaktadır. Bu durum emeğin ücretini sermayenin geliri olan faize kıyasla daha fazla arttırmaktadır. Modelde ulusal gelir içinde ücretlerin payı artarken, sermayenin payının azaldığını ve korumacılığın ülkelerin uluslararası uzmanlaşmadan elde ettiği faydayı ve ulusal gelirlerini azalttığı ifade edilmektedir (Seyidoğlu,2009). Bu teorem korumacılığın yurtiçi üretici ve tüketiciler bakımından ithal ikame malların fiyatlarını ihraç ettiği malların fiyatına kıyasla yükselttiği sürece geçerli kabul edilebilir. Eğer ithalatı kısıtlayıcı önlemler fiyatın oranını düşürüyorsa bu teoremin geçerliliği ortadan kalkmaktadır. Bu durum eğer mallarına gümrük tarifesi gibi ithalatı kısıtlayıcı önlem uygulanan ülke büyük ise ortaya çıkar yani küçük ülke ihraç ettiği malların pazarını koruyabilmek için satış fiyatlarını düşürme yoluna gidecektir. Bu düşünce ise iktisat literatüründe Metzler Paradoksu olarak bilinmektedir.

3.2.3. Rybczynski Teoremi

İki faktör ve iki malın bulunduğu bu teorem, tam istihdam koşullarında bir faktörün arzı arttırıldığında faktörün yoğun kullanıldığı malın üretiminde artış sağlanırken, diğer faktörün kullanıldığı malın üretiminde daralma meydana geleceği görüşünü savunmaktadır (Kibritçioğlu, 2006). Yani bir önceki teoremi incelerken verdiğimiz örnekteki gibi Almanya sermaye-yoğun bir ülkedir. Almanya’da emek arzı

sabitken sermaye stoğunda bir artış görüldüğünde bu sermayeyi otomobil üretiminde kullanacaktır ve otomobil üretimini arttırabilmek için fazladan işgücüne ihtiyaç duyacaktır. Bu durum emek talebinin artmasına neden olur ve tekstilde istihdam edilen emek faktörü otomobil üretimine aktarılır bu sebeple tekstil üretiminde düşüş meydana gelmektedir. Aynı şekilde Türkiye emek-yoğun bir ülkedir ve tekstil üretiminde uzmanlaşmıştır. Sermaye faktörü sabitken emek arzında meydana gelen artış tekstil üretiminde istihdam edilir ve sermayeye de ihtiyaç duyulmasına sebep olur. Türkiye sermaye ihtiyacını otomobil üretimi için kullandığı sermayeden kısarak karşılar ve bunun neticesinde otomobil üretiminde düşüş meydana gelir. Kısacası Rybczynski teoreminde bir sektörde meydana gelen üretim artışının diğer sektörün üretimini olumsuz etkilediği sonucuna varılmaktadır.

Faktör Donatımı Teorisinin geçerli olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla Leontief tarafından bir teknik geliştirilmiştir. Girdi-çıkıtı” (input-output) tablosu da denilen bu teknik ile malları emek ve sermaye bileşimlerine ayırmak mümkün olabilecekti. Leontief yaptığı araştırmasında ABD’nin sermaye-yoğun bir ülke olduğu için sermayenin bol kullanıldığı malları ihraç edip diğer ülkelere emek-yoğun mallar ithal etmesi gerekirken; diğer ülkelere emek yoğun mal ihraç edip sermaye-yoğun malları ithal ettiği sonucuna ulaşmıştır. En çok sermayeye sahip olan ülke Amerika sayıldığından bu sonuç iktisatçılar tarafından çelişkili bulunmuştur. Leontief bu durumu açıklayabilmek için Amerika’nın toplum yapısını, eğitim düzeyini ve verimlilik gibi üretime etki eden faktörleri araştırmış, sonucunda ise emek verimliliği yüksek, eğitim düzeyi iyi, beslenme ve sağlık koşullarının elverişli olması sebebiyle Amerikan işçilerinin diğer ülkedeki işçilerden üç kat daha iyi olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle ABD emek-yoğun malların üretiminde diğer ülkelere kıyasla daha çok verim aldığından emek-yoğun malları ihraç ederken, sermaye-yoğun malları ithal etmektedir. Leontief Paradoksunu daha sonraki iktisatçılar da ele almış ancak çelişkiyi çözememişlerdir. Leontief’in bu araştırması, savaş yıllarından hemen sonra yapıldığından dolayı verilerinin güvenilir olmaması ve sadece emek-sermaye faktörlerinin kullanılması, doğal kaynakların önemsenmemesi gibi eleştirilere maruz kalmasına rağmen hâlâ çözümlenememiştir.

4. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ticaret alanında yaşanan gelişmelerle ticaret hacmi hızlı bir artış göstermiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ile bölge içinde ticaretin serbestleştirilmesi ve farklılaşmış ürünlerin ticaretinin yapılmasıyla üretim hacminde de artış sağlanmıştır. Gerek teknoloji gibi üretim faktörlerindeki değişimler, gerekse ülkelerarası benzerlik ve farklılıklar dolayısıyla geleneksel dış ticaret teorileri dış ticaretin nedenlerini ortaya koymakta yeterli olamamıştır. Geleneksel dış ticaret teorilerinin eksikliklerini gidermek ve uluslararası ticareti açıklayabilmek amacıyla ölçeğe göre artan getiriler, eksik rekabet piyasaları ve ürün farklılaştırılması gibi faktörlerin bulunduğu yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir.

4.1. NİTELİKLİ İŞGÜCÜ TEORİSİ

Keesing Heckscher-Ohlin modelinin ölçek ekonomilerinin bulunmadığı, tam rekabetin geçerli olduğu, tercihlerin ülkelerde benzer olduğu ve taşıma maliyetlerinin sıfır olduğu gibi varsayımlarını benimsemektedir. Nitelikli işgücü teoreminin Heckscher-Ohlin Teorisine ek olarak doğal kaynaklar, sermaye, işgücünün nitelikli-niteliksiz olarak ayrılması ve faktör hareketliliğinin farklılığı gibi varsayımları mevcuttur. Yani faktör hareketliliğinin sıfır kabul edilmediği, doğal kaynaklar haricinde sermaye ve emeğin hareketli olduğundan bahsedilmektedir. Nitelikli işgücüne sahip olan sanayileşmiş ülkeler bu faktörün yoğun olarak kullanıldığı malların üretimini yapıp ihraç ederken, niteliksiz emek faktörü bakımından zengin ülkeler yoğun olarak niteliksiz işgücü gerektiren mallarda üstünlüğe sahiptir. Keesing nitelikli işgücünün önemini ortaya koyabilmek için bir analiz geliştirmiştir. ABD, Almanya ve İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerin ithalat ve ihracat oranlarını ele alarak yaptığı bu analizinden iki sonuç elde etmiştir. Ulaşmış olduğu birinci sonuç şu şekildedir; Nitelikli işgücünün en yoğun kullanıldığı endüstrilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan ülke ABD'dir. ABD'nin yaptığı ihracatta sermayeye kıyasla nitelikli işgücünün payı daha yüksektir. Ulaştığı ikinci sonuç ise; ABD, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin nitelikli işgücü gerektiren malları ihraç ederken niteliksiz işgücü gerektiren malları ithal ediyor olmasıdır (Seyidoğlu, 2009).

Keesing, yaptığı bu analiz neticesinde sanayileşmiş ülkelerin ihrac ettiği mallarda nitelikli işgücünün yoğun olarak kullanıldığını ifade etmiş ve bu nedenle nitelikli işgücünün uluslararası ticareti açıklayıcı modellerde üretim faktörü olarak kullanılması gerekliliğini savunmuştur. Dolayısıyla beşeri sermaye olarak tanımlanabilen insan gücünün nitelik kazanmasıyla üretimde verimliliğin arttığını, büyüme ve dış ticaretin bu durumdan olumlu etkilendiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı işgücünün sermaye ile desteklenmesini, işgücünün kalitesini arttırabilmek için beşeri sermayeye yatırım yapılmasını ve eğitimin planlanmasını sağlayarak ülkelerin nitelikli işgücü bakımından zenginleştiğinde avantajlı duruma geleceğini, uluslararası ticaretteki kazançlarını daha da arttırabileceklerini savunmaktadır.

4.2. TEKNOLOJİ AÇIĞI TEORİSİ

Teknoloji Açığı Teorisi sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaretin büyük bir bölümünü icat edilen yeni bir ürün ve üretim aşamalarının geliştirilmesinin olduğunu savunmaktadır. Teorinin kurucusu olan Posner icat edilen ürünün ve yeniliklerin benzer faktör donatımlarına ve benzer tercihlere sahip olan ülkeler arasındaki ticareti arttırdığına dayandırmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde yenilik yapanlar, ürün ve üretim aşamaları sebebiyle uluslararası piyasalarda geçici süreliğine tekel gücüne sahip olurlar. Bu tekelleşme teknolojinin taklit edilmesi veya telif hakkı ve patent alma sürelerinin bitmesine kadar sürmektedir. Teknoloji Açığı Teorisine göre sanayileşmiş ülkeler söz konusu ürünleri önceden ihrac ediyorken sonrasında tekel gücünü kaybetmesiyle birlikte rekabet üstünlüğünü de koruyamamaktadır. Daha sonraki aşamada gelişmekte olan ülkeler teknolojiyi taklit yoluyla rekabet üstünlüğü sağlayıp, emek ve doğal kaynak bakımından da üstünlüğe sahip oldukları için daha düşük maliyette üretebildikleri söz konusu ürünün ihracatçısı olurlar. Teknoloji açığı teorisi kısaca gelişmiş ülkelerin mucidi oldukları yeni ürün ve geliştirdikleri ürün aşamalarını ihrac eden ülke konumundayken, teknolojilerinin taklit edilmesi ve fikri mülkiyet haklarının sona ermesiyle, gelişmekte olan ülkeler ile rekabet edemediklerinden dolayı ithal eden ülke konumuna geldiklerini konu edinmektedir (Başkol, 2005).

Teknoloji Açığı Teorisi, teknolojik değişmeyi ticareti belirleyen başka bir unsur olarak analize eklemekte ve böylece dış ticaret teorilerine dinamik bir özellik kazandırmış olmaktadır. Ancak teorinin eksikliği teknoloji açığının neden

kaynaklandığını açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Daha sonra Raymond Vernon tarafından geliştirilen Ürün Dönemleri Teorisi ile bu eksiklikler tamamlanmaya çalışılmıştır.

4.3. ÜRÜN DÖNEMLERİ TEORİSİ

Teknoloji Açığı Teorisi'nin dönemlere ayrılmış, genelleştirilmiş ve geliştirilmiş hali olarak tanımlamak mümkündür. Raymond Vernon'un Ürün Dönemleri Teorisi icat edilecek yeni bir ürünün ancak yapılan ar-ge harcamaları ve sahip olunan nitelikli işgücü sayesinde geliştirilmiş teknolojik yeniliklerle sağlanabileceği için ilk olarak sanayileşmiş ülkeler tarafından ihraç edilirken daha sonrasında ürünün piyasaya mal olacağından daha az sanayileşmiş diğer taklitçi ülkelere geçeceğini ifade etmektedir. Raymond Vernon teorisinde ürünün ilk üretiminden son haline kadar geçen süreci aşamalar halinde ortaya koymaktadır.

1. Aşama: Üretim küçük çaptadır, iç piyasa ihtiyacını karşılamaya yönelik ve ihraç etme amacı güdülmemektedir

2. Aşama: Ürünün olgunlaşma sürecidir, iç piyasa talebi ile birlikte ihraç yoluyla dış talebi de karşılamaya yönelik üretime hız kazandırılmaktadır.

3. Aşama: Üretim belirli bir standarda ulaştığında üçüncü aşamaya geçilmiş demektir. Yenilikçi firma sahip olduğu teknolojinin patentini iç ve dış piyasaya sunmanın kazançlı olacağı fikrindedir ve üretim emeğin daha ucuz olduğu ülkeye kaydırılmaktadır. Bunun sebebi yenilikçi ülke sahip olduğu nitelikli işgücüne yüksek ücret ödediğinden daha yüksek maliyete sebep olması ve icat edilen ürüne daha fazla ar-ge harcaması yapmak istemediğinden bu ürünün üretimini daha az maliyete sağlayabilen başka ülkelere bırakmasıdır. Ancak bu ürünü bir miktar da olsa kendisi de üretmeye devam etmektedir.

4. Aşama: Ürünün lisansının verilmesiyle, yenilikçi ülkenin üretiminin düşüşe geçtiği ve düşük maliyette üretim sağlayan ülkenin ürünü ihraç ederek ihracat piyasalarını ele geçirdiği aşamadır.

5. Aşama: Ürün talebinin yenilikçi ülkenin iç piyasasında karşılanamaması üzerine ithal yoluna gidildiği aşamadır. Bu aşamada lisanslar sona erer, ürün teknolojisi uluslararası piyasalara yayılmıştır ve ürün serbest mal olma niteliğindedir.

Yenilikçi ülkenin kendi iç piyasasında bu ürünü tamamen üretmemesi durumunda ürün dönemleri tamamlanmış olur.

Bu aşamalar gelişen teknoloji ile birlikte yenilikçi ülkelerin sürekli bir biçimde ürün geliştirmesi, ihraç etmesi ve kendi iç piyasasında üretimini sonlandırmasının ardından yeniden bir ürün geliştirmesi ve ithalatçı olması şeklinde devam eden bir süreçtir (Seyidoğlu, 2009). Örnek vermek gerekirse teknoloji geliştikçe değişen sürekli olarak yenilik gösteren teknolojik ürünler seri olarak öncelikle yenilikçi firma daha sonrasında taklitçi firmalar tarafından üretilmeye devam etmektedir.

4.4. TERCİHLERDE BENZERLİK TEORİSİ

1961 yılında İsveçli iktisatçı Linder'in geliştirdiği Tercihlerde Benzerlik Teorisi homojen olmayan sanayi mallarının ticaretini ülkelerin zevk ve tercihlerine göre talep ettiklerini ve taleplerinin de gelirlerine göre olduğunu savunmaktadır. Tüketiciler tercihlerindeki benzerliğe göre çoğunluk ve azınlık olarak ikiye ayrılmaktadır. Azınlık olarak nitelendirilen kısım ülke sınırları içerisinde aşırı zengin veya aşırı yoksul olan kesim, çoğunluk kabul edilenler ise bu kesimin dışında kalan sınıftır. Teoriye göre firmalar genellikle halkın çoğunluğunun talebine hitap eden malları üretirler. İç piyasada ürüne olan talep ne kadar fazla olursa üretimi o kadar artar ve uzmanlaşma sağlanır böylece ürünlerin benzer zevk ve tercihlere sahip diğer ülkelere de ihraç edilmesi mümkün olmaktadır. Sanayi ürünlerinin ticareti ise gelir düzeyleri hemen hemen aynı olan, benzer zevk ve tercihlere sahip ülkeler arasında yoğunlaşmaktadır. Teoriyi daha önceki teorilerden ayıran en önemli özelliği ticareti arz yönlü değil talep yönü ile ele almasıdır (İyibozkurt, 2001).

4.5. ÖLÇEK EKONOMİLERİ TEORİSİ

Ölçek ekonomileri içsel ve dışsal olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. İçsel ölçek ekonomileri, bir firmanın diğer firmaların üretim ölçeklerinden bağımsız şekilde sadece kendi üretim ölçeğinin genişlemesi halinde ortalama maliyetlerinin düşmesi anlamına gelmektedir. Büyük ölçekte üretim yapan firmaların ortalama maliyetlerinin küçük ölçekte üretim yapan firmalara kıyasla daha düşük olduğu ifade edilmektedir. Yönetimde artan etkinlik, kitlesel üretim teknolojisinin kullanılması ve işgücünün uzmanlaşması gibi etmenler içsel ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dışsal ölçek ekonomileri, firmanın bulunduğu endüstrideki üretim

ölçeğinin bir bütün halinde artmasıyla her firmanın ortalama maliyetlerinin düşmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Endüstrinin gelişmesi, nitelikli işgücü ile etkin ve sürekli bir biçimde girdi sağlayabilmek için kaynakların bulunmasına uygun ortam yaratılarak, endüstrideki bireysel firmalar bazında ortalama maliyetlerin düşmesine etkili olmaktadır (Seyidoğlu,2009). Teoriye göre ülke, iç piyasasında talep edilen çok sayıda malı az miktarda üretmek yerine, ölçek ekonomilerine sahip birkaç sanayi malının üretiminde uzmanlaşarak ihtiyaç duyduğu diğer malları başka ülkelerden temin etmelidir. Ölçek ekonomileri maliyetleri düşürerek, üretim ve zevkler yönünden birbirine benzer ülkeler arasında dahi dış ticareti kârlı kılma olanağı sağlamaktadır.

4.6. MONOPOLCÜ REKABET TEORİSİ

Faktör donatımı teorisine göre tam rekabet varsayımının bir sonucu olarak mallar homojen kabul edilmekteydi. Bu durumda bir ülkenin ürettiği malı ihraç ederken aynı zamanda ithal edebilmesinin olanağı yoktu. Fakat günümüzde dış ticaret benzer özellikteki malların yanı sıra farklılaştırılmış malları da kapsamaktadır. Monopolcü rekabet teorisi, endüstri malları üzerindeki çift yönlü ticareti ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır.

Geleneksel dış ticaret teorileri, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşen endüstriler-arası ticareti açıklarken, yeni dış ticaret teorileri gelişmiş ülkelerin kendi aralarındaki endüstri-içi ticaretini açıklamaya yönelmiştir. Faktör donatımı teorisi tarım ürünleri, hammaddeler ve emek yoğun sanayi malları üzerindeki endüstriler-arası ticareti konu alırken, yeni dış ticaret teorileri ise sermaye ve teknoloji içerikli sanayi mallarının endüstri-içi ticaretini açıklamayı konu edinmiştir (Seyidoğlu, 2009).

4.7. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET TEORİSİ

Geleneksel ticaret teorileri, bir malın sınırlı sayıda firma tarafından üretilmesi ve üretimde tek bir faktörün kullanıldığı varsayımına sahip olduklarından dolayı endüstri kavramına gereken önemi vermemişlerdir. Günümüzde ise gelişen teknoloji ile birlikte birçok firma tarafından farklı üretim teknikleri kullanılarak farklılaştırılmış mallar üretilmektedir. Bu durum endüstri kavramının tanımlanmasını gerektirmektedir. Talep yönlü yaklaşıma göre endüstri; yakın ikame sayılabilecek derecede benzerlik gösteren malları üreten firmaların bulunduğu bir grup olarak

tanımlanmaktadır. Arz yönlü yaklaşıma göre; üretim teknolojilerinde benzerlik bulunan mallar ile üretimde aynı girdileri kullanan firmaların bulunduğu bir grup olarak ifade edilmektedir. Modern dış ticaret teorilerinden olan endüstri içi ticaret modellerine göre endüstrinin imalat sanayi sektöründen yola çıkılarak sektörün farklılaştırılmış ürün grupları ile özdeşleştirildiği ifade edilmektedir (Lancaster, 1980).

Endüstri içi ticaret, 1960'lı yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu gibi iktisadi birleşmelerin dış ticarete etkilerini konu edinen çalışmalar neticesinde ortaya çıkan bir kavramdır. Endüstri-içi ticaret aynı endüstri alanında üretilen benzer özellikteki malların eş zamanlı olarak ihraç ve ithal edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Endüstri içi ticaret literatürde; endüstri-içi dış ticaret, iki yönlü ticaret, yatay ticaret, karşılıklı çekiş, benzer ürünlerde iki yönlü ticaret, ticaret çakışması şeklinde de kullanılmaktadır (Can, 2011). Endüstri-içi ticaretin artmasına yol açan etkenler arasında ölçek ekonomileri, ticaretin serbestleştirilmesi, koruma oranlarının düşürülmesi ve yabancı sermaye yatırımların artması yer almaktadır (Yükseler ve Türkan, 2006).

Endüstri içi ticaret ile ilgili pek çok iktisatçı çalışma yapmış ve varsayımlarda bulunmuştur. Verdoorn (1960), Kojima (1964) ve Balassa (1966) tarafından yapılan çalışmalar öncü olma niteliğindedir. Bu çalışmaların sonucunda endüstri içi ticaretin nedenleri arasında en önemlisinin ürün farklılaşması olduğu görülmektedir. Aynı endüstri ürünü ancak küçük farklılıklara sahip olan mallar tüketicinin zevk ve tercihlerindeki farklılıklar sebebiyle endüstri içi ticarete konu olmaktadır. Frankle yaptığı araştırmalar sonucunda uluslararası ticaretin önemli bir kısmının ülkeler arasında aynı mal grubu içindeki ürünlerin ihraç ve ithalatının oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg (Benelüks) ülkelerinin ticaretindeki değişimi konu edindiği çalışmada, üye ülkeler arasında artan ticaretin çok benzer ürünlerden oluştuğunu vurgulamaktadır (Şentürk, 2014).

Michaely (1962) yaptığı çalışmada yüksek gelirli ülkeler arasında ticarete konu olan malların farklı olmasından çok benzer niteliklerde olduğunu ifade etmektedir. Bu ve benzeri çalışmalarla birlikte, 1950'lerin başından itibaren yapılan uygulamaya dayalı testlerin geleneksel teorilere olan güveni sarstığı, bilginin toplumsal dönüşüm ve özellikle üretim sürecine etkileriyle dış ticaret teorilerinin önemli açılımlara ulaştığı gözlemlenmektedir (Bayraktutan, 2003). Ayrıca endüstri içi ticaret yapılması

durumunda uluslararası ticaretten kârlı çıkmak mümkündür, üretimde gerçekleşen ölçek ekonomilerden dolayı tüketimde tercih çeşitliliği ve daha fazla piyasadan faydalanma imkânı sağlanmaktadır (Çalışkan, 2009).

Endüstri içi ticaret yatay ve dikey olarak iki gruba ayrılmaktadır. Literatürde, yatay ve dikey endüstri içi ticareti belirleyen faktörlerin farklı olduğu kabul edilmektedir. Dikey endüstri içi ticaret kavramı, farklı kalitedeki malların ticaretini tanımlamak için kullanılırken, yatay endüstri içi ticaret kavramı aynı kalitedeki malların endüstri içi ticaretini tanımlamak için kullanılmaktadır. Dikey endüstri içi ticaret geleneksel dış ticaret teorilerinden Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile ilişkilendirilirken yatay endüstri içi ticaret yeni dış ticaret teorileri ile ilişkilendirilmektedir.

Endüstri içi ticareti, yatay ve dikey bölümlerine ayırmak için bir endüstrinin ithalat ve ihracatındaki kalite farklılıkları kullanılmaktadır. Ticaretteki kalite farklılıkları, ithalat ve ihracatın ton başı birim değerleri ile ölçülmektedir. Stiglitz, malların fiyatlarının kalitelerini yansıttığını; bu nedenle, kalitenin bir göstergesi olarak fiyat farklılıklarının kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Birim değerleri birbirine yakın olan ürünler benzer olarak kabul edilmektedir. Bir sonraki başlıkta daha detaylı incelenecektir (Başkol, 2005).

4.7.1. Yatay ve Dikey Endüstri İçi Ticaretin Yapısı

Endüstri içi ticareti yatay ve dikey olarak ayrı ele alındığı ilk çalışma Abd-el Rahman (1991) tarafından yapılmıştır. Çalışmaya göre mallar ticaret şekline göre üç grupta değerlendirilmektedir. Grupların ilki tek yönlü ticarete konu olan mallar, ikincisi dikey iki yönlü ticarete konu mallar ve son olarak yatay iki yönlü ticarete konu olan mallar olarak ifade edilmektedir. Hesaplanan endüstri içi ticaret değeri %10'dan küçük olması durumunda ticaret tek yönlü, büyük olması durumunda ise söz konusu ticaretin iki yönlü olduğu belirtilmektedir. Endüstri içi ticareti yatay ve dikey olarak ayırt edebilmek için kalitesini yansıttığı düşüncesiyle malların ihracat ve ithalat birim değerleri incelenmektedir. Ticarete konu olan malın ihracat-ithalat oranının $\pm\%15$ aralığında olması durumunda yatay endüstri içi ticaret, bu aralığın dışında değer alması durumunda ise dikey iki yönlü ticaret söz konusu olmaktadır. Dikey endüstri içi ticaret, ticaretin ara şekli olarak gösterilmekte ve ülkeler arasında aynı ürün çeşitlerinin

üretimi ve ticaretinin yapılmasına karşın, ürün çeşitlerinin üretiminde karşılaştırmalı üstünlük sağlanacak biçimde farklılık olduğu belirtilmektedir. Dış ticaret yazınında dikey endüstri içi ticaret gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticareti açıklarken, yatay endüstri içi ticaret ise gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki ticaretini açıklamak için kullanılmaktadır. Ancak son dönemde yapılan çalışmalarda gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticareti açıklamak için dikey endüstri içi ticaretin yatay endüstri içi ticarete kıyasla daha etkin olduğuna ilişkin sonuç elde edilmektedir (Şimşek, 2005).

Grubel ve Lloyd'un yaptığı araştırmalar neticesinde rakip veya ikame malların ithalat ve ihracatı yatay endüstri-içi ticarete konu olurken, nihai ürünün imalatında kullanılan farklı aşamalardaki malların ithalat ve ihracatı dikey endüstri-içi ticaretin konusu olarak ayrıştırılmaktadır (Grubel ve Lloyd, 2003). Bir diğer çalışmada ise yatay endüstri-içi ticaret ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomiler gibi endüstriye özgü faktörlerle belirlenirken, dikey endüstri-içi ticaretin ülkeye özgü faktörlerle belirlendiği belirtilmektedir (Emirhan, 2005).

4.7.2. Marjinal Endüstri İçi Ticaret Kavramı

Hamilton ve Kniest (1991) tarafından ortaya konulan çalışmada endüstri-içi ticaret endekslerinin belirli bir zamandaki dış ticaret yapısını ölçmesi nedeniyle “statik” özellikte olduğu; marjinal endüstri-içi ticaret ölçümlerinin iki zaman dilimi arasındaki dış ticarete meydana gelen değişimlerle ilgili olması sebebiyle “dinamik” bir özellik sergilediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, yeni oluşan dış ticarete endüstri-içi ticaretin boyutunu ölçmektedir (Kibritçiöğlü, 2009). Marjinal endüstri-içi ticaret endeksi hesaplama yöntemi; belirli bir endüstrinin ithalat veya ihracatında meydana gelen artışın aynı endüstrinin ithalatında veya ihracatında oluşan artışla karşılandığı (ticaret çakışması) dikkate alınmaktadır.

5. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET: TEORİK YAKLAŞIMLAR

Yeni Dış Ticaret Teorileri kapsamında literatürde endüstri içi ticareti açıklamak amacıyla geliştirilen teoriler Rekabetçi Piyasalar ve Endüstri İçi Ticaret, Monopolcü Rekabet Piyasaları ve Endüstri içi ticaret, Oligopol Piyasalar ve Endüstri İçi Ticaret olmak üzere üç ana başlıkta ele alınmaktadır.

5.1. REKABETÇİ PİYASALAR VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Rekabetçi piyasalar firmaların küçük ölçekte üretim yaptığı ve sayısının az olduğu piyasalardır. Bu piyasalar için geliştirilen modellerde tam rekabet piyasa koşullarının aksine eksik rekabet, tercih farklılıkları ve azalan üretim maliyetleri gibi kavramlar ele alınmaktadır. Ölçek ekonomileri, ürün farklılaşması, talep yapıları gibi kavramlar ele alınmaktadır. Ürünün kalite bakımından farklılaşması dikey endüstri içi ticaret, dış görünüş bakımından farklılaşması yatay endüstri içi ticareti ilgilendirdiğinden bu modeller yatay ve dikey olarak endüstri içi ticareti açıklamaktadır.

5.1.1. Yeni Hecksher-Ohlin Modeli Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Geleneksel Hecksher-Ohlin modelinin endüstriler arası ticareti açıklarken endüstri içi ticareti açıklamakta yetersiz kalması sebebiyle bu modele ek özellikler ortaya konularak geliştirilen teoriler ortaya çıkmıştır. Azalan maliyetler, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaşması gibi faktörlerin dâhil edildiği bu modellere örnek olarak Falvey (1981) ve Kierzkowski (1984) tarafından geliştirilen modeller ele alınmaktadır.

Falvey (1981) tarafından geliştirilen modelin varsayımları şu şekilde sıralanabilmektedir; piyasada yalnızca iki ülkenin varlığı, üretim faktörlerinin emek ve sermaye ile sınırlı olduğu ve ticarete iki ülkenin de başlarda aynı faktör donanımlara sahip olduğudur (Atik, 2002). Geleneksel H-O modeli ile yeni H-O modeli arasındaki farklılıklara değinilecek olursa bu modelde sermaye tek bir sektöre aitken diğer sektörler geçişi serbest değildir. Sektörlerin farklılaştırılmış bir ürün üretebilmeleri için diğer sektörün homojen ürün üretmesi gerekmektedir. İki sektörün de ölçeğe göre sabit getirili teknoloji kullanırken yalnızca homojen mal üreten sektörün teknoloji açısından farklılığa sahip olduğu belirtilmektedir (Şimşek, 2008). Ayrıca malın kalitesini belirleyen faktörün emek değil sermaye olduğu ve farklı kalitedeki malın talebinin tüketicinin geliri ile kalitenin görelî fiyatına göre belirlendiği ifade edilmektedir. Hangi ülkenin hangi malın ihracatçısı olacağını sahip olduğu sermaye miktarının belirlediği görüşü hâkimdir. Sermayeye yoğun olarak sahip olan ülke yüksek kaliteli ürünleri üretip ihraç etmekte iken, diğer ülke daha düşük kalitede ve emek gerektiren ürünler ihraç etmektedir.

Falvey (1981) ve Kierzkowski (1984) malın kalitesi farklılık gösterdiğinde tüketicilerin daima yüksek kaliteli ürüne yöneleceğini ifade etmekte ancak kalite tercihlerini tüketicinin gelir seviyesi belirlemektedir. Tüketici sahip olduğu gelire göre farklı kalitedeki ürünleri talep etmektedir, gelir seviyesi düşük olan tüketiciler göreceli olarak daha düşük kalitedeki ürünleri talep ederken gelir seviyesi yüksek olan tüketiciler yüksek kalitedeki ürünleri talep ederler. Buna bağlı olarak tüketicilerin gelir seviyeleri arttıkça düşük kaliteden yüksek kaliteye doğru bir talep kayması yaşanacaktır (Başkol, 2005). Sonuç olarak malların kalite farkı arasındaki tercih arttığında ticaretin yönü endüstriler arasından endüstri içi ticarete kaymaktadır. Ürün kalitesi konu olduğundan endüstri içi ticaretin dikey farklılaşmış ürünlerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Modele göre iki ülke arasındaki gelir farklılığı ne kadar fazla ise dikey endüstri içi ticaretin oranı o kadar artış göstermektedir.

5.2. MONOPOLCÜ REKABET PİYASALARI VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Monopolcü rekabet koşullarında endüstri-içi ticaretin açıklanmasına yönelik geliştirilen modellerde ürünlerin yatay olarak farklılaştırıldığı varsayılmaktadır.

Krugman (1979) sanayileşmiş ülkelerdeki ticaretin hızla artmasını açıklamaya yönelik çalışmaların sonrasında endüstri içi ticarete neden olan etkenleri, ölçek ekonomileri ile eksik rekabet koşulları altında analiz etmektedir. Krugman modelinde tüketici tercihleri Dixit-Stiglitz (1977)'in ortaya çıkardığı talep çeşidi olarak adlandırılan yaklaşımı içermektedir, yaklaşımda her bir tüketicinin bir ürünün farklı çeşitlerinde farklı zevklere sahip olduğu varsayılmaktadır. Ürün farklılaşması daha önce üretilmemiş bir ürünün üretilmesiyle oluşmaktadır (Krugman, 1985). Ürün çeşitleri arttıkça tüketiciler daha fazla çeşit tüketerek daha yüksek bireysel fayda sağlamaktadır. Modelde tüketicilerin en fazla istediği ürünü değil, zevklerine göre çeşidi fazla olan ürünü tüketmeyi tercih ettikleri ifade edilmektedir. Analizin en önemli sonucu tüketicinin zevk ve tercihlerinde, ülkelerin teknolojik veya faktör donanımları bakımından farklılık göstermeksizin, ölçek ekonomilerinin ticareti arttırdığıdır. Ülke piyasalarının genişlemesi ve ölçek ekonomilerinin varlığı ticaretten kazanç sağlamakta ve endüstri içi ticaretim artmasına neden olmaktadır. Ayrıca uzmanlaşma ile artan üretim ve azalan maliyetler sayesinde kişi başına gelir farklılıkları daha az olmakta, bu

nedenle endüstri içi ticaret oranının artması beklenmektedir. Homojen malın tam rekabetçi piyasalarda üretilirken farklılaşmış malların ölçek ekonomilerin bulunduğu monopolcü rekabet piyasada üretildiğini varsayılmaktadır (Başkol, 2005).

5.2.1. Yeni Hotelling Modelleri ve Endüstri İçi Ticaret

Yapısal olarak rekabetçi ve yatay farklılaşmış malların temel alındığı bu modelde farklı bireylerin tercihleri de farklılık göstermektedir. Lancaster (1980) tarafından ortaya atılan model daha sonrasında Helpman (1981) tarafından geliştirilmiştir.

Lancaster (1980) modeline göre piyasada iki sektör bulunmaktadır, bu sektörlerden sadece birinin farklılaşmış mal ürettiği varsayılmaktadır. Üretilen farklılaşmış malların kalite bakımından aynı özelliklerde bulunduğu, tüketicilerin ise zevkine göre tercih ettiği bir ideal mal çeşidine sahip olduğu varsayılmaktadır. Tüketici ideal çeşidine ulaşamadığında ise ideal çeşide en yakın olan malı tercih eder. Lancaster analizinin temeli tüketici tercihlerinde farklılıklar bulunduğuna dayanmaktadır. Özellikle en çok tercih edilen mal grubu ürün yelpazesinin en alt bölümünde yer almaktadır. Tüketiciler genel olarak şekil açısından aynı olan ürün grubuna karşı kayıtsız kalmaktadır. Fakat en çok tercih edilen farklı mal gruplarını oluşturan ürün yelpazesi boyunca tercihleri değişebilir. Eğer tüm malların fiyatları tüketicinin gelirine uygun ise bireyler kendi tercih ettiği ideal ürünü satın alacaktır (Kurul, 2010). Analizin üretim tarafında azalan ortalama maliyetler geçerlidir. Ölçek ekonomilerin derecesi ortalama maliyetlerin, marjinal maliyetlere oranı olarak ifade edilmektedir buna bağlı olarak ölçek ekonomilerin derecesi birden büyük olduğu durumda ortalama maliyetlerin düşeceği belirtilmektedir.

Lancaster modeline göre her ekonomide, ölçek ekonomilerinin ve ürün farklılaştırmasının bulunduğu imalat sanayi sektörü ve bu özelliklerden yoksun olan bir tarım sektörü mevcuttur. Ülkeler arasında dış ticaret söz konusu olduğunda imalat sanayi sektöründe monopolcü rekabet piyasa yapısı hâkimken tarım sektöründe tam rekabet piyasa yapısı görülmektedir. Tam monopolcü rekabet varsayımından kaynaklı imalat sanayi ürünleri yalnızca tek bir firma tarafından üretilebilir ancak iki ülkeye de yetebilecek miktarda olmalıdır bu yüzden ülkelerin imalat sanayi sektörünün nispi büyüklüğü üretilen ürün sayısına göre belirlenmektedir. Modelde dış ticaretten kazanç

imalat sanayi sektörü değerlendirildiğinde ülkelerin ölçek ekonomi avantajından ne kadar yararlanabildiklerine bağlıdır. Bu bilgiler neticesinde dış ticaretten elde edilen kazancın arttırılmasında ve endüstri içi ticaretin oluşumunda en önemli faktörün tercih çeşitliliği olduğu görülmektedir (Başkol, 2005).

Helpman Modeli endüstriler arası ticareti Hecksher-Ohlin teoremi ile endüstri-içi ticareti de monopolcü rekabete dayanarak açıklamaktadır. Modelde piyasada yerli ve yabancı olmak üzere iki ülke, üretimde kullanılan iki faktör emek ve sermaye, gıda malı ile mamul mal olan iki malın bulunduğu varsayılmaktadır. Gıda malı homojen, ölçeğe göre sabit getiriye sahip olduğu varsayılan ve sadece bir çeşidi bulunan bir maldır. Mamul mallar ise ölçeğe göre artan getiriye sahip ve çeşitleri mevcut olan farklılaştırılmış mal olarak kabul edilmektedir. Modelin talep yönü ise; tüketicilerin ideal olan tek bir malı tükettiklerinde sürekli olarak artan fayda söz konusu iken idealden farklı bir malı tükettiklerinde faydanın giderek azaldığı şeklinde ifade edilmektedir (Helpman, 1981). Yani tüketici gıda malı olan X ile mamul mal olan Y ürününü gelirene uygun olacak şekilde birleştirdiğinde eğer seçim hakkına sahipse Y ürününün istediği özelliklerdeki ideal çeşidini tercih etmektedir. Dış ticaret ele alındığında sermaye/emek (K/L) oranı hangi ülkenin daha yüksekse, mamul mal üretimi yoğun sermaye gerektirdiğinden dolayı o ülke daha fazla mamul mal daha az gıda malı üretecektir. Bu durumda sermaye zengini ülke mamul mal ihracatçısı iken gıda malının net ithalatçısı olmak durumundadır. Tersisi durumda düşük K/L oranına sahip ülke ise gıda malının net ihracatçısı iken mamul malların ithalatçısı olmaktadır. Eğer iki ülkenin sermaye emek oranı aynı düzeyde ise dış ticaretin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşeceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla iki ülkenin benzer faktör donanımlarına sahip olması endüstri içi ticaretin artmasına sebep olmaktadır. Modelde ulaşılan bir diğer sonuç ise ülkelerin piyasa büyüklüğünün endüstri içi ticareti etkilediğidir. Piyasa büyüklüğünün göstergesi olarak gayrisafi yurtiçi hasıla değerleri (piyasa büyüklüğü) arttıkça ülkeler arasındaki ticaret değerleri de artar, bu durum endüstri içi ticaret oranlarının da artmasına sebep olmaktadır.

5.3. OLİGOPOL PİYASALAR VE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

EİT'nin sebeplerini açıklamaya yönelik faktörlerden biri de oligopol piyasalarının yapısıdır. Oligopol piyasalarına ilişkin endüstri içi ticaret literatüründe

farklı değerlendirmeler olmakla birlikte endüstri içi ticaretin açıklanması amacıyla geliştirilen yeni modeller de mevcuttur. Yapılan çalışmalarda homojen ve farklılaşmış mal ayrımı söz konusu olduğundan dolayı modeller iki başlık altında incelenmektedir.

5.3.1. Oligopol Piyasalarda Homojen Mallar ve Endüstri-İçi Ticaret

Eksik rekabetin bulunduğu piyasalarda firmalar arasındaki stratejik etkileşimden dolayı homojen mallar dâhilinde dış ticaretin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşebileceğinden Brander (1981) ve **Brander ve Krugman (1983)** tarafından oligopol piyasalarda endüstri içi ticaret oranlarında artış sağlanabileceği ifade edilmektedir. Brander (1981) alışmasında yerel ve yabancı firma olmak üzere iki firmanın bulunduğu ve ulaştırma maliyetlerinin üreticiler tarafından karşılandığını varsaymaktadır. Modelde bulunan iki ülkenin firması da maliyetlerini minimize edecek şekilde üretim miktarına ve hangi malı ne kadar üreteceklerine kendileri karar vermektedir. Brander (1981) ulaştırma maliyetlerinde meydana gelen düşüşün her iki ülkenin de yurt içi tüketimlerinde ithalatın payı arttırarak endüstri içi ticaretin oluşmasına neden olacağını savunmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan endüstri içi ticaretin nedenini karşılıklı damping veya fiyat farklılaştırılmasına dayandırmaktadır (Küüksakarya,2014).

Brander ve Krugman (1983) modelinde eksik rekabet piyasalarında marjinal hasılanın marjinal maliyete eşitlendiğinden firmanın her iki ülke piyasasında ilgili malı aynı fiyattan satışa çıkarması durumu söz konusu olsa dahi yabancı piyasadaki marjinal hasıla, yurt içi piyasadakini geçebilmekte. Firma taşıma maliyetlerini de hesaba kattığında bile ihracata yönelik üretimde daha yüksek maliyetleri karşılayabilecektir. Brander (1981) bu varsayımların iki ülke firmaları için de geçerli olduğu durumda aynı mallar için karşılıklı değişimin ortaya çıkacağını ifade etmektedir.

5.3.2. Oligopol Piyasalarda Farklılaştırılmış Mallar ve Endüstri-İçi Ticaret

Farklılaştırılmış mallar endüstri içi ticaretin en önemli belirleyicilerinden sayılmaktadır ve bu farklılaştırma yatay farklılaşmış mallar ve dikey farklılaşmış mallar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Literatürde yapılan araştırmalar sonucu yatay farklılaştırılmış mallar ürünün renk, desen, şekil gibi genel özelliklerini kapsarken; dikey farklılaştırılmış mallar ürünü kalite bakımından ele alınmaktadır.

Tharakan (1983) farklı faktör donanımlarına sahip ülkelerde yüksek düzeyde ayrıştırılmış endüstri basamaklarında iki yönlü endüstri içi ticaretin görülebileceğini ve bu şekildeki endüstri içi ticaretin dikey mal farklılaştırması ve geleneksel dış ticaret teorileri ile açıklanabileceğini ifade etmektedir.

Shaked ve Sutton (1984) rakip malların piyasaya girişi söz konusu olduğunda, tüketicilerin en kaliteli ürüne yöneleceğinden, ürünün kalitesini arttırabilmek için araştırma-geliştirme harcamaları önemli olmaktadır. Bu sebeple firmaların piyasaya girmeden önce sağlam bir araştırma geliştirme sürecinden geçmeleri gerektiği belirtilmektedir. Modelde firmalar üç aşamalı karar alma sürecine girmektedir: Öncelikle firma piyasaya girip girmeme konusunda bir karar aşamasına girecektir, ikinci olarak üretilecek malın kalitesinin nasıl olacağı konusunda bir karar süreci yaşayacak ve son olarak ürettikleri malın satış fiyatının ne olacağı konusunda karar vermeleri gerekecektir. Bu kararlar kısmen piyasada var olan ve nihai dengede piyasaya sonradan dâhil olan firma sayısına bağlı olacaktır (Şimşek, 2008). Dikey farklılaşmış mallar üreten iki ülkeli bir modelde düşük gelire sahip tüketiciler düşük kalitedeki ürünü tercih ederken, yüksek gelire sahip olan tüketiciler yüksek kalitedeki ürünü satın almak isterler. Modelin Falvey ve Kierzkowski (1987) modelinden farkı, mal kalitesinin dışsal kabul edilmesidir (Küçükefe, 2009). Sonuç itibariyle firmaların farklı kalitelere mal üretmesi durumunda tüketicilerin gelirlerine göre farklı kalitede olan malları talep edebilmesi endüstri içi ticarete sebep olmaktadır.

Eaton ve Kierzkowski model talep yönünden ele alındığında, homojen olan X malı ve farklılaştırılmış Y malı olmak üzere iki mal varsayımıyla her tüketicinin Y malında ideal bir çeşide sahip olduğu düşünülmektedir. Tüketicinin ideal çeşidine ulaşamadığında alternatif olan çeşit için, ideal çeşidini almak için razı olduğu fiyattan daha azını vermek isteyecektir. Eaton ve Kierzkowski modelini diğer modellerden ayıran özelliği; firmanın malın fiyatı ve çıktı düzeyine karar vermeden önce bir çeşidini üretmeyi tercih ederse sabit maliyetleri uygulayacağını varsaymasıdır. Modelde firmalar ticarete başladıktan sonra firma sayısında değişim gözlenebilir. Firma sayısının nasıl değişim göstereceği ise ülkelerin kapalı ekonomi durumundaki talep yapısı, zevk ve tercihler ile söz konusu ekonomilerin büyüklüğüne dayandırılmaktadır. Dolayısıyla model ekonomilerin büyüklükleri ne kadar birbirine yakın ise, zevk ve tercihler yönünden ideal çeşitleri birbiriyle ne derece benzerlik

gösteriyorsa endüstri içi ticaret oranının değeri de bunlara bağlı olarak o derece yüksek çıkacağını ifade etmektedir. Sonuç olarak birbirine benzeyen iki ülke arasında endüstri içi ticaretin geliştiği ve ne yönde olacağı açıklanmaya çalışılmıştır (Başkol, 2005).

6. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN NEDENLERİ

Endüstri içi ticaretin nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

Endüstri içi ticaretin nedenlerinin ilki ürün farklılaştırılmasıdır. Aynı endüstri ürünü iken küçük farklılıklara sahip olan mallar tüketicinin zevk ve tercihlerindeki değişiklikler nedeniyle endüstri içi ticarete konu olmaktadır (Kenen, 2000).

İkinci neden olarak taşıma maliyetleri ve coğrafi bölgeler sayılabilir. Ülkelerin merkezi ile sınırlarına uzaklıkları arttığında ulaşım maliyetleri artış gösterir bu sebeple üretim maliyetleri de artar bu sebeple ülke sınır komşusu olan diğer ülkeden hammadde ithal eder.

Üçüncü neden ölçek ekonomileridir, aynı ürünü üreten firma sayısı arttıkça üründe uzmanlaşma sağlanır ve ülke daha fazla üretim yapıp ihraç ettikçe diğer ülkeden ürünün farklı çeşidini daha ucuza ithal edebilmektedir.

Dördüncü neden ürün derecesi, yapılan çalışmalar sonucunda uluslararası ürün sınıflandırmasında basamak sayısı (ürün çeşidi) arttıkça endüstri içi ticaret oranının da artış gösterdiği düşünülmektedir.

Beşinci olarak gelir dağılımındaki farklılıklar gösterilebilir. Ülkede üretilen malların çeşitliliği kişi başına düşen gelir ile ilgilidir, taleplerin üretimi arttırdığı bilinmektedir ve geliri aynı olan kişilerin zevk ve tercihlerinin birbirine benzediği göz önünde bulundurulursa aynı ürünün farklı çeşitleri ticarete konu edilecektir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi birbirine yakın olduğu takdirde de endüstri içi ticaret oranlarının yüksek olacağı savunulmaktadır (Küçükefe, 2009).

7. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYİCİLERİ

Endüstri içi ticaretin belirleyicileri ülkeye özgü ve endüstriye özgü faktörler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Ülkeye özgü belirleyicileri; kişi başına gelir seviyeleri, gelişmişlik seviyeleri, taşıma ve işlem maliyetleri, sınır ortaklığı, coğrafi mesafe, piyasa büyüklükleri, ortak tarih ve kültür benzerlikleri gibi faktörlerdir.

Endüstriye özgü belirleyicileri; ölçek ekonomileri, ürün farklılaştırılması, eksik rekabet, teknolojik özellikler, piyasa yapısı, yabancı yatırımlar gibi sıralanabilir. Endüstri içi ticaret ile ilgili yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda en çok kullanılan belirleyenler, piyasa büyüklüğü, coğrafi uzaklık, kalkınma düzeyi, dışa açıklık oranları, doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik entegrasyonlara katılım yer almaktadır.

7.1. ÜLKEYE ÖZGÜ DEĞİŞKENLER

Endüstri içi ticaretin belirleyenleri arasında dolaylı ve doğrudan etkili olan faktör ülkelerin geliridir. Piyasa büyüklüğü, kalkınma düzeyleri, maliyetler, dışa açıklık oranları, ürün farklılaşması gibi belirleyenlerin tamamı gelir ile ilişkilidir. Bu başlıkta endüstri içi ticareti belirleyen ülkeye özgü faktörler ele alınmaktadır.

Ülkelerin gelir düzeylerindeki benzerlikleri; Linder'in teorisi ile gelir seviyesi birbirine yakın olan ülkelerin talep yapıları da benzerlik göstermektedir yani ülkelerin kişi başına gelirleri ne denli benzerlik gösteriyorsa endüstri içi ticareti o denli olumlu etkilemektedir. Yapılan analizler çerçevesinde ulaşılan sonuçlar bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Bundan dolayı ülkelerin gelirleri arasındaki farklılık arttıkça endüstri içi ticaret olumsuz etkilenmektedir. Yatay ve dikey endüstri içi ticaret ele alındığında ise nispi gelir farklılığı dikey endüstri içi ticareti olumlu etkilerken, yatay endüstri içi ticarete negatif etki etmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri; ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça farklılaşmış mallara olan talep de buna bağlı olarak artar ve endüstri içi ticaretin bu durumdan olumlu etkileneceği düşünülmektedir. Öyle ki yüksek gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin yaptığı endüstri içi ticaret, gelişmiş ve gelişmekte olan iki ülke arasındaki endüstri içi ticaretten daha fazla değerlere sahiptir. Ayrıca ülkelerin sahip olduğu gelir düzeyleri arttığında yüksek teknolojili ürünlerin üretiminde yoğunlaşabilmekte ve ulusal ekonomi içerisinde imalat sanayinin yeri de artacağı düşünülmekte bu sayede endüstri içi ticareti arttırıcı etki yaratacağı varsayılmaktadır.

Piyasa büyüklükleri; ülkelerin piyasa büyüklüğünün geniş olması, ürün çeşitliliğinin fazla olduğu anlamına gelmektedir. Bunun sebebi şöyle açıklanabilir; piyasa büyüklüğü firma sayılarını etkilemektedir ve firma sayısı arttıkça ticarete konu olan malın üreticisi artıyor demektir ve bu durum söz konusu malın çeşitlenme-farklılaşmasını sağlamaktadır. Farklılaşmış mallara olan talep artacağından dış ticarete hareketlilik sağlanır ve ölçek ekonomilerinin kazancı da artacağından endüstri içi ticaret olumlu etkilenir.

Ulaşım maliyetleri, sınır ortaklığı ve coğrafi uzaklık; ülkeler arasında mesafe arttıkça ulaşım maliyetleri artar bu durum ürünlerin fiyatına yansıtacağından endüstri içi ticareti olumsuz etkilemektedir. Coğrafi yakınlık ortak kültür ve benzer talep yapısına neden olmaktadır, sınır kıyı ticaretini arttırdığından endüstri içi ticareti de olumlu etkilemektedir. Modellerde coğrafi uzaklık değişkenini hesaplamak için ülkelerin başkentleri arası mesafesi km cinsinden değerinin gayrisafi yurtiçi hasıllarına oranları kullanılmaktadır. Bu yöntem çekim yasası ile açıklanmaktadır. Türkiye için yapılan çalışmalarda bu değişken önemli bir yere sahiptir ve endüstri içi ticaret oranı ile negatif ilişkilendirilmektedir (Şimşek, 2008).

Dışa açıklık oranı; ülkelerin dışa açıklık oranı dış ticaret verileri ile ölçülmektedir, ülkelerin ithalat ve ihracat değerlerinin toplamının gayrisafi yurtiçi hasıllarına oranlanması ile elde edilen rakam dışa açıklık oranını ifade etmektedir. Dolayısıyla ülkelerin dış ticaret hacmi genişledikçe bu oran artmakta ve endüstri içi ticaret üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Ülkeler arasında dışa açıklık oranı farkı arttığında ise endüstri içi ticaret bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

7.2. ENDÜSTRİYE ÖZGÜ DEĞİŞKENLER

Ürün farklılaştırılması; endüstri içi ticaretin endüstriye ait belirleyicileri arasında en önemli sayılan değişken ürün farklılaşmasıdır. Bunun nedeni olarak bir malın çeşitliliği ne kadar artarsa o derecede farklı talepleri karşılama niteliğine sahip olur. Örneğin bir telefon üreticisi seri olarak farklı modeller üretip piyasaya sürmekte, renk, kamera özelliği, ses kalitesi, boyutu gibi özelliklerinde farklılık yaparak daha fazla kişiye hitap etmekte ve ticaretten kazancını arttırmaktadır. Örnekten de anlaşılacağı gibi ürün farklılaşması ticareti arttıracığından endüstri içi ticaret de bu durumdan pozitif etkilenmektedir. Yatay ve dikey endüstri içi ticaret analiz edildiğinde ise yatay endüstri içi ticaret için olumlu etkiye sahipken, dikey endüstri içi ticarete

etkisi negatiftir. Bu durumun nedeni ise yatay endüstri içi ticaret küçük farklılıklar içerirken dikey endüstri içi ticaret daha çok kalitede farklılığı içermektedir.

Ölçek ekonomileri; endüstri temelinde üretimde sağlanan artan getiri ölçek ekonomilerini arttırmaktadır. Ölçek ekonomilerinin artması bir malı üreten firma sayısının fazla olması anlamına gelmektedir bu durum o malın üretiminde uzmanlaşma sağlamak ve üretim maliyetlerini azalttığı için o malın ticaretini arttırmaktadır. Dolayısıyla ölçek ekonomilerinin varlığı endüstri içi ticarete olumlu etkiye sahiptir. Modelde bu değişkeni temsil etmesi için işçi başına katma değer, firma başına katma değer veya endüstride istihdam edilen işçi sayısı kullanılmaktadır.

Piyasa yapıları; bu değişken ülkelerin monopol veya oligopol piyasalarının hakim olması yönünden önem arz etmektedir. Brander ve Krugman (1973) ülke piyasasında firmaların azalıp oligopol piyasa yapısına sahip olduklarında endüstri içi ticaretin artma eğilimi sergilediğini ileri sürmektedir (Çalışkan, 2009). Yapılan çalışmalarda bu değişkeni temsil etmesi için piyasadaki firma sayısı kullanılmaktadır.

8. ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ ÖLÇME YÖNTEMLERİ

Endüstri içi ticaretin temellerini oluşturan kuramsal yaklaşımların açıklanmasından sonra incelenmesi gereken önemli bir konu da endüstri içi ticaretin ölçülmesidir. Endüstri içi ticareti ölçmek amacıyla zaman içerisinde farklı yöntemler geliştirilmiştir. Standart Grubel–Lloyd Endeksi, Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi, Balassa Endeksi, Verdoorn Endeksi, Michaely Endeksi ve Greenaway ve Milner Endeksi gibi ölçme yöntemleri mevcuttur. Endekslerin bazıları bir diğer endeksin eksiklerini giderebilmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu kısımda öncelikle endüstri içi ticareti ölçmek için geliştirilen statik endeksler açıklanmakta olup sonrasında marjinal endüstri içi ticaret ayrımı ile dinamik endekslere yer verilecektir.

8.1. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN STATİK ÖLÇÜMLERİ

Geleneksel yöntemlerden statik ölçüm yöntemleri kullanılarak seçilmiş yıla ait endüstri içi ticaret oranını hesaplamak mümkündür. Bu yöntemler endüstri içi ticareti ülkelerin toplam dış ticaretinin bir oranı olarak hesaplamaktadır. Çalışmanın bu kısmında statik yöntemler açıklanmaya çalışılacaktır.

8.1.1. Balassa Endeksi

Balassa (1966) tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun dış ticarete endüstriler arası ve endüstri içi uzmanlaşmayı nasıl etkilediğini araştırmak için geliştirilen endeks 1.1 nolu denklemde gösterilmektedir:

$$S_B = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left| \frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} \right| \quad (1.1)$$

Burada S_B , endüstri içi ticaret değerini ifade etmekte ve X_i ve M_i sırasıyla i malı veya i endüstrisine ait ihracat-ithalat rakamlarını, n gözlem sayısını belirtmektedir. Endeks, $\frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)}$ oranının ağırlıklı ortalamasını ifade etmektedir. Balassa denklemde S_B değerinin 0 ile 1 arasında olacağını ve bu değer 0'a yaklaştıkça ticaretin endüstriler arasında olduğunu; değer 1'e yaklaştığında ise ticaretin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini ifade etmektedir. Balassa geliştirdiği endekste endüstriler arası ticareti açıklamaya çalışırken, endüstri içi ticaret hakkında da bilgi vermektedir (Küçükefe, 2009).

8.1.2. Grubel-Lloyd Endeksi

Literatürde en çok kullanılan yöntem olan Standart Grubel Lloyd Endeksi; endüstri içi ticareti, endüstriye ait toplam dış ticaret değerinden endüstrinin net ithalat ve ihracat değerlerinin çıkarılması ile oranlanarak elde edilen değer olarak tanımlanmaktadır. Endüstri içi ticaretin oranı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Bu değer 0'a yaklaştığında endüstri içi ticaretin azalmakta olduğunu ve endüstriler arası ticarete yaklaştığını, değer 1'e yaklaştığında ise endüstri içi ticaretin artmakta olduğunu göstermektedir (Grubel, Lloyd,1975). Grubel ve Lloyd endüstri içi ticareti tamamen aynı endüstrinin ithalatına karşılık gelen bir endüstrinin ihracat değeri olarak tanımlayarak endeksi geliştirmişlerdir. Belirli bir ürün grubu için endüstri içi ticaretin formülle ifadesi 1.2 nolu denklemde yer almaktadır.

$$B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \quad \text{veya} \quad B_i = \frac{(X_i + M_i) - |X_i - M_i|}{(X_i + M_i)} \quad (1.2)$$

Denklemde i : ürün veya endüstriyi, X_i : ürün veya endüstrinin ihracatını ve M_i : ithalatını ifade etmektedir. Her bir endüstri için ihracatın toplam ticaret içindeki payı farklı olacağından ilgili endüstri grubu için endüstri içi ticareti hesaplanırken ağırlıklı

ortalama da kullanılabilir. Ağırlıklı ortalama EİT endeksi ise 1.3 nolu denklemde ifade edilmektedir;

$$B_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)} \quad (1.3)$$

$$0 \leq B_i \leq 1 \quad \text{veya yüzde cinsinden} \quad 0 \leq B_i \leq 100$$

Endeksin değeri sıfır ise ticaretin endüstriler arası yapıldığı, 1 ise tam endüstri içi ticaretin yapıldığı söz konusudur.

8.1.3 Uyarlanmış Grubel-Lloyd Endeksi

Ülkede toplam ticaretteki dengesizliğin neden olduğu dış ticaret açık ya da fazlası, dengesizliğin büyüklüğü endüstri içi ticaret değerinde sapmalara yol açtığından Grubel Lloyd endeksi uyarlanarak hesaplama yapılmıştır (Grubel ve Lloyd, 2003; Greenaway ve Milner, 1986). Uyarlanmış Grubel-Lloyd endeksinin formülü ise 1.4 nolu denklemde ifade edilmektedir;

$$C_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \left| \sum_{i=1}^n X_i - \sum_{i=1}^n M_i \right|} \quad (1.4)$$

Formüldeki mutlak değer ifadesi dış ticaretin açık veya fazla olma durumunun dikkate alınmadığını göstermektedir. Belli bir toplulaştırma düzeyinde dengeli bir ticaret söz konusu ise Bi formülü kullanılmaktadır. Ancak ticarete açık veya fazla durumu mevcut ise ticaretteki dengesizliğin etkilerinin giderilmesi gerekir, düzeltilmez ise endüstri içi ticaret oranı mevcut durumundan daha düşük hesaplanacaktır. Uyarlanmış endeks temel endeksten mutlaka daha büyük hesaplanmaktadır, bunun nedeni ise uyarlanan endeksin paydasının temel endeksin paydasından daha küçük olmasıdır (Grubel ve Lloyd, 1971).

8.2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİN DİNAMİK ÖLÇÜMLERİ

Marjinal Endüstri-İç Ticaret kavramının endüstri içi ticareti sadece bir yıla ait verilerle ölçen endekslerden farkı; iki yıl arasındaki ticaret akımlarında meydana gelen

değişimi ele alıyor olmasıdır. Bundan dolayı marjinal endüstri içi ticaret ölçümleri dinamik bir özellik taşıyorken, Brühlhart (1994) Grubel-Lloyd endeksini statik bir ölçüm yöntemi olarak tanımlamaktadır. Dış ticaret verileri ile yalnızca bir yılı temel almak eksik kabul edildiğinden, yıllar arasındaki değişimi incelemenin ekonomik açıdan daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple dinamik analizlerin temelini kabul edilen marjinal endüstri içi ticaret endeksleri geliştirilmiştir. Bu kısımda marjinal endüstri içi ticaret kapsamında endüstri içi ticaretin dinamik ölçüm endeksleri yer almaktadır.

8.2.1 Hamilton Kniest Endeksi

Hamilton ve Kniest (1991) Grubel-Lloyd endeksinin farklı bir çeşidi olan marjinal endüstri-içi ticaret endeksini, serbest ticaretin neden olduğu uyum maliyetlerini ölçebilmek için geliştirmişlerdir. Marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, Grubel-Lloyd endeksinin farklı zaman dilimlerinde endüstri-içi ticaret değerlerinin karşılaştırılmasında ortaya çıkabilecek kavramsal karmaşanın giderilebilmesi amacıyla düzenlenmiştir. Bu endeksle belli bir endüstride meydana gelen dış ticaret artışının, aynı endüstriye ait ithalat-ihracat artışıyla ne derecede çakıştığı hesaplanmaktadır. Endeks 1.6 nolu denklemde hesaplanmaktadır;

$$MIIT_{HK} = \frac{X_t - X_{t-n}}{M_t - M_{t-n}} \quad (M_t - M_{t-n})(X_t - X_{t-n}) > 0$$

$$MIIT_{HK} = \frac{M_t - M_{t-n}}{X_t - X_{t-n}} \quad (X_t - X_{t-n})(M_t - M_{t-n}) > 0$$
(1.5)

Tanımsız $(X_t < X_{t-n})$ ya da $(M_t < M_{t-n})$

n: Ölçümün yapıldığı serbestleşme dönemindeki yılı, X_t ve X_{t-n} : t ve t-n yılları arasındaki ihracat değerini, M_t ve M_{t-n} : t ve t-n yılları arasındaki ithalat değerini, $MIIT_{HK}$: Hamilton-Kniest marjinal endüstri içi ticaret endeks değerini ifade etmektedir. X_t (M_t) ve X_{t-n} (M_{t-n}) sıralı olarak t ve t-n yıllarındaki ihracatı (ithalatı) göstermektedir.

$\Delta X_t/\Delta M_t = (X_t - X_{t-n})/(M_t - M_{t-n})$ değeri (X_t/M_t) değerinden büyük ise mutlak endüstri içi ticaret artıyorken, toplam ticarete kıyasla endüstri içi ticaretin azaldığı ifade edilmektedir (Albeni ve Can, 2011).

Endeks üç özelliğinden dolayı eleştirilmektedir; ilki uygulanan ticaret politikaları ticareti her iki yönde de etkileme gücüne sahipken yalnızca ithalat ve ihracatta meydana gelen pozitif değişimin hesaplanabilmesi, ikincisi ise endeksin ithalat ve ihracat değerlerindeki nominal değişimi dikkate alıyor olmasıdır. Son olarak ilave ticaret içindeki endüstri-içi ticaretin payı hesaplanırken, başlangıçtaki ve yeni oluşan ticaret hacmini dikkate almamasıdır (Bilici, 2007).

8.2.2. Greenaway-Hine ve Milner Endeksi

Greenaway-Hine ve Milner (1994) endüstri içi ticareti ölçebilmek amacıyla yeni bir endeks geliştirmişler ve endüstri-içi ticarete ortaya çıkan mutlak değişimlerin neden olacağı potansiyel yapı değişikliklerini açıklamaya çalışmışlardır. Bu endeks 1.6 nolu denklemde ifade edilmektedir;

$$\Delta IIT_j = \Delta \left[(X_j - M_j) - |X_j - M_j| \right] \quad (1.6)$$

Ayrıca endekste, enflasyonun endüstri-içi ticaretteki değişime etkisi varsa giderilebilmesi için 1.7 nolu denklem kullanılmaktadır;

$$\Delta IIT(reel) = \Delta IIT_j * \left[\frac{1}{GSMHDeflatörü} \right] \quad (1.7)$$

Grubel-Lloyd endeksi ile Hamilton-Kniest endeksi endüstri-içi ticareti oransal olarak ele almakta iken Greenaway-Hine ve Milner endeksi endüstri-içi ticareti mutlak değer olarak ifade etmektedir (Albeni ve Can,2011).

Endeks iki özelliği bakımından eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden ilki; iki dönem arasındaki endüstri içi ticaret oranlarının farkını gösterirken, ticaret yapısındaki değişimle ilgili bilgiye yer vermemesidir. İkincisi ise ülke veya sektörlerin nispi ticaret performanslarına ilişkin bilgi bulunmadığıdır. Araştırmacılar endüstri içi ticaret değerindeki değişimleri analiz edebilmek için Grubel-Lloyd endeksini, endüstri-içi uzmanlaşma konusunu analiz edebilmek için ise Greenaway-Hine ve Milner endekslerinden birini kullanabilmektedir (Aydın, 2008).

8.2.3. Brülhart Endeksi

Marjinal endüstri-içi ticaretin ölçülmesine ilişkin bir diğer endeks de Brülhart (1994) tarafından geliştirilen endeksidir. Bu endeks 1.8 nolu denklem kullanılarak hesaplanmaktadır;

$$MIIT = A = 1 - \frac{|(X_t - X_{t-n}) - (M_t - M_{t-n})|}{|X_t - X_{t-n}| + |M_t - M_{t-n}|} \quad (1.8)$$

Ayrıca endeks 1.9 nolu denklem ile de ifade edilebilmektedir;

$$A = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|} \quad (1.9)$$

Bu denklemde “ Δ ” İthalat ve ihracatta meydana gelen değişimleri; “ t ” son yılı; “ n ” temel yıl ile son yıl arasındaki yıl sayısını ifade etmektedir. Brülhart endeksi 0 ile 1 arasında değer almaktadır. 0 değeri aldığı anda söz konusu endüstriye ait marjinal ticaretin tam endüstriler arası ticaretten, 1 değeri aldığı anda ise tam endüstri-içi ticaretten oluştuğunu göstermektedir (Brülhart, 1994).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ANALİZİ

1. TÜRKİYE’NİN SEÇİLMİŞ ÜLKELER İLE İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ

Bir ülkenin kalkınmasında imalat sanayi sektörü büyük bir öneme sahip olmakta ve Türkiye’nin imalat sanayi ürünleri ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticareti yıllar itibariyle artmış ve güçlenmiştir (Küçükefe, 2009). İmalat sanayinin yapısı türdeş olabildiği gibi gruplara da ayrılabilir. OECD’nin AR-GE yoğunlukları bakımından imalat sanayinin teknolojik düzeylerini alt sektörler itibariyle üç gruba ayırmaktadır. Yüksek teknoloji düzeyindeki sektörler; ilaç, bilgi işlem ve hesap makineleri, elektrik makineleri, haberleşme cihazları, uçak ve mesleki cihaz sanayileri, orta teknoloji düzeyde olanlar; ana kimya, temizlik malzemeleri, boya, vernik, lastik ürünleri, demir çelik dışı metaller, makine, uçak haricindeki ulaşım araçlarıdır. Düşük teknoloji düzeyine sahip olanlar ise gıda, tekstil, giyim, orman ürünleri, kâğıt ürünleri, petrol ve kömür türevleri, çimento-kil, demir çelik ve metal eşyalardır. Türkiye’nin imalat sanayisi, ülkenin ekonomik yapısının yanı sıra sosyal yapısından da etkilenmektedir ve ülkemizde kalkınma planları imalat sanayi üzerinden yapılmaya çalışılmaktadır (Polat, 2011). Bu gibi nedenlerle çalışmada imalat sanayi sektörünün incelenmesi tercih edilmektedir.

1.1. KAPSAM VE VERİ SETİ

Çalışmanın bu bölümünde, Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması 3. revizyona göre imalat sanayi ürünlerinin endüstri içi ticareti ele alınmaktadır. SITC Rev3. Ürün sınıflamasına göre imalat sanayi SITC 5-8 ürün grupları; SITC 5- Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6- Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları, SITC 8- Çeşitli mamul eşyalarını kapsamaktadır. Çalışmada, Türkiye’nin ithalat ve ihracat rakamlarına göre dış ticaretinde en çok paya sahip olan 20 ülke ve seçilmiş 9 ülke olmak üzere toplam 29 ülke ele alınmaktadır. 1988-2017 yılları dış ticaret verileri TÜİK’in resmi sitesinden yararlanılmıştır.

1.2. YÖNTEM

Çalışmanın birinci bölümünde bahsedildiği üzere, endüstri içi ticaretin ölçülmesinde statik ve dinamik olmak üzere iki yöntem mevcuttur. Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile endüstri içi ticareti, 1988-2017 yıllarına ait veriler hesaplanırken statik analiz yöntemi olan Grubel-Lloyd endeksi kullanılmaktadır. Bu endeks aşağıdaki şekildedir;

$EIT=1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}$ yüzde olarak da hesaplanabilen değer $0 \leq EIT \leq 100$ şeklinde de ifade edilebilmektedir. Burada i: ürün veya endüstriyi, X_i : ürün veya endüstrinin ihracatını ve M_i : ithalatını ifade etmektedir. Endeks 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Eğer endüstride ithalat yapılırken ihracat yapılmıyorsa ya da tersi durumda ihracat yapılırken ithalat yapılmıyorsa orada endüstri içi ticaretten bahsedilemez, endeks 0 değeri alır. Eğer ithalat ve ihracat değerleri birbirine yakın ise endüstri içi ticaret değeri 1'e yaklaşır ve ticaretin yönü endüstriler arası değil endüstri içi yapıldığı şeklinde yorumlanabilmektedir.

Endüstri içi ticaret oranlarının artış göstermesi ülkelerin talep yağlarının birbirine benzediği anlamına gelmektedir. Ayrıca ekonomik yapılarının da birbirine benzer özelliklere sahip olması da endüstri içi ticareti arttırmaktadır. SITC Rev.3 ana ürün grupları itibarıyla ülkelerin endüstri bazında Türkiye ile olan endüstri içi ticareti ile ilgili ulaşılan bulgulara değinilecektir.

2. ÜLKELERİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ VE SONUÇLARI

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile SITC5-8 ana ürün gruplarına ait dış ticaret verileri ile endüstri içi ticareti analiz edilmektedir. Öncelikle ülkelerin yıllara ait verileri tablo halinde sunulacak ve değerlendirmeleri yapılacaktır. (Tablolar TÜİK'ten alınan veriler ile kendi tarafımızdan hesaplanmıştır.)

2.1. TÜRKİYE'NİN İNGİLTERE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ürün grubuna ait veriler incelendiğinde 1988 yılından 2006 yılına kadar oranlar inişli çıkışlı bir seyir göstermektedir. 2006 yılından itibaren ise artış eğilimindeyken, ticaretin yönü ile ilgili daha önceki açıklamalara dayanarak, endüstri içi değil endüstriler arası olduğunu

söylenbilir. Ancak 2017 yılında %45 seviyesine ulaşan oran, endüstriler arası olan ticaretin endüstri içi ticarete yönelme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ürün grubuna ait ticaretimiz incelendiğinde, ithal ettiğimizden fazlasını ihraç ediyor olduğumuz ve rakamların artış sergilediği görülmektedir. Endüstri içi ticaret oranının yüksek olması için unutulmamalıdır ki ithalat ve ihracat değerlerinin birbirine yakın olması gerekmektedir. Tablodaki veriler ve hesaplanan değerler göz önüne alındığında 1994 yılına kadar olan ticaretimiz endüstri içi boyuttadır ve neredeyse tama yakın değer almaktadır. Krizden sonraki yıllarda ticaretimiz yeniden artış göstermekte ve söz konusu ürün grubuna ait endüstri içi ticaret değerimizin hiçbir zaman %50 oranının altına düşmediği gözlemlenmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubuna ait veriler incelendiğinde 2001 yılına kadar olan ticaretimizin endüstriler arası boyutta gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılında gerçekleşen endüstri içi ticaret oranımız %70 seviyesindedir ve yıllar itibariyle artış göstermektedir. En yüksek oran ise 2004 yılında %99 seviyesinde iken, 2008 yılında yaşanan krizle bu oranda düşüş görülmektedir. Oranda değişiklikler görülsede 2001 yılından itibaren %80 oranından aşağıya düşmemekle birlikte genel anlamda bu ürün grubuna ait endüstri içi ticaretimiz yüksek oranda gerçekleşmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar ürün grubuna ait veriler incelendiğinde ise 1998 yılına kadar ticaretimizin endüstri içi ticaret yönünde olduğu ancak bu yıldan itibaren ihracatımızda gerçekleşen net artış dolayısıyla ticaretimizin yönünün endüstriler arası gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu ürün grubunun daha çok ihracatçısı konumunda olduğumuzdan dolayı endüstri içi ticaret oranımız yıllar itibariyle düşüş eğilimi göstermektedir.

Genel olarak Türkiye'nin İngiltere ile yapmış olduğu dış ticareti değerlendirildiğinde; Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve Makine ve ulaştırma araçları ürün grubu kapsamındaki ürünlerin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği ve yüksek oranlara sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin İngiltere ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT	İHRACAT	İTHALAT	EİT	İHRACAT	İTHALAT	EİT	İHRACAT	İTHALAT	EİT
1988	11.692.605	145.865.641	15	215.704.048	153.392.437	83	50.206.743	303.101.183	28	169.115.654	53.951.930	48
1989	10.447.594	146.049.284	13	201.376.797	121.840.800	75	82.826.653	303.664.712	43	203.363.514	56.129.823	43
1990	11.894.912	201.555.206	11	217.442.284	190.421.891	93	101.104.164	453.008.201	36	253.093.859	71.958.351	44
1991	10.860.357	206.283.399	10	163.779.638	176.827.935	96	75.385.762	485.219.286	27	245.525.277	93.883.620	55
1992	11.314.029	232.763.109	9	202.144.475	182.573.843	95	67.128.220	536.642.857	22	347.536.558	96.404.342	43
1993	8.460.694	262.466.503	6	192.471.219	201.163.936	98	79.811.599	810.165.157	18	352.184.575	125.086.027	52
1994	13.998.854	227.959.601	12	292.157.229	147.525.301	67	79.984.318	526.776.204	26	291.656.855	87.590.057	46
1995	28.004.090	336.106.024	15	402.555.544	221.499.277	71	136.656.182	818.565.488	29	347.031.526	176.862.441	68
1996	23.770.423	368.806.173	12	423.725.131	337.795.653	89	177.906.051	1.225.437.274	25	397.463.637	234.323.979	74
1997	25.991.212	431.304.153	11	513.799.457	359.555.715	82	250.761.555	1.389.814.260	31	462.574.535	251.785.165	70
1998	25.694.209	447.929.180	11	518.080.460	303.682.959	74	388.764.681	1.375.995.698	44	552.119.932	277.238.512	67
1999	37.504.527	460.112.256	15	551.336.185	216.469.816	56	335.205.188	1.143.720.360	45	660.582.929	203.728.603	47
2000	52.817.648	477.210.966	20	543.583.066	267.993.278	66	385.752.528	1.537.992.117	40	849.081.168	213.058.843	40
2001	33.158.973	442.853.754	14	548.025.682	273.095.608	67	403.287.742	741.617.287	70	1.003.006.354	169.106.216	29
2002	42.029.242	530.669.865	15	591.847.444	274.660.627	63	776.291.487	1.053.900.617	85	1.408.063.912	247.521.755	30
2003	36.932.808	689.517.794	10	713.291.493	371.481.094	68	991.812.959	1.372.903.756	84	1.679.280.345	292.913.726	30
2004	53.233.617	892.946.854	11	957.358.791	452.349.168	64	2.104.907.082	2.064.459.031	99	2.074.395.856	380.706.747	31
2005	67.765.541	941.752.993	13	891.793.589	499.211.684	72	2.219.530.734	2.426.049.261	96	2.360.403.964	381.575.684	28
2006	98.441.805	946.571.450	19	1.115.287.310	463.158.819	59	2.682.260.252	2.553.130.596	98	2.482.180.442	382.518.558	27
2007	126.997.573	944.229.316	24	1.389.487.119	544.160.875	56	3.382.918.484	2.631.564.386	88	2.901.307.295	337.304.482	21
2008	148.461.178	1.081.752.121	24	1.365.356.434	549.904.697	57	3.473.402.122	2.302.843.511	80	2.397.124.104	323.993.403	24
2009	129.084.586	897.237.086	25	879.515.232	384.241.798	61	2.246.154.180	1.515.793.207	81	2.051.687.937	231.312.834	20
2010	178.540.183	1.118.254.215	28	1.124.006.216	409.822.260	53	2.839.853.164	2.075.008.663	84	2.310.792.069	264.715.151	21
2011	210.831.978	1.116.693.679	32	1.392.551.965	490.607.827	52	3.156.385.279	2.560.037.252	90	2.381.415.015	328.173.460	24
2012	212.702.045	1.084.971.490	33	1.433.515.587	618.170.009	60	3.199.276.325	2.253.351.238	83	2.547.578.645	331.971.489	23
2013	240.100.591	1.043.601.251	37	1.479.223.673	878.403.290	75	3.818.177.089	2.747.884.561	84	2.552.252.006	354.297.815	24
2014	281.066.613	1.140.570.661	40	1.655.940.158	1.014.521.56	76	4.264.602.483	2.371.512.451	71	2.895.071.160	316.504.677	20
2015	260.351.060	952.863.047	43	1.487.281.988	862.876.660	73	4.332.950.512	2.510.725.758	73	2.613.505.692	285.805.060	20
2016	265.343.054	928.348.930	44	1.459.982.934	541.885.651	54	3.743.760.394	2.736.214.319	84	2.413.852.262	268.775.864	20
2017	308.210.603	1.071.535.161	45	1.712.560.398	594.315.267	52	4.466.078.685	3.266.114.280	84	2.353.006.194	292.959.642	22

2.2. TÜRKİYE’NİN ALMANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında Türkiye ile Almanya arasında gerçekleşen ticaretin endüstriler arası olduğu söylenebilmektedir. 2005 yılından itibaren değerlendirildiğinde endüstri içi ticaret oranının artış gösterdiği görülmektedir ancak yine de ithalatımızın ihracatımızdan fazla olması sebebiyle bu oranlar, ticaretin endüstri içi değil endüstriler arası gerçekleştiğini ifade etmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallara ait dış ticaretimiz söz konusu yıllarda 1988’den itibaren yüksek oranda endüstri içi ticaret şeklinde ortaya çıkmaktadır. 2009 yılına gelindiğinde en yüksek değeri alarak tam endüstri içi ticaretin olduğu gözlemlenmektedir. Hesaplanan endüstri ticaret oranına göre Almanya ile Türkiye arasındaki ticarete konu olan malların birbirlerine çok benzer yapıda olduklarını ve endüstri içi ticaretimizde yüksek öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubu dâhilinde dış ticaret rakamlarına bakıldığında 2001 yılına dek ticaretin endüstriler arası boyutta olduğu, 2001’den sonraki yıllarda ise endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstri içi ticaret oranları 2001 yılından itibaren %51 düzeyinden daha az olmamakta ve son yılda ulaşılan rakam %70 düzeyindedir. Bu demek oluyor ki endüstri içi ticaretimizde makine ve ulaştırma araçları grubundaki ürünler son yıllarda önem kazanmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar gurubuna ait ürünlerin ticareti başlarda endüstriler arası gerçekleşirken yıllar itibariyle oranlarda gözlenen artışla 2009 yılından sonra endüstri içi ticarete yöneldiği görülmektedir. 2015 ve 2017 yılında ise %54 ile en yüksek değerine ulaşmıştır.

Geneline bakıldığında Türkiye’nin Almanya ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubundaki ticaretinin endüstriler arası olduğu, SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar ürün gruplarının endüstriler arasından endüstri içi ticarete yöneldiği görülmektedir. Ayrıca SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubuna ait endüstri içi ticaretin yüksek oranlarda olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin Almanya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %
1988	20.446.117	417.729.549	9	358.334.669	465.263.679	87	47.941.189	940.203.484	10	1.248.851.696	149.383.107	21
1989	22.713.481	436.498.145	10	352.894.205	448.643.138	88	71.305.595	1.072.550.423	12	1.286.041.537	130.820.805	18
1990	25.534.643	579.013.178	8	450.726.409	577.581.669	88	201.434.855	1.932.315.227	19	1.767.471.563	219.219.027	22
1991	29.970.816	530.805.748	11	477.360.205	528.981.047	95	293.116.510	1.735.331.870	29	1.976.709.074	222.146.207	20
1992	21.935.718	632.361.117	7	505.469.713	612.117.845	90	380.952.946	2.033.759.556	32	2.237.975.847	249.578.346	20
1993	13.378.545	692.969.131	4	486.243.908	658.529.017	85	297.550.042	2.415.743.812	22	2.259.379.211	349.539.604	27
1994	21.997.689	634.895.963	7	517.950.400	567.272.992	95	425.370.314	1.819.956.132	38	2.277.504.482	258.858.745	20
1995	24.567.168	976.366.113	5	701.651.785	874.031.690	89	555.938.508	2.678.618.512	34	2.990.342.496	376.498.375	22
1996	22.092.883	1.090.003.571	4	697.007.726	1.243.861.238	72	641.016.126	4.449.578.417	25	3.055.392.602	558.916.367	31
1997	26.818.727	1.170.500.774	4	789.401.358	1.252.635.654	77	694.076.803	4.708.732.417	26	2.869.450.599	586.366.861	34
1998	26.465.811	1.180.348.997	4	870.656.119	1.165.541.378	86	927.117.771	4.145.420.952	37	2.899.355.567	579.056.649	33
1999	25.816.655	1.134.429.261	4	846.131.992	986.480.928	92	1.186.575.481	3.008.252.600	57	2.706.921.814	507.008.322	32
2000	35.442.261	1.211.615.891	6	892.959.857	1.144.859.605	88	996.097.180	4.022.308.129	40	2.647.266.191	540.800.519	34
2001	67.244.251	1.030.078.966	12	929.194.079	864.703.368	96	1.265.084.229	2.846.685.061	62	2.495.941.632	392.471.425	27
2002	67.052.275	1.361.032.965	9	934.687.928	1.148.324.735	90	1.483.605.009	3.697.749.374	57	2.746.611.111	449.731.619	28
2003	83.807.042	1.818.511.040	9	1.242.908.228	1.447.715.810	92	2.010.631.090	5.080.210.638	57	3.408.316.136	549.180.912	28
2004	120.139.224	2.414.272.725	9	1.488.828.750	1.827.286.501	90	2.594.712.332	6.996.295.854	54	3.599.463.145	727.610.433	34
2005	139.998.774	2.657.868.865	10	1.625.845.039	1.968.961.833	90	3.063.465.288	7.601.095.095	57	3.577.485.435	840.385.578	38
2006	180.762.397	2.992.263.703	11	1.787.949.497	2.217.847.314	89	3.225.203.928	8.003.854.262	57	3.462.387.529	941.652.800	43
2007	230.698.838	3.447.472.341	13	2.224.721.303	2.504.102.847	94	4.378.456.687	9.642.480.773	62	3.854.055.566	1.151.559.974	46
2008	286.671.589	3.754.629.229	14	2.615.256.306	2.724.306.152	98	4.793.650.186	10.071.924.937	64	3.851.194.355	1.300.876.954	50
2009	266.339.255	3.036.525.880	16	2.007.464.969	2.002.931.898	100	2.939.378.071	7.417.787.450	57	3.279.664.856	901.891.975	43
2010	335.952.706	3.577.468.776	17	2.525.921.611	2.465.502.616	99	3.621.161.339	9.420.127.149	56	3.568.750.104	989.125.723	43
2011	364.363.669	4.149.670.649	16	3.365.866.735	2.920.195.794	93	4.578.030.366	13.208.255.934	51	3.985.413.879	1.271.681.164	48
2012	342.695.364	3.837.931.064	16	2.871.772.456	2.811.157.802	99	4.697.627.175	11.975.719.006	56	3.638.114.251	1.235.376.908	51
2013	371.050.179	4.258.482.642	16	3.023.744.671	3.106.460.241	99	4.720.617.159	13.951.236.878	51	3.897.041.264	1.387.252.536	53
2014	424.294.611	4.202.316.023	18	3.218.975.108	2.870.212.513	94	5.553.118.699	12.455.125.261	62	4.106.001.642	1.373.590.648	50
2015	373.976.540	3.753.828.322	18	2.771.060.878	2.660.457.168	98	5.042.901.412	12.583.326.394	57	3.423.436.865	1.272.517.608	54
2016	366.058.739	3.713.154.653	18	2.771.388.981	2.639.962.078	98	5.747.652.364	12.662.200.740	62	3.542.225.195	1.252.906.140	52
2017	386.302.791	4.039.141.956	17	3.170.851.442	2.946.804.743	96	6.296.087.477	11.605.709.288	70	3.669.217.401	1.349.047.004	54

2.3. TÜRKİYE’NİN FRANSA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda endüstri içi ticaret oranları yıllar itibariyle artış sergiliyor olsa da söz konusu ürünlerin ithalatı, ihracatımıza kıyasla çok üst seviyelerde olduğundan dolayı Türkiye’nin Fransa ile ticareti endüstriler arası boyuttadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar kapsamında ele alınan yıllar boyunca endüstri içi ticaret oranları yüksek seviyelerdedir. En yüksek oran 2016 yılında %97 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu sebeple endüstri içi ticaretimizde bu ürün grubuna ait ürünlerin büyük öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubunda 2001 yılına kadar endüstriler arası gerçekleşen ticaret, daha sonrasında endüstri içi ticarete yönelmektedir. Öyle ki daha önceki yıllarda ihraç ettiğimizden fazlasını ithal ediyorken 2002 yılından itibaren ihracatımızda gerçekleşen artışa paralel olarak endüstri içi ticaretimizde de önemli bir artış sağlanmıştır. Son yıllardaki değerlere bakılırsa oldukça yüksek seviyelerde endüstri içi ticaret gerçekleştiği ifade edilebilmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda, ele alınan yılların başlarında endüstriler arası gerçekleşen ticaretin 1996 yılı itibariyle inişli çıkışlı olsa da artış eğilimi gösterdiği ve sonuç olarak endüstri içi ticarete yöneldiği görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin Fransa ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri için endüstriler arası olduğu ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunun endüstri içi ticarete yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunun endüstriler arası gerçekleşirken özellikle son yıllarda endüstri içi ticarete büyük önem kazandığı, SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise endüstri içi ticaret oranlarının genel olarak artış eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 3. Türkiye'nin Fransa ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %
1988	19.549.314	114.662.913	29	87.182.727	219.201.634	57	26.250.572	403.053.985	12	202.578.598	29.815.777	26
1989	18.530.299	116.005.846	28	101.218.518	144.248.330	82	67.117.628	290.401.965	38	255.368.703	26.029.981	19
1990	25.213.367	167.184.036	26	130.168.202	207.045.606	77	74.844.946	556.125.296	24	329.989.688	69.983.157	35
1991	14.690.652	172.981.896	16	116.393.592	241.450.639	65	70.759.129	618.356.475	21	319.695.239	85.305.528	42
1992	18.892.095	201.217.671	17	154.803.266	275.970.949	72	84.703.502	649.033.918	23	378.119.487	98.744.871	41
1993	15.380.625	226.229.345	13	143.781.214	368.312.629	56	88.808.948	1.061.377.230	15	353.855.362	113.939.584	49
1994	16.526.955	215.191.430	14	191.959.511	305.128.273	77	95.462.381	712.691.544	24	341.344.870	89.430.699	42
1995	19.719.987	324.211.260	11	247.365.113	428.855.912	73	125.677.585	814.325.394	27	422.263.671	116.031.056	43
1996	20.699.478	449.820.755	9	256.162.235	565.478.411	62	156.349.713	1.179.991.491	23	408.937.151	172.943.435	59
1997	26.754.931	512.816.405	10	291.428.436	647.539.433	62	193.582.033	1.260.660.642	27	425.816.780	226.276.855	69
1998	33.189.034	512.972.703	12	351.279.453	598.307.728	74	222.383.682	1.424.468.155	27	470.602.083	253.361.532	70
1999	27.374.102	531.767.757	10	367.067.824	466.524.373	88	506.071.450	1.601.018.297	48	466.737.677	212.356.500	63
2000	28.913.313	568.646.055	10	369.914.209	486.398.751	86	631.780.900	1.966.821.538	49	461.659.203	245.279.789	69
2001	33.267.101	482.401.924	13	392.034.736	346.547.180	94	775.444.140	1.117.229.090	82	513.733.977	200.343.425	56
2002	39.901.202	619.167.374	12	439.682.546	487.513.698	95	876.158.808	1.564.663.673	72	593.022.511	225.112.062	55
2003	46.073.576	795.876.397	11	538.507.250	694.067.343	87	1.232.755.612	2.192.360.800	72	784.252.414	250.296.552	48
2004	46.700.890	1.043.033.184	9	565.206.260	883.468.860	78	1.817.545.939	3.705.990.028	66	913.783.517	328.817.453	53
2005	48.128.089	1.152.662.385	8	585.471.828	975.081.726	75	1.773.889.167	3.205.613.356	71	1.005.443.094	351.730.845	52
2006	68.930.597	1.344.357.423	10	674.419.474	1.087.067.708	77	2.381.226.788	4.176.326.570	73	988.951.188	377.460.890	55
2007	84.376.068	1.514.900.563	11	842.673.604	1.294.295.041	79	3.439.105.722	4.304.306.893	89	1.149.189.300	414.058.289	53
2008	104.253.015	1.704.040.360	12	898.570.245	1.535.442.272	74	3.882.348.376	4.351.439.678	94	1.234.706.376	491.843.001	57
2009	92.464.539	1.456.548.566	12	751.742.118	1.145.926.842	79	3.854.311.812	3.638.132.254	97	1.131.702.830	394.781.762	52
2010	137.416.255	1.654.764.399	15	894.030.459	1.362.710.384	79	3.258.069.693	4.291.702.026	86	1.278.746.036	479.989.550	55
2011	163.227.693	1.772.966.992	17	1.145.831.746	1.499.096.881	87	3.537.886.070	4.559.744.117	87	1.402.095.400	607.111.401	60
2012	163.705.246	1.771.907.136	17	984.292.133	1.368.240.094	84	3.310.447.105	4.094.456.301	89	1.214.059.769	536.858.878	61
2013	188.873.036	1.839.424.268	19	1.056.071.013	1.465.126.310	84	3.334.224.113	3.667.648.212	95	1.280.846.523	545.015.825	60
2014	210.739.142	1.871.019.401	20	998.067.744	1.437.954.582	82	3.417.314.841	3.828.373.685	94	1.315.421.915	490.470.512	54
2015	186.678.510	1.642.778.489	20	922.563.037	1.074.673.342	92	3.061.308.162	3.957.401.162	87	1.093.340.222	449.163.018	58
2016	191.198.979	1.592.207.629	21	921.333.024	985.669.233	97	3.361.005.385	3.878.152.818	93	1.083.823.347	445.136.271	58
2017	198.773.751	1.757.013.184	20	1.009.254.116	1.231.767.021	90	3.838.086.361	4.103.677.711	97	1.086.011.004	449.407.696	59

2.4. TÜRKİYE’NİN HOLLANDA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubu verileri incelendiğinde ele alınan yıllar boyunca ithalatımızın ihracatımızdan oldukça fazla olması dolayısıyla endüstri içi ticaret oranlarının düşük olduğu görülmektedir. Son yıllarda artış eğilimi gösteriyor olsa da söz konusu ticaret endüstriler arası olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubuna ait verilere bakıldığı zaman ihracat v ithalat rakamlarımız birbirine çok yakın olduğundan endüstri içi ticaret değerimiz yüksek seviyelerdedir. 1992 ve 2002 yıllarında tam endüstri içi ticaret söz konusudur. Bu sebeple söz konusu ürün grubu endüstri içi ticarete yüksek öneme sahiptir. İhracatımızın giderek artıyor olması oranlarda inişli çıkışlı bir seyir sergiletiyor olsa da ticaretimizin boyutu tam anlamıyla yüksek oranda endüstri içi ticarete dayanmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubuna ait veriler ise 2002 yılına kadar artış azalış durumu göstermektedir ancak 2002 yılında artışla endüstriler arası olan ticaretimiz endüstri içi ticarete yönelmektedir. 2003 yılından itibaren veriler incelendiğinde ise neredeyse tam endüstri içi ticaret oranı yakalanmış olup bu oran yıllar itibariyle önemli artışlar sağlamaktadır. Anlaşılacağı üzere söz konusu ürün grubu ticaretimizde önemli bir paya sahiptir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna dahil ürünlerde 1991 ve 2001 yılları haricinde endüstri içi ticaret oranlarında kayda değer bir artış görülmemiştir. İhracatta yüksek oranlara sahip olduğundan dolayı ticaretin endüstriler arası olduğunu söylemek mümkündür.

Genel itibariyle Türkiye ile Hollanda arasında SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait ticaretimizin endüstriler arası olduğu görülmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubu dahilindeki ürünlerin endüstri içi ticarete önemli rolü olduğu ve yüksek endüstri içi ticaret oranlarına sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4. Türkiye'nin Hollanda ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %	İHRACAT	İTHALAT	EİT %
1988	36.254.982	138.230.696	42	69.041.269	60.646.670	94	6.067.401	83.043.362	14	120.832.631	15.415.118	23
1989	54.914.760	150.653.942	53	85.449.485	72.114.351	92	15.011.260	69.609.823	35	131.488.088	15.708.978	21
1990	17.328.311	183.266.116	17	97.938.279	78.162.771	89	30.109.349	131.916.027	37	156.916.017	43.079.878	43
1991	18.267.624	167.868.836	20	92.353.618	64.569.529	82	32.792.228	108.864.914	46	165.832.367	74.725.555	62
1992	9.147.619	188.250.135	9	95.294.889	95.618.115	100	23.853.535	145.084.128	28	216.350.854	52.829.548	39
1993	8.622.423	234.387.475	7	69.370.396	121.896.792	73	17.789.226	165.504.472	19	244.880.315	53.330.649	36
1994	8.854.028	218.559.359	8	94.596.973	75.643.573	89	40.320.413	152.510.978	42	245.550.470	41.665.478	29
1995	15.626.584	340.805.823	9	141.913.692	131.268.329	96	56.495.539	214.234.227	42	325.230.459	53.925.418	28
1996	12.533.418	366.854.507	7	126.028.489	160.876.382	88	61.615.529	419.473.126	26	351.470.802	88.205.161	40
1997	12.375.857	403.866.610	6	155.445.380	189.847.665	90	50.222.448	478.246.872	19	346.977.833	104.918.813	46
1998	13.391.411	431.251.403	6	162.612.464	199.026.108	90	65.302.640	538.041.803	22	415.354.269	108.183.713	41
1999	15.195.655	407.133.233	7	170.027.538	173.424.840	99	113.582.055	466.901.492	39	389.428.226	109.532.436	44
2000	20.261.592	469.364.012	8	178.446.860	196.291.381	95	73.905.651	488.906.087	26	380.753.931	196.041.943	68
2001	17.852.806	352.212.160	10	173.271.002	168.611.660	99	105.254.230	320.449.494	49	396.492.207	82.288.394	34
2002	19.114.339	417.853.656	9	190.748.879	191.218.408	100	139.810.613	406.056.292	51	491.685.124	80.866.450	28
2003	22.760.645	528.711.030	8	266.175.600	223.546.803	91	288.459.218	424.779.149	81	683.041.591	79.374.816	21
2004	46.031.330	671.709.846	13	377.137.350	237.705.898	77	557.090.179	541.735.654	99	797.717.219	98.176.014	22
2005	52.156.407	763.562.295	13	342.740.042	304.405.416	94	753.003.973	542.271.393	84	908.724.426	122.264.143	24
2006	61.758.569	802.704.396	14	423.757.723	286.198.641	81	644.311.178	564.602.679	93	911.124.897	135.247.888	26
2007	58.692.363	847.084.751	13	550.813.431	321.218.583	74	733.018.481	648.744.588	94	1.104.666.219	149.152.258	24
2008	108.179.402	887.311.935	22	609.570.192	317.857.211	69	730.103.508	716.141.143	99	1.109.641.307	145.467.970	23
2009	61.943.454	771.447.798	15	425.136.154	281.832.060	80	432.299.407	436.881.414	99	710.708.767	109.665.846	27
2010	97.422.878	928.355.643	19	498.893.594	284.018.987	73	513.388.895	607.774.249	92	747.076.086	124.246.678	29
2011	117.231.068	1.111.681.123	19	639.897.957	434.435.791	81	790.943.883	932.491.168	92	894.488.753	149.313.979	29
2012	181.099.664	1.044.621.299	30	538.360.119	397.351.706	85	783.166.631	654.883.560	91	881.107.586	130.396.825	26
2013	133.661.109	1.153.148.957	21	651.565.751	356.607.406	71	763.833.369	669.322.223	93	927.868.057	159.000.298	29
2014	168.432.067	1.224.603.443	24	756.822.991	328.189.268	60	724.219.605	660.645.902	95	961.986.678	146.876.393	26
2015	175.214.472	997.897.133	30	620.731.330	358.383.721	73	717.210.261	648.442.853	95	873.384.139	132.579.197	26
2016	192.664.611	943.637.248	34	735.856.757	288.849.826	56	1.001.765.322	526.503.557	69	826.343.661	128.628.740	27
2017	210.519.763	1.055.232.501	33	873.013.754	357.080.808	58	1.082.222.766	522.581.347	65	934.577.228	127.336.775	24

2.5. TÜRKİYE’NİN İTALYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda endüstriler arası ticaret söz konusu iken son yıllarda endüstri içi ticaret rakamlarında artış görüldüğü tespit edilmiştir. İthalatımızın oldukça yüksek seviyelerde olduğu, ihracatımızın ise yıllar itibariyle artış sergilediği gözlemlenmiş olsa da hâlâ ticaretimizin boyutu endüstriler arası olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ele alınan yıllar itibariyle endüstri içi ticaret rakamlarında yüksek oranlar olduğu görülmektedir. Özellikle 1998 yılından sonra %90 seviyelerinden aşağı düşmediği tespit edilmiştir. İthalat ve ihracat değerlerimizin birbirine yakın olması sebebiyle, anlaşılacağı üzere bu ürün grubuna ait ticaretimiz endüstri içi ticarete büyük öneme sahiptir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçlarına ait ticaretimiz incelendiğinde 2001 yılına kadar endüstriler arası gerçekleşirken %55 seviyesiyle başlayıp giderek artış eğilimi göstermiş, endüstri içi ticarete yöneldiği ve yüksek değerlere sahip olduğu gözlemlenmektedir. İnişli çıkışlı seyir gösterse de endüstri içi ticarete önemli bir yere sahiptir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait veriler dâhilinde 1996-1998 yılları haricinde endüstri içi ticaretimiz yüksek oranlara sahiptir. İthalat ve ihracat oranlarımızın söz konusu ürünlerde birbirine oldukça yakın olması sebebiyle endüstri içi ticarete önemli bir role sahiptir.

Türkiye’nin İtalya ile gerçekleştirmiş olduğu ticareti genel olarak incelendiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri haricindeki SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait endüstri içi ticaret değerlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5. Türkiye'nin İtalya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	36.254.982	138.230.696	42	69.041.269	60.646.670	94	6.067.401	83.043.362	14	120.832.631	15.415.118	23
1989	54.914.760	150.653.942	53	85.449.485	72.114.351	92	15.011.260	69.609.823	35	131.488.088	15.708.978	21
1990	17.328.311	183.266.116	17	97.938.279	78.162.771	89	30.109.349	131.916.027	37	156.916.017	43.079.878	43
1991	18.267.624	167.868.836	20	92.353.618	64.569.529	82	32.792.228	108.864.914	46	165.832.367	74.725.555	62
1992	9.147.619	188.250.135	9	95.294.889	95.618.115	100	23.853.535	145.084.128	28	216.350.854	52.829.548	39
1993	8.622.423	234.387.475	7	69.370.396	121.896.792	73	17.789.226	165.504.472	19	244.880.315	53.330.649	36
1994	8.854.028	218.559.359	8	94.596.973	75.643.573	89	40.320.413	152.510.978	42	245.550.470	41.665.478	29
1995	15.626.584	340.805.823	9	141.913.692	131.268.329	96	56.495.539	214.234.227	42	325.230.459	53.925.418	28
1996	12.533.418	366.854.507	7	126.028.489	160.876.382	88	61.615.529	419.473.126	26	351.470.802	88.205.161	40
1997	12.375.857	403.866.610	6	155.445.380	189.847.665	90	50.222.448	478.246.872	19	346.977.833	104.918.813	46
1998	13.391.411	431.251.403	6	162.612.464	199.026.108	90	65.302.640	538.041.803	22	415.354.269	108.183.713	41
1999	15.195.655	407.133.233	7	170.027.538	173.424.840	99	113.582.055	466.901.492	39	389.428.226	109.532.436	44
2000	20.261.592	469.364.012	8	178.446.860	196.291.381	95	73.905.651	488.906.087	26	380.753.931	196.041.943	68
2001	17.852.806	352.212.160	10	173.271.002	168.611.660	99	105.254.230	320.449.494	49	396.492.207	82.288.394	34
2002	19.114.339	417.853.656	9	190.748.879	191.218.408	100	139.810.613	406.056.292	51	491.685.124	80.866.450	28
2003	22.760.645	528.711.030	8	266.175.600	223.546.803	91	288.459.218	424.779.149	81	683.041.591	79.374.816	21
2004	46.031.330	671.709.846	13	377.137.350	237.705.898	77	557.090.179	541.735.654	99	797.717.219	98.176.014	22
2005	52.156.407	763.562.295	13	342.740.042	304.405.416	94	753.003.973	542.271.393	84	908.724.426	122.264.143	24
2006	61.758.569	802.704.396	14	423.757.723	286.198.641	81	644.311.178	564.602.679	93	911.124.897	135.247.888	26
2007	58.692.363	847.084.751	13	550.813.431	321.218.583	74	733.018.481	648.744.588	94	1.104.666.219	149.152.258	24
2008	108.179.402	887.311.935	22	609.570.192	317.857.211	69	730.103.508	716.141.143	99	1.109.641.307	145.467.970	23
2009	61.943.454	771.447.798	15	425.136.154	281.832.060	80	432.299.407	436.881.414	99	710.708.767	109.665.846	27
2010	97.422.878	928.355.643	19	498.893.594	284.018.987	73	513.388.895	607.774.249	92	747.076.086	124.246.678	29
2011	117.231.068	1.111.681.123	19	639.897.957	434.435.791	81	790.943.883	932.491.168	92	894.488.753	149.313.979	29
2012	181.099.664	1.044.621.299	30	538.360.119	397.351.706	85	783.166.631	654.883.560	91	881.107.586	130.396.825	26
2013	133.661.109	1.153.148.957	21	651.565.751	356.607.406	71	763.833.369	669.322.223	93	927.868.057	159.000.298	29
2014	168.432.067	1.224.603.443	24	756.822.991	328.189.268	60	724.219.605	660.645.902	95	961.986.678	146.876.393	26
2015	175.214.472	997.897.133	30	620.731.330	358.383.721	73	717.210.261	648.442.853	95	873.384.139	132.579.197	26
2016	192.664.611	943.637.248	34	735.856.757	288.849.826	56	1.001.765.322	526.503.557	69	826.343.661	128.628.740	27
2017	210.519.763	1.055.232.501	33	873.013.754	357.080.808	58	1.082.222.766	522.581.347	65	934.577.228	127.336.775	24

2.6. TÜRKİYE’NİN İSPANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında ele alınan dış ticaret değerleri 1994 yılı %50 seviyesine ulaşması haricinde, endüstri içi ticaret değil endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallara ait veriler incelendiğinde 1989 yılında endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği ve oranların yıllar itibariyle inişli çıkışlı seyir göstermesine rağmen oldukça yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmektedir. 2008 yılında ise ulaşabildiği en yüksek rakamla %99 seviyesinde değer almaktadır. 2010 yılına kadar ihracatımızdaki artış, yerini ithalata bırakmakta ve bu sebeple endüstri içi ticaret oranlarında düşüş görülmektedir. Son yıllarda ise söz konusu ürünlerin %90 ve %95 ile endüstri içi ticarete büyük paya sahip olduğu söylenebilmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubuna ait verilerde 1991 yılında en yüksek seviyesi %91, 1992 yılı verisi %67 olan endüstri içi ticaret oranları genellikle endüstriler arası değer almaktayken 2001 yılı sonrası artış eğilimi göstermekte ve endüstri içi ticarete yönelmektedir. Son yıllarda inişli çıkışlı değerler alan bu ürün grubu endüstri içi ticarete önemli bir paya sahiptir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise 2003 yılına kadar endüstri içi ticaret değerleri yüksek seyrederken 2003 yılı sonrası ihracatımızdaki artışın daha fazla olması sebebiyle söz konusu ürün grubuna ait ticaretimiz endüstriler arasına yönelmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin İspanya ile gerçekleştirdiği ticarete SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstriler arası olduğu, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubunda endüstri içi ticaretin önemli oranlarda değer aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Türkiye'nin İspanya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT
1988	8.876.421	55.919.817	27	10.905.416	55.615.256	33	323.280	26.712.151	2	9.378.813	4.380.126	64
1989	13.607.073	59.574.131	37	31.551.183	47.355.979	80	2.364.108	43.288.656	10	15.112.829	5.479.664	53
1990	20.486.909	76.984.332	42	87.549.237	85.876.170	99	6.120.080	71.564.097	16	15.246.046	12.987.543	92
1991	16.628.950	92.772.787	30	77.184.107	86.281.259	94	37.127.148	74.455.488	67	20.358.341	10.506.339	68
1992	20.651.132	84.191.008	39	93.660.209	79.130.776	92	78.934.572	94.670.697	91	31.050.910	12.141.518	56
1993	21.166.291	96.358.691	36	49.495.455	127.826.247	56	19.112.734	143.628.624	23	19.589.819	13.552.667	82
1994	35.836.874	106.363.458	50	66.924.025	93.609.537	83	23.668.812	117.887.524	33	16.772.098	11.993.258	83
1995	41.986.539	196.382.694	35	96.173.176	125.708.796	87	33.855.264	139.814.942	39	21.794.261	20.769.089	98
1996	37.731.168	262.779.504	25	132.485.753	195.223.048	81	37.242.929	434.712.191	16	31.245.035	40.803.768	87
1997	48.877.030	251.146.350	33	154.687.943	237.171.748	79	69.279.338	556.202.987	22	41.960.632	63.583.877	80
1998	44.278.056	263.568.910	29	169.437.082	219.053.532	87	125.993.140	543.194.949	38	52.748.053	84.959.424	77
1999	52.774.738	274.727.254	32	228.792.274	179.029.673	88	223.157.873	605.766.149	54	79.807.683	70.992.671	94
2000	56.867.402	315.350.123	31	250.760.717	289.326.114	93	163.328.039	846.051.960	32	97.973.367	89.515.704	95
2001	66.276.181	281.967.439	38	351.251.209	226.390.761	78	240.537.194	378.172.767	78	118.732.327	52.824.105	62
2002	67.998.205	351.051.949	32	415.824.629	323.337.913	87	324.417.070	502.660.070	78	165.980.387	86.114.231	68
2003	99.581.745	513.270.794	32	529.621.672	321.031.783	75	621.363.854	873.061.320	83	308.034.138	101.966.956	50
2004	168.231.786	717.228.196	38	785.462.908	434.885.330	71	924.866.986	1.737.158.298	69	479.121.567	120.343.917	40
2005	111.242.711	749.518.618	26	816.427.706	592.122.228	84	1.089.903.027	1.857.593.018	74	606.487.506	120.529.061	33
2006	116.236.456	831.310.722	25	1.035.773.935	714.959.822	82	1.397.380.624	1.926.832.654	84	773.258.445	135.620.508	30
2007	174.841.404	913.635.909	32	1.283.788.377	794.303.117	76	1.729.338.303	2.172.437.407	89	1.018.053.596	170.118.217	29
2008	174.663.162	987.185.040	30	946.697.800	973.043.069	99	1.471.937.320	2.073.555.584	83	1.055.281.570	174.756.133	28
2009	119.699.471	733.484.795	28	555.846.367	759.936.226	84	914.249.911	1.905.129.557	65	1.030.010.228	154.740.266	26
2010	189.099.193	932.376.872	34	671.039.261	1.000.379.029	80	1.249.157.001	2.357.728.464	69	1.194.535.149	175.910.715	26
2011	208.557.819	1.232.905.611	29	768.973.005	1.372.539.369	72	1.224.069.014	2.818.266.630	61	1.422.340.006	219.354.785	27
2012	229.925.962	1.164.303.787	33	595.587.262	1.504.383.964	57	1.053.950.724	2.197.557.510	65	1.494.149.968	226.490.495	26
2013	233.337.926	1.173.573.260	33	674.916.161	1.555.139.822	61	1.158.320.620	2.881.448.670	57	1.589.025.707	250.871.249	27
2014	209.333.450	1.259.368.013	29	742.918.295	1.524.276.988	66	1.417.684.419	2.497.620.800	72	1.753.294.574	250.465.085	25
2015	226.218.177	1.139.375.872	33	741.175.786	1.176.607.522	77	1.482.415.057	2.651.044.564	72	1.789.722.889	213.844.092	21
2016	208.772.485	1.070.041.485	33	839.021.567	1.025.656.172	90	1.710.526.002	2.834.169.611	75	1.880.169.361	242.013.246	23
2017	265.575.438	1.230.468.380	36	1.132.770.272	1.249.189.783	95	2.032.577.798	2.986.911.481	81	2.231.305.877	321.510.727	25

2.7. TÜRKİYE’NİN POLONYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri dış ticaret verileri incelendiğinde 1995 yılında en yüksek orana sahip olan bu ürün grubu yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir seyir gösterse de genel olarak endüstri içi ticarete konu olmaktadır. Oranlardaki değişimin sebebi ithalat rakamlarının daha fazla olması gösterilebilir. Ancak tablodan da anlaşılacağı üzere endüstri içi ticaret oranları 1989, 1993, 2004 yılları haricinde yüksek değerlere sahiptir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ticaretinde 2001 yılı %40 seviyesi haricinde diğer yıllarda yüksek değerlere sahiptir ve 2013 yılında %96 ile en yüksek orana ulaşmıştır. Genel itibariyle söz konusu ürün grubunun ticaretimizde büyük öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında dış ticaretimiz 1988 yılında tam endüstriler arası iken, 1997 yılında %99 seviyesinde endüstri içi ticaret değerine ulaşmaktadır. Söz konusu ürün grubuna ait ithalat rakamlarımız oldukça yüksektir ve yıllar itibariyle endüstri içi ticaret oranlarında iniş çıkış olmasına rağmen genel anlamda endüstri içi ticarete önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait veriler incelendiğinde tam ve tama yakın endüstriler arası ticaret söz konusu iken 2004 yılından itibaren endüstri içi ticarete yönelmiştir. Ancak bu oranlar son yıllarda ihracatımızda meydana gelen artışlardan dolayı düşme eğilimi göstererek tekrardan endüstriler arası ticarete doğru yöneldiği gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin Polonya ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin büyük kısmı endüstri içi ticaret şeklinde olmaktadır. Yalnızca SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait ticaretimizin dalgalı olması dikkat çekmektedir. SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün gruplarına ait ticaretimiz ise yüksek oranlarda endüstri içi ticarete konu olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 7. Türkiye'nin Polonya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	3.255.170	3.897.208	91	10.935.552	17.224.225	78	16.320	51.008.605	0	5.123.366	316.717	12
1989	2.067.025	6.676.111	47	22.806.133	20.322.553	94	3.316.567	67.363.877	9	19.285.823	338.813	3
1990	6.175.547	17.265.618	53	8.917.295	26.058.808	51	5.686.158	100.478.675	11	48.321.311	1.065.637	4
1991	5.634.971	13.970.853	57	8.230.896	21.861.367	55	5.306.616	78.593.820	13	76.649.091	1.102.643	3
1992	7.068.554	11.459.808	76	25.810.669	19.216.324	85	7.515.861	44.993.135	29	118.255.828	686.072	1
1993	14.931.732	4.878.440	49	19.658.067	26.384.925	85	4.598.673	45.211.960	18	165.583.693	588.011	1
1994	12.614.371	4.581.876	53	18.599.106	14.088.460	86	5.076.634	24.580.662	34	202.156.119	484.314	0
1995	10.304.886	10.855.901	97	18.743.586	26.890.755	82	8.112.732	14.502.926	72	218.195.280	757.311	1
1996	13.365.383	6.281.530	64	23.074.851	30.738.003	86	7.978.923	23.328.256	51	179.980.136	1.414.308	2
1997	12.589.543	8.372.049	80	29.618.619	26.146.646	94	28.376.507	37.290.082	86	158.635.211	1.808.486	2
1998	9.969.976	6.427.067	78	37.539.386	24.728.944	79	36.016.341	36.967.203	99	184.802.428	5.136.826	5
1999	13.998.431	4.706.277	50	49.604.753	30.646.797	76	28.568.710	27.707.316	98	103.327.826	2.030.853	4
2000	16.935.412	21.389.576	88	55.568.046	36.297.866	79	38.745.803	91.998.783	59	38.057.467	4.667.282	22
2001	24.260.306	17.521.923	84	90.631.932	22.323.746	40	62.294.558	111.315.960	72	32.436.521	9.769.647	46
2002	22.713.220	27.708.742	90	125.392.250	43.066.002	51	108.491.335	132.314.637	90	54.867.060	9.357.602	29
2003	26.464.134	58.961.113	62	167.138.877	60.877.068	53	190.986.449	237.767.093	89	59.827.784	14.562.283	39
2004	32.067.071	101.980.125	48	261.494.031	87.003.036	50	278.332.822	701.736.858	57	64.351.811	22.119.440	51
2005	40.597.126	99.051.262	58	299.728.395	120.045.035	57	312.625.780	897.238.970	52	79.685.453	37.743.319	64
2006	49.204.133	108.530.339	62	385.454.976	150.150.546	56	403.964.747	1.013.800.432	57	122.719.366	60.931.149	66
2007	62.653.132	131.302.960	65	566.145.455	273.853.237	65	494.337.915	1.089.322.050	62	166.572.241	79.602.387	65
2008	80.151.204	167.425.126	65	589.709.615	218.466.707	54	584.002.816	1.392.770.805	59	202.922.828	92.412.729	63
2009	67.527.224	168.888.354	57	420.274.531	210.716.962	67	553.040.463	1.176.412.584	64	152.137.908	84.000.233	71
2010	86.438.313	196.968.683	61	444.920.951	287.708.070	79	608.427.363	1.755.367.160	51	168.278.220	85.075.767	67
2011	112.230.846	315.249.077	53	594.331.239	321.786.506	70	629.548.939	2.276.358.358	43	234.561.264	115.718.153	66
2012	113.005.152	312.944.764	53	580.966.111	486.309.425	91	607.403.288	1.882.783.502	49	345.059.859	114.943.331	50
2013	127.291.638	335.946.038	55	574.256.539	533.716.100	96	755.172.152	1.993.385.070	55	406.106.189	137.509.917	51
2014	141.975.248	347.367.485	58	641.634.421	555.272.898	93	862.713.900	1.888.843.934	63	533.004.067	157.840.712	46
2015	143.470.843	253.792.357	72	626.787.390	436.306.755	82	749.840.500	1.950.551.110	56	534.675.404	162.454.181	47
2016	148.902.283	243.589.839	76	689.923.204	459.131.846	80	916.679.639	2.201.515.669	59	661.075.708	189.238.486	45
2017	155.218.829	301.675.986	68	823.800.484	544.946.807	80	1.285.194.763	2.195.991.550	74	575.207.296	183.340.180	48

2.8. TÜRKİYE’NİN BEKÇİKA-LÜKSEMBURG İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Burada öncelikle belirtmek gerekir ki iki ülkenin beraber alınmasının sebebi önceki yıllarda iki ülkenin ticaret ortağı olması ve verilerinin ortak bulunmasıdır. 2002 yılına kadar iki ülkenin verileri birlikte ele alındığından dolayı çalışmamızda ortak bir değerlendirme söz konusu olmaktadır. 2002 yılı verilerine ise ulaşamamıştır.

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında ülkeler ile gerçekleştirilen ticaretimiz endüstriler arası olmaktadır. Yalnızca 1989 yılında %61 seviyesinde gerçekleşen endüstri içi ticaret oranı diğer yıllarda oldukça düşük seyretmektedir. Söz konusu ürün grubunun verilerine bakıldığında ithalatımızın ihracatımızdan oldukça fazla gerçekleşmesi dikkat çekmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar incelendiğinde endüstri içi ticarete büyük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki genel anlamda yüksek endüstri içi ticaret oranlarına sahip söz konusu ürün grubu 2017 yılında %100 seviyesinde tam endüstri içi ticaret düzeyine ulaşmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları dâhilinde dış ticaretimiz 2001 yılına kadar endüstriler arası gerçekleşirken daha sonraki yıllarda artış eğilimi göstererek endüstri içi ticarete yönelmektedir. 2010 yılında %100 seviyesinde tam endüstri içi ticaret gerçekleşmiş olup genel itibariyle endüstri içi ticaret şeklinde yüksek seviyelere ulaştığı gözlemlenmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait veriler incelendiğinde ise endüstri içi ticaret şeklinde başlayan dış ticaret zaman zaman artış gösterse de son yıllara bakıldığında endüstriler arası olma niteliğindedir.

Sonuç olarak Türkiye’nin Belçika-Lüksemburg ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstriler arası boyuttadır. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda önemli oranda endüstri içi ticaret seviyelerine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 8. Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	22.071.228	106.915.981	34	127.305.429	160.746.949	88	5.366.164	154.389.027	7	49.505.335	21.170.192	60
1989	38.282.555	88.052.706	61	102.587.580	161.701.055	78	5.644.311	134.482.380	8	55.907.957	11.638.931	34
1990	33.035.509	115.918.816	44	142.384.646	132.290.057	96	9.957.131	153.884.943	12	67.716.637	27.762.084	58
1991	26.885.638	112.651.962	39	106.672.976	120.764.318	94	13.215.163	178.136.418	14	68.978.724	79.627.278	93
1992	21.517.073	136.269.951	27	114.778.260	125.909.674	95	10.392.002	174.470.546	11	77.216.526	46.728.355	75
1993	22.448.244	157.018.980	25	115.887.167	160.536.138	84	16.003.679	220.021.662	14	69.090.693	33.608.034	65
1994	29.685.133	169.717.226	30	132.401.090	114.286.435	93	27.861.372	119.040.865	38	74.282.048	29.000.667	56
1995	41.053.943	280.511.305	26	142.034.675	166.212.030	92	45.620.049	252.996.822	31	96.522.761	35.906.708	54
1996	36.007.175	323.626.393	20	119.383.396	233.118.212	68	44.422.811	354.397.542	22	127.486.869	53.060.725	59
1997	48.718.282	386.041.702	22	141.950.821	236.416.594	75	36.760.426	412.709.458	16	172.077.008	56.159.015	49
1998	40.036.493	394.935.994	18	191.063.329	204.600.091	97	53.306.623	416.149.478	23	223.133.898	61.095.313	43
1999	56.276.435	365.102.646	27	179.819.970	159.501.234	94	58.991.898	450.593.161	23	202.128.901	52.835.784	41
2000	49.000.186	462.528.934	19	218.542.076	202.148.393	96	70.303.014	843.099.706	15	200.664.756	63.549.690	48
2001	59.348.771	345.787.553	29	188.186.964	176.326.419	97	112.665.603	254.631.481	61	204.404.254	49.137.104	39
2002	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003	51.298.652	558.517.719	17	245.796.472	293.648.780	91	204.013.528	427.138.478	65	252.350.904	64.383.915	41
2004	74.431.408	777.455.002	17	377.571.583	426.178.931	94	265.722.708	569.764.881	64	276.813.208	86.964.588	48
2005	84.371.789	933.773.414	17	334.133.480	472.169.962	83	358.746.365	643.216.758	72	252.285.412	100.279.658	57
2006	88.130.337	1.068.841.991	15	375.840.910	495.703.367	86	369.082.175	645.879.465	73	267.029.721	107.529.695	57
2007	87.350.371	1.206.905.406	13	534.501.935	616.859.534	93	563.525.618	707.956.143	89	298.082.259	114.149.369	55
2008	137.462.297	1.222.894.674	20	570.088.925	757.163.913	86	784.969.308	611.043.581	88	320.448.917	122.818.151	55
2009	91.741.792	955.913.445	18	346.855.033	481.799.521	84	747.629.276	417.761.004	72	367.808.506	90.891.006	40
2010	122.424.273	1.231.216.266	18	410.112.488	587.799.002	82	605.624.728	610.880.430	100	457.801.771	91.616.482	33
2011	153.514.782	1.466.998.996	19	561.999.875	784.138.878	83	896.990.610	935.394.536	98	493.925.211	104.168.736	35
2012	154.300.181	1.449.646.757	19	455.656.959	690.900.241	79	920.021.508	840.924.881	96	487.099.403	93.819.698	32
2013	125.623.936	1.641.503.990	14	482.525.972	655.469.244	85	1.143.597.244	887.995.776	87	505.348.944	114.766.617	37
2014	141.443.870	1.604.932.209	16	547.454.622	669.522.229	90	1.203.836.182	774.677.508	78	565.030.584	110.896.258	33
2015	125.246.445	1.341.526.122	17	468.106.871	587.493.958	89	1.130.931.415	671.603.947	75	462.932.434	90.194.161	33
2016	112.283.218	1.321.786.851	16	497.030.012	593.990.805	91	1.115.474.114	521.835.950	64	461.202.975	79.069.879	29
2017	118.883.830	1.497.976.260	15	639.500.548	641.226.052	100	1.349.298.255	522.331.931	56	506.932.359	73.632.810	25

2.9. TÜRKİYE’NİN ABD İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubuna ait veriler incelendiğinde ithalat değerlerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir, bu sebeple ticaretin boyutu endüstri içi değil endüstriler arası gerçekleşmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda bazı yıllar haricinde endüstri içi ticaret oranlarımız yüksek değerlere sahiptir. Ancak söz konusu ürün grubunda ihracat rakamlarımızın son yıllarda ithalatın üzerinde gerçekleşiyor olması sebebiyle endüstri içi ticaret oranlarında düşüş yaşanmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde ise çok da düşük olmayan endüstri içi ticaret oranlarına sahip olmasına rağmen inişli çıkışlı bir seyir göstermekte ve son yıllarda endüstriler arası ticarete yönelme eğilimi göstermektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçlarına ait ticaret verileri incelendiğinde, ilk zamanlarda endüstriler arası gerçekleşen ticaretin daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yönelme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. Dalgalı bir seyir izleyen endüstri içi ticaret oranları, özellikle son yıllara bakıldığında söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete önem kazandığı görülmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna dâhil ürünlerin en düşük ticaret oranına 2001 yılında %31 seviyesi ile sahip olduğu görülmektedir. Onun dışında genel anlamda bu ürün grubuna ait ticaretin boyutu endüstri içi ticaret şeklinde olmakla birlikte son yıllarda söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’nin ABD ile gerçekleştirmiş olduğu endüstri içi ticareti dönem dönem artış- azalış gösteriyor olsa da SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda yüksek değerlere ulaşmaktadır. SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri endüstriler arası gerçekleşirken, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubu genel anlamda endüstri içi ticaret eğilimi göstermektedir.

Tablo 9. Türkiye'nin ABD ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	30.942.168	214.815.888	25	223.305.240	131.446.569	74	4.844.872	384.924.121	2	225.564.886	72.519.503	49
1989	22.074.309	276.619.182	15	206.995.221	137.446.308	80	16.907.764	459.901.022	7	334.986.738	64.251.376	32
1990	20.282.287	279.934.134	14	212.997.702	101.992.704	65	33.970.981	585.459.573	11	320.434.791	103.443.875	49
1991	31.321.133	327.570.018	17	187.727.516	105.844.759	72	13.286.807	655.378.903	4	254.064.070	140.165.964	71
1992	21.882.420	288.704.710	14	192.199.359	120.004.823	77	28.242.216	1.003.927.119	5	336.481.831	167.167.987	66
1993	19.024.205	290.769.216	12	228.898.017	99.742.845	61	29.270.591	1.650.197.934	3	392.919.013	248.850.872	78
1994	26.407.288	258.300.078	19	468.577.527	92.073.082	33	76.278.920	1.190.304.379	12	574.658.935	191.859.053	50
1995	23.678.449	524.813.196	9	403.738.463	177.651.637	61	75.968.734	1.621.310.696	9	646.073.045	206.725.187	48
1996	35.697.390	467.375.850	14	389.080.133	234.228.833	75	138.564.732	1.298.373.204	19	655.610.748	262.324.474	57
1997	34.186.138	571.555.234	11	566.717.107	264.567.668	64	195.393.455	1.876.475.290	19	783.926.833	325.580.928	59
1998	39.117.166	557.614.788	13	634.624.753	262.206.817	58	235.779.488	1.810.825.634	23	890.482.616	289.992.011	49
1999	55.880.575	449.316.221	22	671.007.389	236.957.763	52	358.613.150	1.324.678.241	43	1.000.266.941	306.774.116	47
2000	65.609.938	527.844.684	22	911.640.843	258.638.223	44	503.405.278	1.620.006.977	47	1.335.343.450	340.893.408	41
2001	62.039.124	460.161.581	24	822.068.867	179.824.904	36	561.746.170	1.288.171.586	61	1.306.792.281	311.560.836	39
2002	53.310.778	488.117.234	20	1.098.460.188	180.847.923	28	258.141.973	937.062.960	43	1.543.875.665	287.389.330	31
2003	76.471.024	659.489.862	21	1.105.050.389	201.643.029	31	491.669.472	787.590.747	77	1.635.327.161	332.528.463	34
2004	80.817.826	910.850.386	16	2.118.688.561	246.579.338	21	505.834.062	1.647.358.557	47	1.658.040.706	422.617.974	41
2005	99.167.491	1.031.414.476	18	1.887.706.061	363.412.147	32	507.771.413	1.507.249.587	50	1.453.547.202	556.442.858	55
2006	115.712.194	1.111.134.400	19	2.154.566.308	383.634.167	30	772.507.037	1.862.508.416	59	1.166.386.799	560.005.911	65
2007	104.565.029	1.523.123.507	13	1.544.950.068	542.273.965	52	685.527.248	1.951.615.243	52	983.022.496	636.564.233	79
2008	144.977.547	1.600.876.438	17	1.864.348.579	655.393.622	52	770.030.240	2.615.230.825	45	628.588.128	706.956.651	94
2009	135.667.799	1.395.427.269	18	1.001.824.626	516.714.387	68	1.044.713.533	2.244.463.020	64	431.625.092	631.171.776	81
2010	147.652.068	1.632.374.476	17	1.347.350.426	741.027.212	71	1.063.513.719	4.220.179.656	40	492.484.784	708.369.528	82
2011	165.506.916	2.196.455.949	14	1.801.843.206	839.061.453	64	1.351.136.177	4.466.256.769	46	500.844.118	809.813.439	76
2012	218.530.940	1.810.561.062	22	2.217.200.860	777.850.825	52	1.763.926.356	3.635.260.385	65	586.162.927	793.341.092	85
2013	211.770.724	1.913.070.417	20	2.170.128.814	895.526.268	58	1.673.151.651	2.781.997.506	75	636.708.818	874.766.942	84
2014	208.092.983	2.013.867.801	19	2.988.792.921	863.317.266	45	1.518.404.861	3.610.054.976	59	690.549.084	930.441.103	85
2015	225.535.609	1.734.245.008	23	2.747.892.430	829.153.257	46	1.796.738.713	3.949.008.127	63	774.095.586	822.364.028	97
2016	236.289.222	1.540.368.286	27	2.716.172.591	707.738.180	41	1.771.933.100	4.527.213.306	56	852.678.989	784.876.419	96
2017	226.072.276	1.638.773.088	24	3.001.882.365	849.072.579	44	3.042.950.069	4.158.039.612	85	939.402.506	809.067.355	93

2.10. TÜRKİYE’NİN ÇİN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Çin ile dış ticaret verilerimiz incelendiğinde ithalat rakamlarımız imalat sanayi ürünlerinin genelinde çok yüksek rakamlarda gerçekleşmiştir. İhracatımız ise oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin Çin ile yapmış olduğu ticaret endüstriler arası olma niteliğindedir. SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda zaman zaman endüstri içi ticaret oranları artmış olsa da bu durum değişmemekte ve endüstriler arası ticaret söz konusu olmaktadır. Öyle ki SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu kapsamında dış ticaretimiz nerdeyse tam endüstriler arası olma potansiyeli taşımaktadır.

Tablo 10. Türkiye'nin Çin ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	70.267.181	6.524.471	17	115.461.414	19.570.637	29	543.527	4.534.856	21	22.350	3.551.863	1
1989	739.500	5.856.922	22	39.884.079	15.059.832	55	247.332	3.939.677	12	39.624	3.543.944	2
1990	5.111.416	11.346.067	62	7.405.137	41.844.661	30	3.384.797	14.687.496	37	10.579	15.291.691	0
1991	5.353.769	13.366.641	57	433.550	36.691.327	2	125.616	20.381.443	1	31.000	24.645.528	0
1992	7.645.877	17.123.770	62	133.190.666	45.704.674	51	167.891	25.151.292	1	80.525	26.659.924	1
1993	894.468	29.606.082	6	506.124.906	87.723.646	30	1.441.795	37.941.875	7	167.687	51.123.609	1
1994	12.526.162	30.161.861	59	318.206.742	123.503.861	56	2.966.266	30.463.596	18	443.956	37.795.516	2
1995	753.004	61.446.968	2	9.120.931	279.798.304	6	7.420.800	73.293.116	18	191.653	72.152.033	1
1996	1.064.843	62.824.278	3	22.909.714	179.484.028	23	6.560.345	179.731.162	7	478.692	103.108.695	1
1997	539.039	67.747.241	2	3.916.796	208.763.751	4	9.196.678	278.698.554	6	324.966	144.695.519	0
1998	1.970.017	67.089.810	6	5.132.675	233.562.163	4	14.112.940	276.972.170	10	420.522	199.823.694	0
1999	2.903.960	66.547.031	8	7.552.701	236.545.229	6	6.408.485	329.459.667	4	1.423.065	214.406.814	1
2000	11.038.748	80.977.839	24	51.608.719	333.012.401	27	5.148.311	531.966.638	2	1.742.366	325.686.094	1
2001	14.116.783	82.497.756	29	111.552.488	217.934.280	68	17.135.096	346.380.821	9	1.813.453	214.607.044	2
2002	17.309.437	128.485.666	24	110.522.228	299.526.404	54	58.719.788	537.676.816	20	2.256.171	292.682.098	2
2003	21.338.222	203.544.954	19	272.702.647	521.931.295	69	59.568.494	1.215.778.588	9	2.624.888	505.218.500	1
2004	58.898.303	313.123.353	32	131.012.758	824.624.774	27	35.762.724	2.197.961.476	3	6.480.290	899.682.554	1
2005	68.348.374	482.251.797	25	145.266.075	1.310.994.533	20	50.566.814	3.427.568.135	3	7.639.695	1.348.455.235	1
2006	117.251.743	672.734.780	30	65.931.537	2.072.773.583	6	85.003.407	4.710.372.644	4	11.359.984	1.802.673.834	1
2007	113.379.897	799.969.399	25	82.841.627	3.138.295.817	5	91.364.056	6.355.469.389	3	17.759.001	2.324.235.958	2
2008	163.264.429	1.017.874.719	28	116.081.475	3.654.248.045	6	128.661.025	7.599.799.652	3	23.721.223	2.723.761.190	2
2009	205.638.258	810.308.586	40	195.853.449	2.199.171.382	16	83.982.887	6.887.385.420	2	26.933.536	2.402.633.953	2
2010	285.417.218	1.213.663.139	38	179.289.713	3.421.891.571	10	100.715.246	8.500.377.750	2	42.798.487	3.604.078.436	2
2011	365.461.353	1.800.848.260	34	234.049.943	4.337.105.447	10	130.177.528	10.340.823.891	2	69.523.741	4.544.524.285	3
2012	375.212.157	1.709.387.264	36	228.699.878	3.740.091.507	12	124.149.270	11.203.485.655	2	94.893.184	4.063.705.951	5
2013	370.329.826	1.975.954.713	32	316.465.374	4.356.452.317	14	103.312.072	13.339.337.153	2	139.398.610	4.567.916.983	6
2014	343.167.817	2.250.542.218	26	286.299.920	4.891.042.496	11	115.632.111	12.444.811.454	2	159.523.322	4.770.172.983	6
2015	295.667.833	2.100.494.018	25	208.923.159	5.202.968.526	8	137.551.709	12.846.851.815	2	151.486.789	4.216.466.532	7
2016	235.580.634	1.912.941.954	22	250.515.912	4.496.359.919	11	135.549.089	14.939.371.572	2	190.339.899	3.589.117.988	10
2017	321.082.664	2.368.470.614	24	240.080.700	4.181.499.827	11	182.512.055	12.885.717.587	3	242.912.811	3.340.257.737	14

2.11. TÜRKİYE’NİN HİNDİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri 1989-1994 yıllarında ihracat ve ithalat değerlerimiz birbirine yakın olmakta ve endüstri içi ticaret oranlarımız bu sayede yüksek değerlere ulaşmaktadır. Fakat yıllar itibariyle ihracat rakamlarımız artış gösterse de söz konusu ürünlerin ithalat rakamları çok daha fazla artmaktadır. Dolayısıyla endüstri içi ticaretten endüstriler arasına geçiş olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubu incelendiğinde ise zaman zaman endüstri içi ticaret oranlarında artış sağlansa da genel anlamda endüstriler arası ticaret gerçekleşmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında yine ara ara endüstri içi ticaret oranları yüksek değerlere ulaşmış olsa da son yıllar dâhil ticaretin yönü endüstriler arası olmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaret ilk yılda neredeyse tama yakın değer almaktadır ancak 1990 ve 1993 yıllarında tam endüstriler arası ticaret söz konusudur. Son üç yıl değerlendirildiğinde ise endüstri içi ticaret oranlarının artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde tüm ürün gruplarında inişli çıkışlı bir seyir görülse de Türkiye’nin Hindistan ile yapmış olduğu ticaretin yönü endüstriler arası olmaktadır. Bunun sebebinin ise söz konusu ürünlerde ithalatımızın yüksek seviyelerde olduğu şeklinde ifade edilebilir.

Tablo 11. Türkiye'nin Hindistan ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	23.991.836	5.533.518	37	1.145.379	5.174.519	36	336.739	1.408.720	39	44.121	40.455	96
1989	15.501.562	5.177.764	50	14.260.406	4.944.144	51	235.708	1.217.898	32	848	118.644	1
1990	11.521.826	8.918.073	87	6.580.171	12.849.551	68	71.893	14.287.000	1	590	573.257	0
1991	8.248.606	11.385.297	84	14.289.079	15.320.656	97	802.584	11.063.206	14	41.340	942.237	8
1992	19.746.126	21.373.331	96	3.392.771	36.911.676	17	1.606.316	9.044.011	30	42.833	2.151.589	4
1993	16.716.273	23.461.245	83	7.241.662	73.195.398	18	953.647	17.919.861	10	6.707	3.494.482	0
1994	22.691.002	24.717.029	96	30.575.902	36.759.463	91	1.973.297	11.904.328	28	275.936	5.767.976	9
1995	8.820.772	38.711.972	37	10.360.592	112.423.908	17	7.356.953	11.201.757	79	113.210	7.772.967	3
1996	9.059.702	53.995.493	29	18.346.651	103.239.738	30	5.147.565	23.186.911	36	829.265	9.997.610	15
1997	9.369.109	72.804.080	23	17.463.745	141.404.165	22	6.398.750	33.791.423	32	1.537.084	10.993.958	25
1998	4.302.704	78.992.877	10	10.623.450	119.544.246	16	12.638.020	27.206.358	63	885.551	12.047.820	14
1999	8.249.322	89.671.179	17	7.717.190	95.647.720	15	20.584.158	29.602.081	82	605.576	10.906.203	11
2000	11.943.478	143.709.539	15	14.967.587	191.136.788	15	12.925.473	52.135.133	40	1.065.418	14.972.435	13
2001	12.099.117	133.499.479	17	15.154.473	145.726.247	19	15.283.778	28.201.081	70	1.197.578	13.604.864	16
2002	14.071.319	215.152.082	12	14.139.906	235.600.815	11	17.062.650	46.730.838	53	1.132.750	18.957.184	11
2003	10.994.300	245.722.125	9	13.876.440	301.171.706	9	9.046.479	92.569.720	18	2.320.723	31.898.241	14
2004	17.777.413	344.080.353	10	41.705.597	387.741.963	19	27.823.005	208.943.427	24	3.963.053	57.501.831	13
2005	19.816.542	487.102.558	8	86.661.670	408.112.656	35	59.280.699	195.373.514	47	4.648.046	96.303.740	9
2006	30.182.724	490.089.451	12	40.531.620	510.672.869	15	70.023.781	261.091.389	42	5.589.888	139.925.655	8
2007	44.283.099	603.684.195	14	99.628.869	963.029.103	19	82.501.745	289.583.745	44	11.412.823	170.343.216	13
2008	113.727.615	685.821.659	28	162.434.586	924.878.709	30	125.416.164	316.596.227	57	12.331.106	242.384.217	10
2009	44.787.013	542.684.120	15	131.303.621	628.872.568	35	109.508.337	258.127.591	60	9.945.686	205.666.098	9
2010	83.693.384	774.011.971	20	140.262.051	975.473.928	25	153.672.665	484.822.050	48	14.506.639	250.620.913	11
2011	68.870.358	1.011.410.307	13	156.834.369	1.258.742.364	22	174.565.801	770.448.021	37	36.872.154	300.913.445	22
2012	72.494.449	967.145.992	14	154.365.136	1.131.322.595	24	168.342.033	701.523.968	39	23.304.937	249.059.973	17
2013	62.721.140	907.932.312	13	148.622.558	1.201.294.527	22	156.545.829	877.967.467	30	25.501.083	280.271.985	17
2014	69.406.083	1.009.368.572	13	147.675.147	1.349.009.037	20	123.603.790	1.131.245.243	20	21.380.185	297.953.832	13
2015	68.754.621	841.080.959	15	110.872.916	1.242.738.519	16	127.351.240	1.130.242.601	20	31.041.342	274.400.274	20
2016	91.553.226	845.660.390	20	131.765.966	1.245.965.968	19	157.470.155	1.197.409.475	23	35.841.328	233.289.592	27
2017	97.622.979	911.343.421	19	147.057.297	1.459.642.844	18	200.618.388	1.302.363.534	27	41.098.536	198.989.176	34

2.12. TÜRKİYE’NİN İSVEÇ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri dış ticaret verileri ele alındığında %61 ile 1989 yılında endüstri içi ticaret gerçekleşmesi sonrasında ticaretin boyutu endüstriler arası olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1999 yılına kadar endüstriler arası ticarete iniş çıkış yaşansa da bu yıldan itibaren endüstri içi ticaret oranlarında artış gözlemlenmektedir. Özellikle son yıllarda yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubu incelendiğinde 2001 yılına kadar endüstriler arası ticaret söz konusu iken 2002 yılından itibaren endüstri içi ticaret gerçekleşmiştir ve endüstri içi ticaret oranlarındaki önemli artış (özellikle son yıllardaki yüksek oranlar) göstermektedir ki söz konusu ürün grubu endüstri içi ticarete önemli bir paya sahiptir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda zaman zaman düşük oranlar görülse de genel anlamda endüstri içi ticaret oranları yüksek seviyededir. Tablomuzdan da görüleceği üzere söz konusu üründe ihracat rakamlarımız ithalata kıyasla üst seviyelerdedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’nin İsveç ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin boyutu SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde endüstriler arası niteliktedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1999 yılından sonra, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda ise 2001 yılından itibaren endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyede gerçekleşmesi söz konusudur. SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu ise genel itibarıyla endüstri içi ticarete konu olmaktadır.

Tablo 12. Türkiye'nin İsveç ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	1.899.690	13.890.217	24	12.647.067	54.380.576	38	2.562.600	44.306.885	11	37.692.377	5.680.060	26
1989	6.269.955	14.330.082	61	10.432.409	39.443.509	42	833.384	72.470.530	2	41.461.200	6.831.428	28
1990	1.854.209	28.167.932	12	13.202.546	53.463.786	40	5.449.533	82.697.048	12	36.795.857	9.495.150	41
1991	1.403.455	31.274.318	9	16.616.041	52.640.479	48	4.600.120	127.396.050	7	28.848.716	10.849.358	55
1992	1.829.590	32.372.430	11	16.491.262	46.370.259	52	2.415.884	111.398.914	4	40.347.847	11.015.370	43
1993	1.397.683	32.912.791	8	11.553.771	80.282.297	25	4.453.101	266.966.489	3	29.527.029	12.193.409	58
1994	3.727.608	30.223.901	22	13.408.233	46.064.314	45	4.529.989	155.037.842	6	35.195.124	14.418.664	58
1995	4.108.384	43.058.396	17	21.450.089	73.133.230	45	8.347.001	341.874.286	5	41.259.928	19.958.007	65
1996	3.668.880	47.628.477	14	23.385.821	94.065.814	40	10.496.861	450.699.976	5	52.560.932	20.290.275	56
1997	2.976.688	53.208.301	11	28.286.109	114.594.090	40	15.508.305	643.215.631	5	65.842.959	25.767.458	56
1998	2.575.561	57.246.506	9	31.731.599	108.165.296	45	37.229.809	749.584.284	9	86.221.545	27.688.187	49
1999	3.832.569	67.140.827	11	37.289.197	100.270.740	54	24.361.826	1.204.562.457	4	90.480.842	24.791.249	43
2000	3.866.034	88.245.715	8	40.639.551	97.571.024	59	31.282.534	1.134.324.211	5	100.306.622	68.655.906	81
2001	3.418.818	77.716.066	8	49.400.645	75.677.604	79	34.465.885	259.927.133	23	101.505.702	90.734.608	94
2002	5.408.793	125.691.129	8	55.009.218	110.068.843	67	71.458.833	191.280.237	54	135.720.336	58.210.530	60
2003	6.210.894	176.020.005	7	75.636.751	167.908.379	62	153.169.435	293.696.252	69	187.541.970	86.549.618	63
2004	6.237.882	244.798.365	5	92.347.953	239.803.431	56	204.657.000	479.908.083	60	205.807.234	64.739.141	48
2005	6.313.284	271.817.056	5	105.517.613	255.507.816	58	240.474.423	576.221.331	59	230.920.426	135.985.760	74
2006	12.594.022	250.702.056	10	116.217.753	284.150.592	58	356.747.228	564.952.403	77	227.831.326	136.766.330	75
2007	14.007.805	282.618.370	9	162.955.508	360.167.663	62	324.777.739	646.171.382	67	271.140.531	165.179.060	76
2008	18.409.690	337.714.378	10	164.335.985	416.130.634	57	315.791.998	711.251.093	61	283.027.903	138.608.432	66
2009	18.876.947	313.262.079	11	109.528.081	336.540.521	49	273.024.143	699.331.935	56	261.148.940	140.978.778	70
2010	22.166.235	366.849.347	11	128.371.393	365.541.078	52	393.307.764	664.342.707	74	283.801.192	95.549.820	50
2011	29.271.882	385.281.852	14	183.773.368	417.024.842	61	532.121.862	767.665.182	82	298.587.409	139.935.049	64
2012	36.995.564	358.041.046	19	165.384.800	488.972.939	51	532.350.138	668.992.530	89	300.430.403	111.470.798	54
2013	28.785.593	379.233.429	14	186.492.193	472.106.587	57	507.101.792	618.047.736	90	309.788.332	112.585.172	53
2014	34.750.182	354.961.789	18	221.085.942	414.929.622	70	584.876.076	624.466.035	97	313.994.887	116.134.727	54
2015	30.868.541	288.655.961	19	201.307.554	341.676.480	74	526.564.728	510.212.998	98	243.558.664	108.847.327	62
2016	29.086.577	284.256.341	19	199.675.222	369.952.777	70	579.619.821	442.128.412	87	266.238.476	101.930.645	55
2017	33.849.304	311.248.257	20	251.573.657	421.329.913	75	682.854.260	506.591.668	85	278.567.276	72.935.501	41

2.13. TÜRKİYE’NİN ROMANYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında 1994 yılına kadar endüstriler arası gerçekleşen ticaretin boyutu 2000-2006 yılları haricinde endüstri içi ticaret oranları artış eğilimi göstermektedir. 2014 yılında ise tam endüstri içi ticaret gerçekleşmiştir. Ele alınan yıllar itibariyle söz konusu ürün grubu endüstri içi ticarete konu olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1994 yılına kadar iniş çıkış yaşanmış olsa da endüstri içi ticaret oranları yüksek seviyelerdedir. Tablodan anlaşılacağı üzere endüstri içi ticarete önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları dış ticaret verileri incelendiğinde zaman zaman endüstri içi ticaret oranlarında düşüş yaşansa da 1998 yılı ve 2017 yılında %100 ile tam endüstri içi ticaret gerçekleşmiştir. Genel itibariyle söz konusu ürünün endüstri içi ticarete yüksek oranlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ticaretimizin boyutu son yıllarda oranlarında artış sağlansa da endüstriler arası olmaktadır. Söz konusu ürün grubunun ihracatımızdaki payı oldukça yüksektir.

Sonuç itibariyle Türkiye’nin Romanya ile gerçekleştirdiği ticareti SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstriler arası iken; SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün gruplarında endüstri içi ticaret oranlarının yüksek değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 13. Türkiye'nin Romanya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	2.272.737	92.637.902	5	7.792.581	63.442.027	22	592.948	10.396.576	11	183.618	1.365.512	24
1989	1.479.491	78.363.180	4	4.127.885	121.798.176	7	219.348	12.487.080	3	35.790	5.827	28
1990	3.955.662	55.312.101	13	9.608.819	66.976.581	25	6.824.584	32.974.713	34	3.673.532	146.758	8
1991	7.335.674	71.505.616	19	18.503.398	66.094.416	44	12.956.129	18.380.974	83	5.835.546	137.565	5
1992	9.006.559	94.997.273	17	28.085.293	71.824.398	56	20.324.577	20.686.144	99	14.263.766	824.959	11
1993	12.763.624	90.304.627	25	21.262.819	100.162.502	35	21.002.589	31.781.574	80	21.264.477	2.089.121	18
1994	24.225.163	65.862.488	54	21.968.933	52.561.576	59	31.048.033	8.446.529	43	14.450.819	947.997	12
1995	61.783.720	117.331.765	69	62.575.688	79.745.228	88	44.066.185	42.254.738	98	34.315.343	612.402	4
1996	49.137.039	113.579.386	60	94.486.281	51.541.557	71	50.003.498	38.873.988	87	50.506.362	6.612.566	23
1997	35.084.011	99.452.307	52	120.124.745	59.797.380	66	39.682.348	51.058.238	87	83.117.942	8.755.889	19
1998	43.304.035	70.879.945	76	113.701.612	72.737.157	78	57.746.579	57.744.011	100	144.891.444	11.203.691	14
1999	32.565.494	98.603.333	50	85.560.713	97.111.532	94	27.686.589	30.164.178	96	50.852.009	12.831.419	40
2000	36.964.841	190.314.278	33	109.117.341	194.828.322	72	66.426.947	28.328.206	60	34.458.544	5.371.909	27
2001	43.778.171	143.109.613	47	142.286.803	153.736.584	96	89.456.147	27.447.637	47	37.965.895	3.092.544	15
2002	58.648.232	201.841.982	45	202.170.475	216.941.329	96	166.564.747	26.251.374	27	58.588.862	5.180.433	16
2003	79.886.531	249.428.905	49	344.533.607	298.381.761	93	244.695.924	46.957.895	32	91.497.002	8.325.655	17
2004	99.015.821	383.319.540	41	473.893.214	578.309.187	90	380.407.042	128.603.841	51	135.169.994	17.975.003	23
2005	132.890.229	479.850.557	43	670.748.545	946.957.284	83	588.408.900	215.107.195	54	201.469.981	23.827.052	21
2006	166.263.352	563.355.814	46	874.975.920	911.693.206	98	784.522.305	229.917.912	45	279.661.113	37.372.459	24
2007	223.780.489	457.837.877	66	1.455.003.299	1.131.233.395	87	1.250.388.477	346.819.703	43	383.670.506	43.363.565	20
2008	284.597.230	459.192.786	77	1.703.351.736	1.062.729.211	77	1.158.665.937	496.348.590	60	467.026.822	44.287.210	17
2009	175.904.377	242.491.584	84	864.227.376	565.078.647	79	644.368.230	544.504.112	92	300.361.343	40.961.789	24
2010	200.850.450	298.614.141	80	876.603.709	953.194.875	96	847.720.090	937.991.629	95	376.922.877	60.072.572	27
2011	275.032.220	431.072.780	78	1.033.317.534	945.585.161	96	958.828.995	918.924.384	98	341.435.127	77.829.889	37
2012	251.132.406	391.929.299	78	933.299.083	842.721.463	95	735.442.762	792.284.118	96	328.805.885	82.695.987	40
2013	247.867.082	252.877.476	99	990.986.519	832.289.232	91	728.546.367	1.106.480.128	79	444.119.830	102.838.704	38
2014	278.673.407	280.258.137	100	1.067.463.667	698.760.395	79	724.569.258	873.302.495	91	698.168.798	103.119.422	26
2015	255.296.409	191.032.546	86	961.929.649	653.647.856	81	687.605.504	910.265.289	86	696.487.284	107.919.289	27
2016	222.956.769	147.438.949	80	1.001.469.485	611.899.066	76	831.668.732	873.465.086	98	365.717.742	100.690.136	43
2017	247.685.902	185.858.255	86	1.192.583.304	650.314.202	71	964.278.456	957.676.898	100	418.843.743	119.022.449	44

2.14. TÜRKİYE’NİN B.A.E İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Türkiye’nin Birleşik Arap Emirlikleri ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret verileri incelendiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda 2006 yılına kadar endüstriler arası ticaret özelliği gösterirken daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yöneldiği ve oldukça yüksek değerlere sahip olduğu gözlemlenmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda ise 2011 yılına dek endüstriler arası özellikteyken son yıllarda artış eğilimi gösterdiği, 2017 yılında %68 oranı ile endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise ticaretin endüstriler arası gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 14. Türkiye'nin B.A.E ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	1.715.929	22.954	3	22.089.794	1.825	0	4.211.436	25.713	1	4.135.606	171.264	8
1989	976.615	20.541	4	40.171.106	4.265.222	19	1.727.410	67.005	7	4.473.629	105.086	5
1990	2.086.074	42.768	4	46.635.419	6.505.413	24	1.273.107	209.374	28	4.879.959	193.590	8
1991	4.710.660	89.443	4	39.558.149	1.611.839	8	1.508.839	276.757	31	6.329.916	152.345	5
1992	2.019.506	153.848	14	69.052.135	1.004.258	3	2.159.325	617.376	44	7.400.013	705.600	17
1993	9.279.338	57.417	1	92.203.576	1.330.454	3	5.746.436	174.879	6	7.216.674	310.333	8
1994	3.631.419	131.650	7	150.519.739	852.638	1	6.056.550	280.592	9	10.183.267	472.283	9
1995	3.506.787	149.686	8	133.453.867	6.441.668	9	11.904.815	1.337.478	20	15.786.279	630.742	8
1996	5.329.440	797.247	26	145.747.663	6.165.063	8	11.451.201	5.950.403	68	25.325.144	2.926.384	21
1997	4.059.149	936.790	38	131.674.484	7.418.657	11	72.238.528	6.169.925	16	26.089.975	2.879.764	20
1998	4.567.361	1.561.646	51	131.965.684	13.998.610	19	20.167.721	9.592.424	64	28.309.443	3.165.147	20
1999	5.644.132	1.938.384	51	155.910.323	13.216.800	16	101.583.327	2.298.781	4	59.751.501	6.326.256	19
2000	7.170.506	1.158.759	28	131.838.347	18.972.690	25	21.102.794	6.923.810	49	78.892.843	5.101.073	12
2001	9.635.201	1.723.176	30	174.672.737	16.606.057	17	35.402.936	2.687.273	14	82.521.859	5.887.012	13
2002	16.372.682	2.810.179	29	219.578.447	29.760.962	24	38.676.559	2.202.578	11	99.310.724	7.758.014	14
2003	24.083.045	4.696.380	33	442.877.833	44.333.872	18	68.540.383	3.431.477	10	119.275.040	15.012.786	22
2004	27.373.628	4.537.824	28	697.540.280	59.555.232	16	74.782.709	3.742.905	10	182.937.668	30.142.877	28
2005	33.300.000	6.534.993	33	1.023.247.946	59.789.582	11	109.850.219	3.449.401	6	253.784.722	37.273.850	26
2006	35.491.111	25.321.049	83	1.232.632.701	119.004.332	18	116.463.138	23.568.467	34	285.740.579	39.087.477	24
2007	47.359.227	29.290.157	76	1.910.409.498	146.390.690	14	231.329.459	19.516.279	16	422.200.392	76.611.113	31
2008	71.165.964	89.501.350	89	5.524.107.569	97.319.728	3	385.024.442	5.920.125	3	670.654.313	73.337.532	20
2009	58.226.797	35.014.319	75	1.098.752.754	85.887.175	15	289.234.912	5.631.106	4	501.212.796	50.686.835	18
2010	60.441.424	46.636.527	87	1.400.108.614	105.782.068	14	267.013.411	5.205.561	4	716.512.654	61.282.587	16
2011	72.687.687	99.930.052	84	1.212.670.570	232.874.510	32	250.388.310	7.758.178	6	896.787.523	75.871.205	16
2012	74.280.977	109.246.769	81	1.029.056.195	222.733.325	36	263.731.121	6.927.809	5	1.262.415.942	132.134.003	19
2013	87.897.935	115.053.549	87	980.797.819	174.320.936	30	277.096.095	16.352.409	11	1.747.839.253	348.314.451	33
2014	145.293.620	274.220.276	69	1.080.301.819	195.445.843	31	367.183.505	13.150.992	7	1.837.448.515	308.046.157	29
2015	145.538.706	160.803.774	95	923.065.805	217.026.821	38	386.398.022	9.424.058	5	1.536.866.886	101.887.226	12
2016	118.120.647	175.701.615	80	786.668.657	194.553.164	40	464.505.233	19.795.813	8	1.789.677.318	90.210.095	10
2017	106.890.030	126.195.540	92	452.145.660	230.769.658	68	507.683.359	33.937.161	13	1.617.973.111	134.142.366	15

2.15. TÜRKİYE’NİN RUSYA FED. İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Rusya’nın dış ticaret verilerine ulaşamadığından dolayı analiz 1992 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir. Türkiye’nin Rusya Federasyonu ile gerçekleştirdiği dış ticaret verilerine istinaden;

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında endüstri içi ticaretimiz 1998 yılında %100 oranında tam endüstri içi ticaret seviyesine ulaşmaktadır. Yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir seyir gösterse de söz konusu ürün grubunda ticaretin boyutu endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda genel anlamda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmekte ancak son üç yıla ait ithalat rakamları oldukça yüksek seviyede olduğundan ihracat ile fark da artmış ve ticaretin boyutu endüstriler arasına yönelmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda ilk yıllar haricinde, SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise tama yakın değerler ile ticaret endüstriler arası boyutta gerçekleşmektedir.

Tablo 15. Türkiye'nin Rusya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1989	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1990	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	34.636.250	127.919.636	43	55.519.615	257.457.526	35	89.317.706	84.840.106	97	98.830.084	1.309.122	3
1993	30.575.286	171.266.656	30	84.260.572	459.210.587	31	56.902.763	114.811.969	66	169.271.494	24.615.205	25
1994	53.447.443	98.237.887	70	129.858.391	284.330.929	63	113.143.749	30.743.419	43	286.302.192	4.618.683	3
1995	71.013.764	183.284.480	56	199.949.974	706.983.588	44	128.906.996	112.924.030	93	564.254.132	13.991.788	5
1996	130.356.958	108.692.845	91	243.364.323	532.434.014	63	213.246.276	28.861.193	24	554.894.444	1.339.410	0
1997	177.037.141	111.297.509	77	291.213.010	672.925.274	60	191.284.239	31.964.231	29	943.374.134	25.089.182	5
1998	133.757.859	132.430.599	100	212.520.502	683.049.830	47	87.864.161	33.422.453	55	565.046.981	12.314.215	4
1999	56.461.926	131.268.999	60	105.277.537	627.007.559	29	56.447.570	39.919.622	83	216.928.435	4.545.756	4
2000	72.876.970	181.793.524	57	113.027.571	998.694.477	20	95.267.596	64.676.958	81	197.908.454	5.466.208	5
2001	96.086.410	100.978.518	98	314.547.009	582.160.561	70	163.898.209	28.337.267	29	158.160.481	2.060.766	3
2002	112.727.080	138.048.444	90	456.375.698	700.276.081	79	187.404.474	9.963.260	10	207.477.339	1.223.001	1
2003	155.691.017	188.847.970	90	362.153.397	1.033.065.070	52	297.934.936	19.613.054	12	267.978.032	2.811.738	2
2004	205.468.775	373.336.695	71	527.956.795	1.911.081.000	43	433.340.639	45.300.390	19	293.939.402	1.280.090	1
2005	243.701.590	475.534.682	68	748.858.364	2.255.950.895	50	603.601.165	64.297.107	19	342.340.338	4.733.605	3
2006	295.787.369	512.457.819	73	939.924.094	3.106.170.253	46	1.032.107.987	34.166.395	6	412.534.410	10.139.600	5
2007	393.221.106	639.267.001	76	1.452.480.005	3.912.043.793	54	1.352.555.945	43.547.517	6	620.975.715	3.810.902	1
2008	468.932.748	872.762.794	70	1.885.740.603	5.454.779.578	51	2.223.849.062	31.003.433	3	687.736.243	3.936.933	1
2009	306.095.184	759.788.759	57	964.593.908	2.575.862.692	54	618.492.933	18.564.105	6	359.345.871	58.612.549	28
2010	414.658.596	678.236.928	76	1.309.999.580	3.465.514.154	55	1.083.961.519	63.023.083	11	608.160.354	55.151.766	17
2011	470.366.014	919.754.615	68	1.639.832.091	3.960.871.562	59	1.739.768.440	51.012.744	6	773.199.035	6.581.478	2
2012	547.278.153	867.872.764	77	2.086.982.079	3.419.911.047	76	1.791.005.652	49.884.418	5	938.605.949	6.259.828	1
2013	556.150.225	1.033.253.196	70	1.970.691.585	3.848.000.691	68	2.037.450.757	36.496.629	4	988.539.579	6.700.947	1
2014	548.342.083	964.390.224	72	1.584.307.578	3.530.489.374	62	1.525.723.790	52.454.210	7	796.488.994	8.255.376	2
2015	354.996.720	720.003.417	66	886.343.119	3.602.934.140	39	670.905.424	59.126.667	16	436.656.005	19.803.158	9
2016	203.597.689	679.410.387	46	279.099.966	3.295.208.068	16	457.740.280	58.887.459	23	241.557.858	14.048.947	11
2017	261.828.980	733.644.145	53	411.890.257	4.379.573.829	17	687.148.323	65.715.215	17	431.585.691	8.262.301	4

2.16. TÜRKİYE’NİN İRAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında dış ticaret verileri incelendiğinde 1998 yılına kadar tam ve tama yakın endüstriler arası özellikteyken daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yönelim olmuştur. Özellikle 2005 yılından itibaren söz konusu ürün grubunda yüksek endüstri içi ticaret değerlerine rastlanmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 2007 yılına kadar tam ve tama yakın endüstriler arası ticaret söz konusu iken daha sonraki yıllarda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. 2009 yılı haricinde bu ürün grubu son yıllarda endüstri içi ticarete konu olmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubuna ait veriler incelendiğinde ise tam ve tama yakın endüstriler arası olma niteliğindedir. Endüstri içi ticaretin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin İran ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaretinde SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu dâhilinde endüstriler arası ticaret söz konusu iken, SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubuna dahil ürünlerin daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete konu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 16. Türkiye'nin İran ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	188.362.466	78	0	241.004.732	549.471	0	28.040.307	7.981	0	5.008.388	11.719	0
1989	182.148.524	40.981	0	241.025.981	199.382	0	26.795.680	412.599	3	3.678.999	30.037	2
1990	91.058.195	367.583	1	293.862.041	3.425.668	2	51.503.073	142.016	1	1.909.957	19.268	2
1991	66.945.907	1.740.339	5	288.098.023	20.898.396	14	39.283.391	212.863	1	3.027.349	87.635	6
1992	76.254.980	403.069	1	252.003.148	14.933.623	11	37.742.624	326.356	2	3.413.056	39.868	2
1993	55.032.420	744.123	3	126.325.020	27.127.480	35	43.123.261	559.527	3	2.286.699	543.104	38
1994	50.121.640	4.279.905	16	86.485.418	13.618.711	27	19.255.365	472.666	5	1.316.681	109.204	15
1995	50.592.559	221.568	1	104.365.109	17.238.451	28	12.631.949	675.179	10	1.109.337	74.561	13
1996	46.490.003	7.743.120	29	135.699.037	23.545.879	30	20.443.551	3.635.998	30	3.606.493	548.131	26
1997	56.223.860	7.494.102	24	124.946.539	18.205.375	25	30.631.990	2.790.363	17	4.531.515	240.785	10
1998	45.028.248	13.366.309	46	70.158.285	13.869.560	33	36.022.195	1.263.813	7	3.515.262	84.612	5
1999	36.911.078	11.081.888	46	66.033.613	25.307.181	55	20.334.244	2.376.674	21	3.893.802	418.460	19
2000	31.336.247	9.291.049	46	97.909.603	27.145.433	43	40.274.719	3.344.027	15	15.214.524	2.513.144	28
2001	31.642.864	16.983.874	70	131.650.823	25.136.473	32	138.497.115	941.346	1	5.884.033	535.576	17
2002	39.432.564	14.943.335	55	121.595.655	38.658.645	48	118.148.972	675.544	1	9.049.179	630.138	13
2003	47.151.318	12.779.828	43	227.555.916	36.340.131	28	142.224.692	2.993.755	4	25.663.194	1.114.619	8
2004	62.919.862	22.220.478	52	368.228.356	28.922.912	15	208.604.444	5.744.238	5	46.884.933	1.009.190	4
2005	89.785.080	49.710.456	71	340.221.088	37.850.940	20	256.503.192	6.638.344	5	70.176.889	2.000.215	6
2006	103.425.682	170.750.615	75	426.267.687	87.511.323	34	260.953.237	14.954.057	11	66.177.887	3.583.437	10
2007	151.028.548	200.210.270	86	608.362.804	339.424.820	72	391.019.309	24.501.957	12	113.674.639	4.572.221	8
2008	177.992.705	167.581.047	97	769.875.811	400.264.765	68	596.478.022	28.391.124	9	141.813.889	3.995.365	5
2009	210.300.773	159.490.418	86	865.884.698	135.601.689	27	565.087.955	35.473.547	12	166.916.803	3.643.420	4
2010	272.675.469	390.950.937	82	1.342.152.291	453.669.855	51	739.629.290	38.266.887	10	218.539.756	4.285.074	4
2011	435.263.812	625.308.505	82	1.417.635.246	726.577.798	68	1.017.384.713	20.817.634	4	279.356.473	3.499.488	2
2012	533.176.204	655.548.805	90	1.412.119.402	496.195.054	52	771.978.046	30.386.185	8	257.163.394	3.160.002	2
2013	557.221.983	736.345.149	86	859.600.929	412.179.263	65	562.950.780	20.833.349	7	184.631.411	5.865.481	6
2014	512.280.437	803.324.368	78	1.155.416.792	520.385.494	62	746.155.022	21.375.663	6	1.065.093.695	3.416.804	1
2015	424.049.610	684.619.429	76	990.882.932	397.379.007	57	675.135.327	26.630.563	8	1.134.801.060	2.987.870	1
2016	455.368.695	553.706.318	90	1.087.690.506	473.197.832	61	779.778.686	18.734.398	5	911.189.370	1.889.782	0
2017	444.467.717	737.154.121	75	1.055.772.107	514.729.348	66	937.488.772	17.961.047	4	293.078.390	2.318.409	2

2.17. TÜRKİYE’NİN İSRAİL İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerine ait veriler incelendiğinde endüstriler arası ticaretten endüstri içi ticarete doğru bir eğilim görülmektedir. İnişli çıkışlı seyreden endüstri içi ticaret oranlarında özellikle son yıllarda artış gözlemlenmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar kapsamında 1988-1990 yılları endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşen ticaret daha sonraki yıllarda endüstriler arası niteliktedir. Söz konusu ürün grubunda ihracat rakamlarımıza bakılarak, karşılaştırmalı üstünlüklere sahip olduğumuz söylenebilmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubuna ait veriler incelendiğinde 1999 yılında tam endüstri içi ticaret düzeyi gerçekleşmiştir ancak 2006 yılından sonra söz konusu ürün grubunda ihracat rakamlarımızdaki artış ile endüstri içi ticaret oranlarımızda düşüş meydana gelmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar kapsamında ticaretimiz incelendiğinde endüstri içi ticaret oranlarının 2000 yılına kadar yüksek değerlere sahip olduğu görülmektedir. 2000-2006 yılları arasında endüstriler arası gerçekleşen ticaretimiz 2006-2009 yılları arasında yeniden endüstri içi ticaret şeklinde iken son yıllarda bu oranlarda düşüş yaşanmış ve yeniden endüstriler arası boyuta ulaşmıştır.

Türkiye’nin İsrail ile yapmış olduğu dış ticaret genel olarak değerlendirildiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda son yıllarda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda endüstriler arası olduğu, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise dalgalı bir seyir izlemiş olmasına rağmen son özellikle son yıllarda endüstriler arası ticaret yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 17. Türkiye'nin İsrail ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	1.546.665	33.071.164	9	3.523.618	2.714.891	87	239.287	1.768.970	24	1.025.412	573.618	72
1989	1.682.832	35.545.319	9	7.721.614	7.516.380	99	727.253	2.741.763	42	1.159.177	1.812.358	78
1990	1.683.513	38.412.921	8	12.605.244	6.560.337	68	1.868.624	3.844.829	65	1.979.491	4.714.180	59
1991	1.777.875	42.360.735	8	35.929.419	7.080.348	33	2.020.650	6.572.848	47	2.024.238	3.620.517	72
1992	6.137.129	49.481.525	22	40.485.497	4.545.139	20	3.655.348	7.026.043	68	2.639.031	4.746.324	71
1993	4.329.164	49.233.255	16	36.883.081	6.037.818	28	8.869.973	12.444.892	83	3.105.883	7.231.894	60
1994	6.317.976	57.724.392	20	80.459.934	4.777.076	11	16.080.095	12.297.653	87	4.166.690	8.655.286	65
1995	9.456.620	101.026.426	17	160.571.934	8.246.225	10	15.112.230	19.781.447	87	5.986.245	7.951.906	86
1996	13.684.964	90.439.092	26	150.417.007	11.349.510	14	20.558.623	35.595.759	73	11.278.536	15.912.202	83
1997	15.807.750	102.046.219	27	274.294.885	14.310.438	10	25.555.747	34.827.729	85	18.900.842	14.433.271	87
1998	20.811.248	141.981.129	26	307.955.341	22.360.510	14	41.573.548	35.895.818	93	28.550.069	16.717.904	74
1999	28.569.039	124.636.369	37	348.203.173	22.265.219	12	51.378.087	51.624.677	100	73.929.608	32.150.209	61
2000	30.261.320	162.568.428	31	342.218.354	36.218.137	19	86.470.187	198.507.024	61	112.361.742	22.568.632	33
2001	40.705.807	115.882.895	52	369.286.675	29.914.372	15	163.120.134	295.081.030	71	142.708.704	15.163.387	19
2002	44.254.348	134.188.421	50	405.302.862	42.148.305	19	163.326.180	189.536.237	93	162.134.198	39.460.714	39
2003	48.563.704	161.595.837	46	484.835.687	53.862.165	20	230.738.475	77.383.492	50	172.259.051	15.332.202	16
2004	59.875.483	234.513.326	41	603.425.703	73.512.748	22	277.448.403	110.039.520	57	172.623.117	21.185.785	22
2005	75.992.016	267.495.324	44	659.102.988	89.417.523	24	288.920.938	97.945.057	51	181.518.424	36.252.106	33
2006	87.829.153	232.253.662	55	654.474.734	100.030.110	27	348.865.210	116.335.527	50	193.442.890	64.002.954	50
2007	95.228.345	340.727.655	44	711.708.618	104.759.337	26	468.493.668	131.599.275	44	227.219.623	195.897.494	93
2008	110.057.371	522.156.230	35	789.227.869	122.581.018	27	583.236.392	159.859.491	43	267.703.393	211.614.163	88
2009	97.438.563	378.421.243	41	633.086.010	89.846.213	25	359.350.860	110.151.157	47	235.557.137	152.066.852	78
2010	113.730.155	426.907.494	42	822.191.085	124.777.157	26	635.435.569	165.110.512	41	258.028.924	73.712.944	44
2011	144.794.780	548.951.613	42	1.006.861.995	142.773.409	25	648.331.994	201.452.987	47	286.826.708	70.332.433	39
2012	144.517.339	586.141.832	40	999.377.407	141.773.620	25	607.237.087	164.542.686	43	298.272.048	64.163.492	35
2013	154.615.904	562.345.024	43	1.060.608.120	130.743.310	22	737.555.706	167.765.103	37	366.291.125	77.647.497	35
2014	170.040.011	402.362.451	59	1.170.913.712	121.840.997	19	858.016.461	177.508.487	34	433.774.867	90.148.273	34
2015	160.994.506	344.820.729	64	927.002.954	97.764.008	19	791.159.246	146.500.507	31	481.570.223	61.126.959	23
2016	171.456.409	330.308.908	68	1.084.658.818	111.918.591	19	785.772.237	160.675.590	34	575.714.227	67.248.974	21
2017	190.619.786	432.312.770	61	1.323.932.106	111.839.496	16	895.946.715	209.157.576	38	666.320.397	50.222.515	14

2.18. TÜRKİYE’NİN GÜNEY KORE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Türkiye’nin Güney Kore ile gerçekleştirmiş olduğu endüstri içi ticareti değerlendirildiğinde; SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde 1988-1989 yılları haricinde ticaretin endüstriler arası boyutta gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar gurunda ise genel olarak 1996 yılına kadar endüstri içi ticaret niteliğinde iken daha sonraki yıllarda endüstriler arası gerçekleştiği dikkat çekmektedir. SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda bazı yıllar tam endüstriler arası olan ticaretimiz diğer yıllar da tama yakın değerler almaktadır. SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu yine aynı şekilde endüstriler arası ticarete konu olmaktadır.

Türkiye genel anlamda Güney Kore’ye ihraç ettiğiinden çok daha fazlasını ithal ediyor olması sebebiyle ticaretin boyutunun söz konusu ürün gruplarında endüstri içi değil endüstriler arası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 18. Türkiye'nin Güney Kore ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	5.482.029	7.345.550	85	4.796.412	14.050.278	51	10.267	61.787.704	0	312.118	5.693.533	10
1989	6.994.970	10.202.323	81	8.852.321	19.894.294	62	67.829	93.111.208	0	357.989	12.918.344	5
1990	2.009.048	16.872.760	21	97.070.233	65.127.040	80	18.370	183.771.030	0	933.752	24.178.659	7
1991	3.907.871	23.981.401	28	273.608.801	58.870.488	35	181.232	242.796.290	0	610.202	28.563.319	4
1992	2.640.499	30.086.944	16	166.230.126	79.390.475	65	846.022	237.068.243	1	95.996	24.289.606	1
1993	768.251	29.553.585	5	82.547.680	122.252.292	81	738.954	429.551.414	0	344.269	31.341.647	2
1994	3.279.725	19.469.170	29	70.441.051	96.705.256	84	1.771.488	145.019.882	2	2.093.759	22.020.928	17
1995	1.834.279	62.603.964	6	64.018.054	148.781.880	60	1.890.208	300.696.190	1	4.923.848	35.631.351	24
1996	5.043.008	59.306.867	16	61.527.869	182.556.200	50	3.914.719	422.250.651	2	2.808.403	41.838.604	13
1997	3.669.608	78.786.387	9	23.989.211	237.104.310	18	2.609.253	679.572.970	1	1.559.553	68.945.828	4
1998	2.332.235	102.215.066	4	3.292.123	325.504.652	2	560.215	562.962.290	0	867.064	98.524.036	2
1999	4.425.813	69.047.014	12	15.796.907	262.078.562	11	42.815.038	441.413.339	18	961.206	62.692.582	3
2000	4.546.988	86.750.462	10	14.015.425	255.137.649	10	87.953.285	752.434.844	21	1.383.264	50.173.399	5
2001	5.286.617	60.291.038	16	10.213.514	203.501.692	10	3.958.850	448.780.650	2	1.357.098	25.255.600	10
2002	7.312.789	106.970.992	13	13.879.625	262.369.088	10	7.037.662	404.784.419	3	1.891.424	29.088.648	12
2003	5.527.471	138.041.906	8	19.246.075	403.569.101	9	11.238.309	697.448.705	3	1.982.123	55.207.953	7
2004	6.075.628	173.928.606	7	26.637.556	516.536.404	10	15.051.341	1.756.758.714	2	3.954.012	90.938.553	8
2005	12.933.297	263.861.011	9	21.571.559	560.381.301	7	25.062.170	2.510.675.499	2	7.151.869	118.625.193	11
2006	11.411.375	334.695.908	7	33.392.923	578.775.479	11	62.081.933	2.452.382.531	5	9.635.573	120.410.224	15
2007	12.786.620	488.789.047	5	37.334.887	741.325.403	10	35.077.443	2.766.717.028	3	9.912.305	134.383.080	14
2008	19.430.606	568.666.280	7	49.904.933	854.638.438	11	51.606.898	2.247.569.568	4	14.487.061	135.611.526	19
2009	16.862.361	432.072.663	8	54.609.117	650.456.334	15	57.067.117	1.824.674.422	6	17.234.891	98.393.788	30
2010	34.898.615	614.090.195	11	40.713.201	849.459.997	9	61.039.658	2.942.046.279	4	16.823.414	156.377.007	19
2011	38.156.340	773.922.189	9	66.153.253	981.288.258	13	93.611.315	3.651.548.184	5	14.886.862	177.654.074	15
2012	75.303.631	789.618.764	17	49.680.154	859.288.772	11	51.628.956	3.391.767.326	3	17.971.576	240.218.704	14
2013	56.187.320	1.245.200.486	9	59.509.973	991.839.237	11	64.003.481	3.406.410.400	4	17.533.180	252.508.567	13
2014	141.515.726	1.953.607.718	14	68.233.666	1.383.543.678	9	78.053.660	3.671.191.148	4	24.314.360	378.269.796	12
2015	257.922.690	1.833.304.279	25	59.175.461	1.545.375.125	7	125.841.047	3.101.197.595	8	20.380.256	439.978.668	9
2016	195.057.357	1.689.972.891	21	53.149.987	1.494.538.338	7	130.136.741	2.737.213.087	9	24.467.175	330.096.710	14
2017	170.048.614	1.879.700.066	17	63.309.117	1.589.345.425	8	126.495.455	2.602.924.910	9	31.274.388	243.254.006	23

2.19. TÜRKİYE’NİN YUNANİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerine ait ticaretimiz 1997-2006 dönemleri arası inişli çıkışlı olsa da genel itibariyle endüstri içi ticarete yüksek oranlara ulaşmaktadır. Özellikle ilk yıllarda neredeyse tam endüstri içi ticarete yakın değer alan söz konusu ürün grubu son yıllarda da artış eğilimi göstermektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallara ait veriler değerlendirildiğinde 1998-2011 yılları arası ihracatımızın ithalatın çok çok üzerinde olduğu görülmektedir bu sebeple endüstri içi ticarete düşüş yaşanmaktadır. Ancak ele alınan dönemlerde ilk yıllar ve son yıllardaki verilere bakılacak olursa endüstri içi ticaretin belli seviyelerde yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında endüstri içi ticaret oranı %97 ile en yüksek değeri 1997 yılında almaktadır. Daha önceki ve sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izleyen dış ticaret oranları son yıllara kadar yüksek değerler almaya devam etmiş ancak son iki yılda düşüş yaşayarak endüstriler arası boyuta ulaştığı anlaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise çoğunlukla ihracatçısı olduğumuz için farklılaşmış ürünlerin değil karşılaştırmalı üstünlüğümüz olan ürünlerin ticarete konu olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin Yunanistan ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticareti ele alındığında SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallarda endüstri içi ticaret söz konusu iken SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda endüstri içi ticaretten endüstriler arasına yöneldiği görülmektedir. SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise tamamen endüstriler arası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 19. Türkiye'nin Yunanistan ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	5.080.162	14.662.285	51	26.450.684	42.760.716	76	4.727.186	1.446.637	47	1.831.607	202.780	20
1989	14.000.385	14.476.815	98	48.954.267	32.037.726	79	6.522.908	1.571.254	39	2.796.281	200.466	13
1990	16.877.513	16.125.506	98	51.279.961	32.049.403	77	8.067.686	2.013.417	40	4.460.133	963.433	36
1991	18.645.285	19.725.328	97	43.864.265	20.328.515	63	8.512.159	3.535.558	59	5.340.367	739.543	24
1992	14.499.510	17.180.047	92	47.687.631	26.523.893	71	10.391.550	3.752.640	53	8.482.923	1.148.652	24
1993	18.469.953	22.231.847	91	31.452.581	21.893.727	82	9.375.609	6.711.651	83	9.490.547	2.045.203	35
1994	25.434.953	18.164.844	83	46.414.417	9.553.923	34	22.191.207	18.077.439	90	9.669.618	627.807	12
1995	23.807.515	21.639.931	95	79.795.482	61.071.146	87	23.545.206	11.029.875	64	14.353.265	1.468.489	19
1996	15.352.627	37.448.187	58	100.841.545	77.902.116	87	37.061.704	15.032.081	58	18.880.978	3.992.149	35
1997	14.194.217	91.803.350	27	162.508.190	78.590.558	65	28.165.860	26.555.554	97	23.268.161	6.953.649	46
1998	12.923.149	48.132.643	42	218.535.806	61.345.366	44	31.232.483	24.137.030	87	28.059.503	5.208.851	31
1999	11.261.394	37.327.144	46	244.585.831	41.009.670	29	37.209.000	13.626.799	54	34.433.078	6.282.467	31
2000	12.523.397	42.718.447	45	251.885.301	48.786.013	32	82.852.107	17.074.978	34	35.188.428	11.620.265	50
2001	16.728.001	32.585.932	68	283.249.071	35.234.025	22	56.964.614	8.980.276	27	47.652.846	10.465.924	36
2002	23.440.319	58.385.670	57	252.888.573	54.497.084	35	116.094.097	15.487.740	24	79.553.285	13.747.131	29
2003	22.433.999	87.343.245	41	362.924.915	64.247.318	30	247.124.544	29.140.113	21	128.309.276	17.801.905	24
2004	31.755.359	123.778.629	41	494.344.002	79.732.993	28	275.537.300	43.824.423	27	188.866.291	18.473.210	18
2005	41.165.613	152.352.935	43	458.652.587	110.930.690	39	229.962.241	37.658.307	28	234.647.795	22.127.653	17
2006	70.449.766	167.254.276	59	569.954.217	140.532.091	40	376.132.428	54.771.023	25	260.190.231	25.066.902	18
2007	89.154.057	175.019.621	67	803.099.799	176.606.216	36	494.516.521	64.699.762	23	372.572.942	29.008.831	14
2008	119.430.680	238.312.931	67	885.790.687	196.068.162	36	570.213.322	67.072.538	21	394.830.548	30.862.618	14
2009	92.076.729	187.644.245	66	551.515.986	102.271.807	31	392.329.762	69.390.989	30	304.207.602	28.361.538	17
2010	106.429.667	243.496.077	61	534.615.700	173.993.072	49	272.327.329	75.934.478	44	231.677.721	27.615.623	21
2011	135.501.891	284.430.940	65	516.042.349	230.883.833	62	247.766.836	116.760.659	64	219.368.869	31.982.301	25
2012	146.459.579	247.470.938	74	396.058.893	230.945.769	74	191.723.516	83.722.071	61	168.473.981	24.750.755	26
2013	143.604.262	298.070.426	65	451.977.765	228.640.598	67	210.751.902	54.861.092	41	170.155.028	24.575.916	25
2014	125.516.216	322.818.861	56	505.257.838	243.648.437	65	305.065.334	111.663.928	54	200.394.534	20.771.206	19
2015	143.790.567	254.107.468	72	395.653.521	220.301.694	72	243.159.344	80.636.963	50	163.773.754	19.068.648	21
2016	133.762.890	203.347.712	79	467.852.189	196.752.919	59	274.260.584	46.950.255	29	191.088.064	16.161.591	16
2017	156.273.200	218.066.655	83	537.946.706	255.479.047	64	350.704.477	57.532.129	28	208.034.554	22.419.014	19

2.20. TÜRKİYE’NİN UKRAYNA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Ukrayna’ya ait daha önceki verilere ulaşılamadığından analiz 1992 yılından itibaren yapılmaktadır.

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerine ait veriler incelendiğinde 1996 yılına kadar endüstriler arası olan ticaret endüstri içi ticarete yönelmiştir. Bazı yıllar endüstri içi ticaret oranlarında düşüş yaşanmış olsa da genel anlamda ticaretin yönü endüstri içi boyuttadır. 2017 yılına gelindiğinde ise endüstri içi ticaret oranı %98 seviyesinde en yüksek değere ulaşmaktadır. Bu nedenle söz konusu ürün grubu endüstri içi ticarete büyük bir öneme sahip olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda son yıllarda endüstri içi ticaret oranları artış gösteriyor olsa da genel anlamda ticaretin endüstriler arası olduğu gözlemlenmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında 2000 yılına kadar olan endüstri içi ticaret daha sonraki yıllarda yerini endüstriler arası ticarete bırakmaktadır. Söz konusu üründe ihracatımızın payı daha büyük olduğundan dış ticaretimizde öneme sahipken endüstri içi ticarete etkili olmadığı görülmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise ele alınan yıllar itibariyle ticaretin tam ve tama yakın özellikte endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Türkiye’nin Ukrayna ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret incelendiğinde yalnızca SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında endüstri içi ticaret yapıldığı, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstriler arası gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 20. Türkiye'nin Ukrayna ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1989	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1990	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	253.222	35.504.876	1	3.373.792	22.843.566	26	4.507.167	3.744.926	91	12.863.163	3.907	0
1993	2.030.932	99.300.798	4	6.259.199	328.554.872	4	6.839.536	5.504.277	89	9.083.698	93.379	2
1994	5.791.464	121.761.747	9	10.119.988	326.176.036	6	10.006.843	4.692.955	64	18.390.219	55.846	1
1995	22.583.147	172.879.794	23	18.300.765	510.497.136	7	15.585.242	9.516.179	76	63.575.911	1.006.101	3
1996	51.628.600	142.253.900	53	37.056.574	373.364.137	18	23.087.545	24.195.102	98	50.874.119	11.995.055	38
1997	75.571.617	132.044.053	73	81.943.902	551.534.188	26	25.509.180	6.866.522	42	37.961.993	515.503	3
1998	71.368.992	176.582.906	58	62.716.570	522.307.452	21	25.764.444	11.408.166	61	33.978.490	3.405.464	18
1999	65.594.950	134.358.529	66	48.091.950	301.789.864	27	22.344.268	5.163.903	38	22.399.586	520.174	5
2000	65.254.948	181.088.256	53	59.899.085	444.527.157	24	31.032.116	13.375.055	60	27.042.568	2.809.531	19
2001	70.036.108	148.213.279	64	65.178.105	267.431.583	39	51.643.930	7.087.043	24	40.149.438	448.345	2
2002	63.354.478	141.521.180	62	72.691.338	428.011.998	29	70.492.371	10.269.468	25	38.610.439	246.256	1
2003	93.769.267	231.841.274	58	111.160.478	522.465.346	35	95.023.147	10.570.597	20	47.707.368	1.199.148	5
2004	107.304.961	345.108.958	47	171.179.633	1.234.579.443	24	113.625.713	12.744.542	20	58.566.896	940.758	3
2005	148.850.564	410.944.660	53	244.885.047	1.442.265.922	29	170.896.932	13.355.299	14	93.096.702	1.922.264	4
2006	198.153.551	391.438.074	67	289.817.959	1.838.485.357	27	284.380.748	33.081.622	21	103.351.301	2.406.035	5
2007	240.086.984	563.823.315	60	437.438.280	2.808.056.061	27	395.249.831	19.365.279	9	134.538.363	3.773.812	5
2008	274.547.255	898.964.860	47	582.928.035	3.684.284.352	27	730.070.753	10.922.449	3	210.090.241	3.331.376	3
2009	158.011.009	303.731.792	68	268.147.466	1.551.210.854	29	143.960.104	11.093.692	14	138.433.507	2.952.426	4
2010	204.970.924	449.637.445	63	350.785.575	1.820.639.451	32	203.058.826	17.058.300	15	129.045.175	2.808.918	4
2011	229.183.623	566.511.329	58	494.309.072	1.911.931.934	41	334.805.803	28.418.118	16	227.385.406	5.187.172	4
2012	208.250.970	471.088.260	61	567.980.860	2.235.112.580	41	358.197.028	27.669.108	14	331.043.574	4.912.179	3
2013	207.972.618	468.367.996	61	678.118.291	2.314.318.305	45	422.974.211	28.957.118	13	470.725.164	7.050.668	3
2014	166.356.810	349.315.685	65	590.766.703	2.165.262.960	43	219.473.629	22.233.796	18	443.431.947	8.261.588	4
2015	113.425.190	346.946.225	49	318.685.341	1.447.554.476	36	135.025.575	21.631.614	28	353.335.297	13.395.143	7
2016	119.566.934	184.926.359	79	276.411.811	1.202.699.329	37	217.489.550	39.151.938	31	379.608.959	12.300.137	6
2017	135.689.000	130.813.001	98	317.979.978	1.278.328.651	40	293.513.738	34.578.996	21	317.276.475	9.859.221	6

2.21. TÜRKİYE’NİN DANİMARKA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında ticaretin boyutu endüstriler arasında olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda ticaretimiz genel olarak 1990 yılından sonra endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmiştir. Endüstri içi ticaret oranları zaman zaman inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir ancak son yıllardaki verilere bakıldığında endüstriler arası ticarete yöneldiği görülmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında 1997 yılına kadar endüstriler arası olan ticaretimiz daha sonraki yıllarda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. 2005 yılında ise %100 ile tam endüstri içi ticaret seviyesine ulaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu verileri incelendiğinden yalnızca 1993 yılında %57 oranında endüstri içi ticaret gerçekleşmekte iken diğer yıllar endüstriler arası ticaret söz konusudur.

Türkiye’nin Danimarka ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret incelendiğinde söz konusu ürün gruplarından SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalara ait ticaretin endüstriler arası olduğu görülmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları dâhilindeki ürünlerin ise endüstri içi ticarete konu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 21. Türkiye'nin Danimarka ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	353.111	12.040.674	6	6.599.399	1.744.759	42	947.062	21.509.651	8	32.274.682	10.448.838	49
1989	242.026	12.175.824	4	9.610.836	2.482.942	41	3.990.052	14.879.667	42	37.812.826	5.693.222	26
1990	918.104	15.667.660	11	12.233.712	4.714.077	56	1.421.647	64.049.984	4	49.836.633	9.791.433	33
1991	895.150	16.060.023	11	14.924.187	8.432.976	72	3.434.821	51.050.601	13	44.489.992	9.438.086	35
1992	1.251.524	21.113.201	11	18.722.026	7.833.922	59	2.251.337	52.958.078	8	50.904.253	10.468.922	34
1993	820.078	32.062.800	5	14.829.362	5.830.714	56	3.054.465	62.929.255	9	43.913.352	17.667.363	57
1994	1.489.668	22.920.811	12	17.262.687	5.122.238	46	8.092.544	43.042.642	32	39.898.156	12.038.684	46
1995	1.887.365	33.589.346	11	21.572.580	12.336.221	73	15.121.395	97.147.100	27	66.456.267	12.796.654	32
1996	2.489.714	38.702.979	12	22.090.719	11.862.580	70	18.902.178	64.790.286	45	69.475.579	17.400.983	40
1997	4.393.066	46.612.184	17	26.513.273	10.757.191	58	29.721.259	90.299.211	50	78.990.980	22.297.527	44
1998	4.935.512	53.391.695	17	31.450.830	11.764.206	54	33.146.312	94.462.992	52	99.654.239	18.873.881	32
1999	4.420.775	56.516.911	15	32.371.317	12.801.632	57	28.443.088	92.533.338	47	106.615.521	22.072.782	34
2000	3.013.716	60.980.953	9	40.052.164	13.699.953	51	38.085.000	83.605.406	63	112.246.984	21.947.364	33
2001	3.220.370	71.535.315	9	46.096.810	12.909.681	44	55.800.241	79.991.657	82	141.763.841	16.754.572	21
2002	1.965.495	109.425.039	4	46.815.849	17.854.824	55	84.460.297	107.867.156	88	202.005.526	17.145.072	16
2003	2.530.234	141.384.350	4	54.909.581	24.544.632	62	75.990.140	110.046.176	82	289.281.275	23.318.684	15
2004	4.662.118	146.928.938	6	68.565.662	27.492.422	57	172.678.015	110.973.475	78	351.525.695	28.215.043	15
2005	21.090.462	136.990.962	27	80.654.663	25.344.550	48	205.033.446	204.287.684	100	379.158.517	40.365.124	19
2006	23.149.439	149.921.399	27	91.466.575	31.504.018	51	227.481.635	171.834.243	86	436.409.933	51.085.037	21
2007	11.721.625	163.483.778	13	106.823.505	38.026.659	53	287.667.080	262.356.712	95	541.598.388	52.300.203	18
2008	12.148.790	155.834.871	14	113.589.931	42.681.373	55	249.747.441	320.814.899	88	510.833.465	56.734.056	20
2009	11.223.211	152.884.003	14	71.492.029	27.384.194	55	99.342.938	227.626.609	61	431.873.410	34.624.749	15
2010	12.196.296	161.213.394	14	82.270.407	33.137.220	57	129.640.616	257.118.492	67	462.013.557	41.908.578	17
2011	15.602.440	184.572.527	16	106.541.666	41.187.543	56	179.962.027	237.537.811	86	494.572.577	50.873.254	19
2012	15.549.930	202.119.478	14	122.389.517	30.754.812	40	220.114.607	223.722.648	99	523.944.193	49.510.979	17
2013	17.417.366	226.563.305	14	101.820.370	24.257.731	38	244.417.660	271.217.944	95	525.411.041	50.580.935	18
2014	21.202.741	264.469.990	15	112.408.320	30.464.298	43	327.997.755	377.741.553	93	532.754.199	63.939.187	21
2015	19.417.444	249.577.301	14	103.010.196	36.519.032	52	286.733.198	308.551.381	96	428.960.130	52.115.187	22
2016	19.072.218	242.402.593	15	111.906.336	28.927.654	41	310.060.640	424.112.184	84	449.136.009	51.882.809	21
2017	21.215.849	252.421.349	16	122.650.770	26.858.017	36	398.534.052	217.171.270	71	413.874.742	49.804.695	21

2.22. TÜRKİYE’NİN JAPONYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

Türkiye’nin Japonya ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret incelendiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ticaretin endüstriler arası özellikte olduğu görülmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda ise 1997 yılına kadar olan ticaretin yüksek oranlarda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği ancak daha sonraki yıllarda endüstriler arasına yöneldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 22. Türkiye'nin Japonya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	9.842.378	30.640.404	49	106.941.452	53.817.435	67	82.419	408.530.618	0	4.221.961	58.812.437	13
1989	9.168.422	45.041.992	34	80.633.988	37.741.493	64	69.927	382.563.701	0	26.515.814	60.184.381	61
1990	9.032.508	52.092.422	30	114.136.307	94.221.819	90	26.607.751	108.578.336	39	8.414.748	47.700.884	30
1991	260.603	861.768.723	0	112.358.421	94.078.593	91	696.922	849.543.191	0	13.457.350	97.599.045	24
1992	8.262.220	55.975.899	26	60.212.294	81.223.643	85	2.524.018	868.442.494	1	11.265.191	102.452.893	20
1993	7.440.930	71.368.321	19	49.800.582	105.859.153	64	1.504.084	1.311.673.654	0	10.863.035	122.735.167	16
1994	7.476.380	50.486.687	26	87.378.868	72.913.455	91	1.509.316	753.437.049	0	13.144.710	85.088.931	27
1995	4.533.991	72.243.665	12	62.826.961	103.939.295	75	2.382.990	1.089.702.737	0	12.136.944	126.190.154	18
1996	4.805.256	93.799.954	10	59.896.011	121.358.464	66	2.665.338	1.064.359.491	0	12.787.083	132.216.361	18
1997	4.270.816	92.021.846	9	35.028.913	116.099.659	46	3.088.621	1.685.591.400	0	8.620.258	133.433.295	12
1998	3.958.164	87.921.758	9	24.824.717	128.728.094	32	2.869.523	1.673.346.789	0	7.050.029	135.169.261	10
1999	5.198.400	99.783.638	10	23.154.731	113.643.905	34	3.120.579	1.041.498.980	1	7.050.348	114.832.916	12
2000	4.238.870	120.525.436	7	26.632.029	156.496.478	29	7.039.343	1.179.021.239	1	11.364.770	148.584.685	14
2001	1.508.436	110.296.685	3	26.092.762	317.038.342	15	7.713.462	769.959.113	2	13.634.269	98.009.071	24
2002	1.950.112	130.620.140	3	23.504.570	180.843.959	23	4.874.659	994.274.236	1	15.738.657	137.780.762	21
2003	1.960.680	155.896.609	2	27.116.305	159.866.979	29	7.731.248	1.404.747.121	1	21.838.964	188.206.678	21
2004	2.916.406	202.363.150	3	28.896.238	191.609.178	26	18.209.674	2.019.523.763	2	23.734.875	247.788.266	17
2005	3.089.371	217.547.019	3	38.547.940	224.464.985	29	14.978.089	2.363.065.186	1	19.915.399	282.422.271	13
2006	5.132.492	204.726.671	5	43.621.471	321.340.473	24	17.660.878	2.358.072.064	1	21.691.116	295.199.122	14
2007	4.304.268	277.898.626	3	51.051.385	299.306.808	29	56.187.603	2.734.891.888	4	19.499.012	348.520.519	11
2008	6.997.621	313.131.717	4	43.813.749	394.506.053	20	38.856.821	2.862.341.880	3	24.365.061	393.680.840	12
2009	4.212.165	304.765.895	3	32.707.676	232.820.164	25	32.191.110	1.899.949.017	3	26.201.166	281.240.869	17
2010	14.828.337	278.453.428	10	51.635.923	352.257.869	26	46.098.477	2.275.299.202	4	30.422.500	310.206.298	18
2011	20.636.367	281.971.644	14	67.978.460	568.412.603	21	29.984.108	2.927.856.177	2	37.407.857	363.419.059	19
2012	19.078.263	268.017.998	13	64.543.441	652.752.435	18	26.891.956	2.281.629.653	2	49.925.753	341.295.726	26
2013	17.652.906	234.333.660	14	76.117.362	504.306.987	26	92.680.823	2.286.572.561	8	47.864.711	350.330.562	24
2014	16.906.209	261.977.865	12	75.250.296	462.274.167	28	40.354.803	2.051.513.452	4	42.201.747	347.956.493	22
2015	15.756.327	246.568.987	12	50.633.627	458.570.083	20	47.321.085	2.041.224.731	5	37.623.466	317.772.921	21
2016	16.955.710	254.617.619	12	46.596.022	509.927.928	17	61.794.570	2.756.290.405	4	42.458.396	340.514.068	22
2017	16.667.997	286.864.542	11	59.212.449	384.564.922	27	83.993.280	3.151.573.548	5	43.453.936	356.768.126	22

2.23. TÜRKİYE’NİN PORTEKİZ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubuna ait veriler incelendiğinde bazı yıllar haricinde endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Zaman zaman bu oranlarda düşüş yaşanmış olsa da 2017 yılında %91 seviyesine ulaşan söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1998-2007 yılları arasında endüstriler arası ticaret söz konusu iken daha önceki ve sonraki dönemlerde endüstri içi ticaret gerçekleşmektedir. Son yıllarda ise oldukça yüksek endüstri içi ticaret oranlarına sahip olan ürün grubu endüstri içi ticaretteki payının artıyor olması söylenebilmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında dış ticaret verilerimiz incelendiğinde yalnızca 1989, 2002 ve 2003 yıllarında düşük olan oranlar genele bakıldığında çok yüksek değerlere ulaşmaktadır. Bu sebeple söz konusu ürün grubu endüstri içi ticarete büyük bir öneme sahiptir diyebiliriz.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaretimiz dalgalı bir seyir izliyor olsa da genel anlamda yüksek oranlara sahip olduğundan dolayı endüstri içi ticarete konu olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’nin Portekiz ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret genel anlamda endüstri içi ticaret şeklinde görülmektedir. İmalat sanayi kapsamında Portekiz ile olan ticaretimizin boyutu endüstri içi ticaret olarak karşımıza çıkmakta ve dış ticaretimizde önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 23. Türkiye'nin Portekiz ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	2.137.581	3.957.623	70	2.801.976	1.420.815	67	1.647.566	2.170.242	86	431.258	245.173	72
1989	454.206	2.588.298	30	6.228.673	999.384	28	434.021	3.541.575	22	1.095.209	320.157	45
1990	4.315.190	8.283.498	69	6.788.990	1.671.471	40	5.114.916	4.277.319	91	923.215	305.326	50
1991	2.399.587	10.229.503	38	5.054.125	1.232.260	39	12.102.448	5.380.353	62	1.533.100	453.964	46
1992	5.198.577	7.086.581	85	6.416.084	2.019.944	48	13.063.373	7.126.678	71	3.452.026	891.249	41
1993	1.071.647	8.570.737	22	6.489.755	2.465.075	55	10.211.050	14.870.162	81	1.984.597	1.152.778	73
1994	1.182.993	11.892.268	18	13.761.451	3.869.693	44	11.197.872	11.084.334	99	2.914.244	510.292	30
1995	1.851.915	15.207.328	22	24.031.886	7.015.210	45	13.897.049	19.097.586	84	3.461.814	1.287.106	54
1996	1.563.453	13.730.425	20	29.959.886	19.986.886	80	15.284.199	26.402.091	73	4.924.214	4.672.728	97
1997	5.239.675	18.855.159	43	41.566.228	10.114.735	39	25.372.679	42.861.068	74	4.740.006	6.151.220	87
1998	4.118.221	11.613.945	52	89.713.085	9.731.875	20	31.136.700	37.672.441	91	7.891.749	4.990.101	77
1999	2.200.763	18.326.976	21	105.892.050	11.080.755	19	34.657.544	20.703.329	75	7.622.565	6.101.087	89
2000	9.840.058	27.029.953	53	89.277.479	15.176.421	29	58.331.089	20.774.267	53	9.007.968	8.076.339	95
2001	7.681.989	13.370.888	73	159.106.137	18.732.903	21	87.751.314	11.822.345	24	9.247.556	6.194.537	80
2002	3.849.693	23.541.073	28	133.107.602	25.330.737	32	69.524.832	17.993.143	41	9.386.348	7.647.999	90
2003	4.989.439	45.828.663	20	160.262.180	37.980.794	38	122.140.167	28.022.387	37	11.577.864	10.309.760	94
2004	6.838.584	58.996.422	21	228.596.511	71.723.708	48	135.917.479	52.861.453	56	12.800.000	25.019.572	68
2005	8.509.267	90.686.359	17	216.098.112	73.156.952	51	130.356.695	141.476.198	96	14.161.208	42.891.281	50
2006	22.994.134	94.434.930	39	339.244.450	65.649.921	32	163.786.233	143.489.064	93	14.308.259	38.144.456	55
2007	17.455.609	128.431.188	24	316.740.170	69.708.423	36	165.975.172	131.882.481	89	16.952.409	42.819.346	57
2008	24.404.374	143.988.817	29	236.297.577	75.010.053	48	221.971.002	147.591.361	80	22.147.938	45.484.271	65
2009	15.708.059	83.975.461	32	178.334.314	65.027.965	53	150.844.778	138.168.099	96	23.588.921	39.011.774	75
2010	27.692.072	119.734.683	38	161.360.424	102.931.903	78	226.615.324	157.924.195	82	25.489.942	37.508.293	81
2011	40.035.309	162.632.013	40	185.902.602	121.624.762	79	175.146.233	196.141.486	94	23.591.805	51.252.441	63
2012	58.183.669	155.176.098	55	197.203.413	121.587.325	76	142.894.454	188.830.311	86	23.010.823	53.739.273	60
2013	49.947.311	145.643.772	51	341.718.114	151.699.043	61	159.514.008	242.293.590	79	27.224.541	68.850.278	57
2014	60.629.956	111.135.137	71	247.502.353	155.809.150	77	191.691.183	222.523.695	93	26.285.142	77.213.381	51
2015	44.036.973	84.588.898	68	255.754.595	151.377.957	74	198.895.141	243.364.747	90	25.669.800	71.898.463	53
2016	41.515.580	86.859.499	65	264.946.614	204.160.240	87	272.455.773	193.300.426	83	28.874.761	74.356.965	56
2017	73.789.590	87.812.791	91	320.028.390	202.102.786	77	331.732.953	191.380.607	73	35.556.137	83.043.050	60

2.24. TÜRKİYE’NİN BULGARİSTAN İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında dış ticaret verilerine göre 1990-1992 yılları haricinde endüstri içi ticarete yüksek değerlere ulaşılmaktadır, öyle ki 2013 ve 2015 yıllarında %100 oranıyla tam endüstri içi ticaret söz konusu olmaktadır. Bu ürün grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallarında 1989-1993 yılları haricinde endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyelerde olduğu dikkat çekmektedir. Yıllar itibariyle artış eğiliminde olan endüstri içi ticaret oranları 2014 yılında %200 seviyesinde tam endüstri içi ticaret düzeyine ulaşmaktadır. Bu durumda endüstri içi ticarete söz konusu ürün grubunun önemli bir paya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında 1999-2009 yılları haricinde endüstri içi ticaret söz konusu olmaktadır. Son yıllarda da artış eğiliminde olduğu tablodan anlaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise zaman zaman endüstri içi ticaret oranlarında artış gözlemlenmiş olsa da genel anlamda endüstriler arası ticaret söz konusudur. 2011 yılından sonra 2016 yılı haricinde endüstriler arası ticaret oranlarının artış eğiliminde olduğunu ve son yıl %55 oranında endüstri içi ticaretin gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Türkiye’nin Bulgaristan ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticareti incelendiğinde SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu haricinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları dahilinde endüstri içi ticarete yüksek değerlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Genel olarak Bulgaristan ile ticaretimizin endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmekte ve endüstri içi ticarete imalat sanayinin önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 24. Türkiye'nin Bulgaristan ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	6.607.327	1.154.068	30	3.697.287	4.820.546	87	1.105.795	483.667	61	1.114.862	49.016	8
1989	1.975.726	1.546.031	88	4.974.585	872.875	30	954.254	393.665	58	801.198	52.758	12
1990	1.754.211	5.183.055	51	1.192.891	15.209.172	15	648.489	1.083.515	75	2.033.976	44.474	4
1991	5.703.406	39.173.504	25	9.051.762	51.929.508	30	20.942.321	11.395.478	70	10.197.053	448.750	8
1992	5.223.909	49.456.960	19	14.130.520	89.262.195	27	22.321.697	10.510.871	64	8.662.472	896.530	19
1993	10.874.337	32.986.389	50	19.056.146	69.672.317	43	14.461.115	17.943.692	89	7.967.557	1.662.815	35
1994	20.254.448	43.354.758	64	36.608.300	79.089.147	63	16.167.074	5.431.561	50	12.913.103	2.785.047	35
1995	27.110.764	96.963.681	44	68.409.135	159.244.605	60	19.660.645	10.202.039	68	22.654.152	890.827	8
1996	32.398.407	84.973.234	55	40.892.509	142.159.955	45	14.038.379	12.712.114	95	26.291.929	5.857.023	36
1997	31.633.942	108.210.393	45	48.605.868	146.365.888	50	10.531.910	13.713.320	87	33.650.118	3.983.264	21
1998	32.364.200	82.358.688	56	61.446.153	93.904.001	79	18.524.180	21.722.896	92	56.770.613	8.830.214	27
1999	30.995.475	66.560.153	64	83.170.921	71.507.961	92	30.134.542	9.454.998	48	59.447.001	3.693.020	12
2000	36.953.478	99.330.571	54	109.578.346	133.413.470	90	41.401.974	19.419.627	64	27.070.315	10.218.061	55
2001	29.821.052	83.869.353	52	117.895.190	88.029.284	85	69.639.620	9.690.010	24	43.954.959	7.953.650	31
2002	37.340.387	98.085.166	55	147.714.573	168.231.142	94	97.422.440	26.547.090	43	63.361.438	10.766.244	29
2003	48.913.105	136.899.880	53	250.286.013	280.999.799	94	168.542.487	28.454.511	29	94.878.837	19.439.718	34
2004	68.458.185	173.899.946	56	386.625.301	427.810.547	95	216.745.632	57.147.749	42	112.726.090	35.121.105	48
2005	93.749.576	194.683.424	65	542.886.827	583.339.794	96	286.209.384	77.173.821	42	148.910.917	38.952.138	41
2006	110.184.532	217.099.613	67	672.688.375	1.006.614.964	80	357.732.365	71.330.641	33	250.029.630	42.395.561	29
2007	132.381.826	255.590.558	68	927.455.812	1.096.300.835	92	469.395.350	78.775.459	29	220.707.070	43.914.390	33
2008	172.667.021	287.503.885	75	940.064.667	665.102.000	83	483.670.342	62.084.980	23	229.307.384	43.997.807	32
2009	120.844.234	144.386.154	91	573.453.155	501.278.260	93	206.910.152	59.009.165	44	134.519.564	27.297.108	34
2010	130.395.672	171.815.916	86	593.743.783	740.125.281	89	230.973.424	96.095.315	59	162.494.857	34.936.634	35
2011	163.606.264	209.198.733	88	674.674.114	811.387.116	91	315.905.862	160.473.837	67	176.859.646	53.204.546	46
2012	188.394.070	212.828.830	94	750.687.258	713.715.734	97	330.309.371	194.629.205	74	183.997.180	68.962.636	55
2013	205.759.052	206.546.492	100	823.313.794	708.823.338	93	417.345.212	239.514.132	73	192.082.661	64.419.142	50
2014	211.834.780	197.462.223	96	853.801.695	859.087.059	100	426.880.744	271.302.265	78	200.727.155	73.046.786	53
2015	186.110.858	186.180.872	100	763.525.425	665.233.109	93	334.791.248	275.556.293	90	174.803.047	73.520.945	59
2016	175.013.036	151.636.242	93	1.142.652.859	571.592.421	67	430.031.525	302.490.547	83	402.484.372	90.721.255	37
2017	203.917.552	164.759.816	89	1.307.174.916	828.569.878	78	522.537.388	352.183.530	81	398.610.583	149.516.265	55

2.25. TÜRKİYE’NİN AVUSTURYA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri incelendiğinde son yıllarda endüstri içi ticaret oranlarında artış görülse de ticaretin boyutu endüstriler arası olmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1991-1998 yılları arası endüstri içi ticaret oranlarında düşüş yaşanmış olsa da daha sonraki yıllarda oranlar artış eğilimi göstermiştir. Özellikle son yıllarda endüstri içi ticaret oranları yüksek seviyelere ulaşmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçlarında 1989-2000 yılları arası haricinde endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşen ticaretin daha sonraki yıllarda endüstri içi ticaret değerlerinde artış görüldüğü tespit edilmiştir. Özellikle 2017 yılında %93 ile en yüksek değerine ulaştığı gözlemlenmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda 2005 yılına dek endüstri içi ticaret oranlarında 1993 yılı haricinde kayda değer bir artıştan söz etmek mümkün değildir. Dalgalı bir seyir izlese de son yıllarda endüstriler arası ticaretten endüstri içi ticarete yönelen söz konusu ürün grubunda endüstri içi ticaret oranlarının artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin Avusturya ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret genel olarak değerlendirildiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde endüstriler arası ticaret söz konusu olmaktadır. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları le SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise endüstriler arası olan ticaretin endüstri içi ticarete kaydığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 25. Türkiye'nin Avusturya ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	661.553	31.608.963	4	24.260.536	62.565.869	56	54.323.536	83.446.808	79	43.566.769	4.051.001	17
1989	764.649	25.557.933	6	21.862.523	59.883.401	53	8.993.271	49.617.431	31	50.516.992	3.917.955	14
1990	1.144.088	32.579.973	7	26.843.680	80.407.754	50	7.237.791	79.729.516	17	67.732.685	6.156.895	17
1991	1.336.542	33.167.776	8	21.680.083	102.428.618	35	9.219.655	120.183.836	14	82.087.486	11.062.704	24
1992	2.424.370	27.230.998	16	29.380.319	105.651.387	44	9.123.594	110.731.398	15	95.307.666	19.655.819	34
1993	934.492	24.829.812	7	26.474.887	118.597.632	36	13.644.618	124.316.462	20	97.070.179	34.725.970	53
1994	738.754	24.629.724	6	22.129.003	70.303.965	48	13.360.674	79.647.236	29	114.238.933	14.792.742	23
1995	3.166.454	48.021.456	12	30.576.702	96.903.140	48	25.916.926	94.221.285	43	117.349.816	16.609.643	25
1996	5.003.406	52.219.197	17	40.188.193	168.421.266	39	32.398.432	249.811.769	23	130.756.682	21.108.479	28
1997	2.512.024	61.909.050	8	42.037.116	145.900.691	45	48.716.974	230.989.048	35	119.594.418	24.406.507	34
1998	2.015.569	71.472.495	5	46.337.920	148.018.170	48	43.307.705	327.898.899	23	128.240.240	26.455.485	34
1999	2.751.484	72.137.779	7	54.406.461	124.399.647	61	44.640.169	241.412.164	31	114.130.941	34.079.692	46
2000	2.783.015	104.852.028	5	59.501.420	152.737.743	56	50.721.881	187.572.660	43	99.659.284	32.729.861	49
2001	3.439.388	74.494.621	9	63.758.163	126.787.992	67	81.703.020	145.179.560	72	105.007.576	25.048.482	39
2002	7.041.774	87.467.503	15	65.712.838	199.532.761	50	101.423.109	220.159.159	63	115.602.198	32.540.767	44
2003	7.769.628	121.283.525	12	89.492.178	216.451.778	59	159.620.370	406.781.445	56	132.938.843	24.025.277	31
2004	7.480.885	154.952.809	9	117.608.172	268.648.133	61	218.276.472	516.928.217	59	122.815.394	40.380.665	49
2005	9.210.191	148.310.152	12	159.159.874	301.351.105	69	232.771.507	372.163.602	77	134.609.826	47.295.985	52
2006	13.358.506	157.502.049	16	178.087.205	344.278.320	68	246.317.882	442.527.992	72	154.671.090	51.712.775	50
2007	14.864.096	251.556.470	11	204.837.083	412.999.278	66	306.460.651	498.027.885	76	173.784.496	58.726.991	51
2008	23.125.867	303.798.177	14	231.455.484	436.557.202	69	351.589.102	585.036.172	75	221.046.612	66.526.564	46
2009	16.276.042	295.542.274	10	212.124.289	298.484.805	83	233.680.873	393.058.216	75	189.725.788	65.734.324	51
2010	21.473.203	289.611.625	14	230.046.523	336.936.026	81	256.929.181	534.115.326	65	152.702.034	83.372.436	71
2011	30.524.673	303.499.980	18	300.659.939	412.891.265	84	346.126.592	632.280.247	71	179.181.527	93.583.967	69
2012	30.249.463	294.705.119	19	262.303.788	373.938.905	82	322.245.943	633.149.314	67	188.965.132	89.185.392	64
2013	32.690.755	299.524.392	20	298.681.160	412.101.024	84	337.622.215	735.022.019	63	186.064.657	110.054.380	74
2014	35.348.393	312.496.240	20	277.173.608	402.322.994	82	424.225.275	757.855.297	72	169.825.098	105.012.153	76
2015	39.569.148	275.752.751	25	252.649.671	351.756.696	84	362.135.281	659.137.476	71	148.995.184	84.221.645	72
2016	34.394.680	250.639.863	24	241.947.456	334.523.171	84	417.060.105	638.784.002	79	159.233.419	72.866.729	63
2017	38.682.708	257.553.175	26	286.748.371	381.193.185	86	454.443.381	519.020.807	93	145.857.901	75.570.150	68

2.26. TÜRKİYE’NİN NORVEÇ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde tam ve tama yakın değerler olarak endüstriler arası ticaret söz konusudur. Bu ürün grubuna ait verilerden, daha çok ithalatçı konumunda olduğumuz anlaşılmaktadır.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda endüstri içi ticaret oranları dalgalı bir seyir izlemektedir ancak ticaretimizin boyutunun genel anlamda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle 2017 yılındaki endüstri içi ticaret oranı %92 seviyesine ulaşmakta, dolayısıyla söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete önem kazandığı gözlemlenmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında dış ticaretin endüstriler arası özellikten endüstri içi ticarete yöneldiği hatta 2002 yılında %100 seviyesine ulaşarak endüstri içi ticaretin gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Son yıllarda bu oranlarda düşüş yaşanmış olsa da ticaretin genel anlamda endüstri içi ticaret boyutunda olduğunu söylemek mümkündür.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaret oranlarında dönem dönem artış sağlanmış olsa da ticaretin endüstriler arası yapıldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye’nin Norveç ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstriler arası olmaktadır. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında ise endüstri içi ticaretin yüksek oranlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 26. Türkiye'nin Norveç ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	1.386	11.243.211	0	1.487.976	17.821.698	15	254.104	3.443.289	14	8.371.071	569.930	13
1989	15.824	14.387.058	0	2.107.620	10.527.401	33	133.046	46.204.312	1	12.555.703	712.482	11
1990	202.926	7.971.835	5	4.793.537	10.748.846	62	767.248	19.123.638	8	15.707.381	3.785.172	39
1991	22.859	17.252.776	0	5.293.617	11.449.731	63	832.425	9.625.397	16	11.696.749	987.867	16
1992	125.981	9.693.494	3	44.523.101	12.524.971	44	1.401.997	56.164.215	5	17.888.150	2.003.826	20
1993	22.391	10.770.969	0	5.990.526	18.343.753	49	218.502	10.192.421	4	16.067.023	10.142.913	77
1994	7.773	9.805.159	0	8.207.407	10.495.235	88	2.263.117	48.266.508	9	15.521.875	3.389.817	36
1995	1.886.080	15.719.984	21	12.153.465	19.064.648	78	8.792.261	13.585.198	79	20.623.027	6.438.494	48
1996	273.741	19.783.205	3	11.001.950	32.620.912	50	6.174.262	20.254.617	47	29.727.854	1.764.954	11
1997	1.342.220	18.367.462	14	16.388.133	58.534.552	44	9.831.321	26.938.398	53	36.546.094	2.911.893	15
1998	1.199.695	17.148.501	13	14.989.459	48.104.524	48	13.533.510	27.177.808	66	45.421.122	2.757.187	11
1999	659.661	14.670.297	9	12.592.731	52.873.020	38	9.895.340	36.196.859	43	39.365.488	2.711.236	13
2000	559.544	18.017.754	6	15.723.954	42.287.984	54	4.933.662	44.265.138	20	41.215.364	8.048.737	33
2001	786.680	13.310.880	11	11.105.635	38.541.349	45	8.112.932	13.200.686	76	35.485.149	13.910.373	56
2002	526.612	17.691.996	6	13.733.633	67.665.139	34	51.815.855	51.669.887	100	37.351.929	26.786.647	84
2003	1.217.340	18.531.653	12	19.106.674	90.654.094	35	79.830.695	40.997.521	68	55.589.894	10.687.307	32
2004	1.671.847	26.563.717	12	30.504.512	85.451.618	53	92.293.167	94.984.726	99	61.248.076	11.742.709	32
2005	1.800.007	25.384.751	13	31.609.291	77.498.456	58	117.133.170	51.784.244	61	69.894.560	7.048.014	18
2006	1.741.084	31.821.043	10	26.870.922	68.189.044	57	151.582.501	71.315.621	64	61.103.252	11.860.445	33
2007	1.800.020	30.443.325	11	41.442.104	93.047.327	62	219.721.254	83.692.705	55	84.802.742	11.549.594	24
2008	2.200.390	42.522.504	10	43.900.128	106.327.239	58	225.602.564	124.240.232	71	84.818.204	8.165.444	18
2009	3.643.861	44.846.208	15	33.941.491	175.572.174	32	231.983.528	101.914.820	61	77.027.088	7.962.842	19
2010	6.107.143	65.589.113	17	42.950.033	249.033.709	29	169.250.233	59.437.244	52	87.671.412	5.195.493	11
2011	9.693.122	80.328.354	22	47.141.018	150.797.683	48	188.998.581	70.758.036	54	91.359.505	12.356.056	24
2012	14.107.504	86.593.933	28	56.096.706	131.581.906	60	230.710.046	72.539.491	48	99.580.247	11.250.273	20
2013	13.787.938	105.937.311	23	57.353.664	177.085.324	49	391.582.335	95.387.869	39	102.234.534	31.439.496	47
2014	9.523.352	108.455.174	16	56.730.521	138.544.165	58	344.530.042	126.080.517	54	89.748.882	14.235.767	27
2015	10.262.792	108.120.063	17	55.236.681	105.120.442	69	263.669.985	91.611.733	52	76.766.683	16.500.633	35
2016	11.367.249	92.837.774	22	54.672.364	110.137.553	66	381.140.382	90.579.804	38	70.351.380	17.163.835	39
2017	9.212.737	103.070.039	16	75.929.742	88.419.380	92	374.816.848	111.312.108	46	50.746.087	15.641.997	47

2.27. TÜRKİYE’NİN ÇEK CUMHURİYETİ İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

2000-2002 yıllarında Çek Cumhuriyeti’ne ait verilerde kayıp yaşanmış olmasından dolayı söz konusu yıllar analize dahil edilememektedir.

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde ilk yıllarda endüstriler arası gerçekleşen ticaretin daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yöneldiği görülmektedir. Bazı yıllar endüstri içi ticaret oranlarında düşüş yaşanmış olsa da son yıllar da dâhil genel olarak endüstri içi ticaretten söz etmek mümkündür.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar kapsamında 1991-1993 yılları haricinde endüstri içi ticarete yüksek oranlara rastlanmakta ve söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubuna ait veriler incelendiğinde endüstri içi ticaret oranlarında belirli yıllar artış sağlanmış olsa da ticaretin endüstriler arası boyutta gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubu incelendiğinde ele alınan yıllarda ticaret endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşirken sonraki yıllarda endüstriler arasına yönelmektedir. Ancak 2010 yılına kadar dalgalı bir seyir izleyen endüstri içi ticaret oranları daha sonraki yıllarda yüksek değerlere ulaşarak söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete büyük önem kazandığını ortaya koymaktadır.

Türkiye’nin Çek Cumhuriyeti ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret genel olarak değerlendirildiğinde yalnızca SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda endüstriler arası ticaret yapıldığı gözlemlenmektedir. SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise özellikle son yıllarda yüksek düzeylerde endüstri içi ticaret gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 27. Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	53.038	3.411.199	3	13.223.939	14.207.551	96	7.808	7.738.274	0	482.737	1.035.745	64
1989	124.388	3.880.812	6	9.858.352	26.613.890	54	113.112	37.905.955	1	442.728	1.062.151	59
1990	1.313.820	18.996.293	13	12.544.177	31.660.353	57	2.494	65.037.091	0	1.690.912	1.053.617	77
1991	1.919.933	18.025.741	19	3.550.414	60.952.165	11	1.679.295	59.045.980	6	3.754.609	849.053	37
1992	1.896.643	17.503.746	20	4.733.542	67.141.894	13	5.332.817	54.132.736	18	11.223.784	1.749.071	27
1993	1.500.467	9.354.926	28	7.639.492	35.453.154	35	2.246.256	143.204.904	3	25.973.484	3.853.669	26
1994	2.728.367	6.074.733	62	4.296.964	11.942.520	53	1.824.145	65.007.239	5	41.406.140	5.411.198	23
1995	3.150.523	7.726.497	58	6.671.481	21.122.063	48	1.441.325	37.317.826	7	45.748.301	10.839.910	38
1996	3.840.958	7.035.346	71	9.727.874	21.385.469	63	2.768.690	56.540.658	9	38.155.439	5.287.633	24
1997	3.796.895	5.651.044	80	11.928.509	33.489.184	53	4.802.520	46.035.246	19	33.664.466	11.528.208	51
1998	3.105.686	4.556.092	81	16.070.790	34.059.988	64	5.865.956	46.683.976	22	17.598.148	3.086.770	30
1999	2.967.855	5.399.208	71	12.929.797	20.277.571	78	12.683.797	41.053.145	47	13.721.914	4.268.459	47
2000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003	7.419.717	26.103.400	44	44.199.406	71.672.857	76	73.951.841	319.446.818	38	38.549.431	6.463.008	29
2004	8.767.344	53.702.809	28	55.123.122	103.704.965	69	88.389.758	463.504.105	32	43.947.866	13.735.588	48
2005	11.565.694	56.923.815	34	63.301.420	115.965.098	71	114.341.032	466.829.038	39	73.759.232	24.599.739	50
2006	15.944.627	39.503.777	58	105.034.213	118.156.964	94	139.879.609	461.323.506	47	85.679.765	25.770.850	46
2007	20.059.028	55.313.872	53	137.723.257	161.565.233	92	249.176.405	863.049.634	45	131.175.529	41.321.602	48
2008	24.841.542	65.317.793	55	154.614.237	200.113.099	87	335.224.043	940.638.409	53	140.005.474	46.364.314	50
2009	18.477.649	64.503.011	45	109.157.392	204.152.202	70	182.153.791	680.643.602	42	141.249.000	43.313.746	47
2010	24.808.163	77.971.877	48	161.414.465	298.606.324	70	309.392.385	838.832.728	54	145.732.672	62.146.038	60
2011	32.008.931	102.384.592	48	309.123.784	341.728.557	95	282.453.142	1.164.882.934	39	172.409.470	100.506.524	74
2012	26.378.208	69.251.216	55	201.396.884	353.210.597	73	277.209.071	1.394.363.908	33	161.176.983	104.901.675	79
2013	28.158.838	116.214.880	39	200.772.937	409.616.774	66	270.752.650	1.891.586.117	25	157.612.290	131.714.191	91
2014	34.804.330	115.723.498	46	216.699.370	327.983.830	80	320.727.463	1.784.314.916	30	160.776.850	136.241.338	92
2015	40.450.270	100.303.002	57	213.301.118	296.138.161	84	291.907.739	1.638.026.768	30	139.527.564	121.000.742	93
2016	44.240.893	86.186.795	68	224.006.275	335.798.981	80	285.180.294	1.896.329.098	26	168.770.310	148.176.703	94
2017	53.136.375	108.025.974	66	237.347.220	378.029.005	77	325.872.447	1.986.992.134	28	193.488.923	165.067.582	92

2.28. TÜRKİYE’NİN İRLANDA İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde dış ticaret endüstriler arası gerçekleşmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar kapsamında 2000 yılına kadar endüstri içi ticaret söz konusu iken yıllar itibariyle bu ürün grubunun daha çok ihracatçısı konumuna geldiğimizden dolayı endüstriler arası ticarete yönelmektedir.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda 1995 yılına kadar endüstriler arası ticaret söz konusu iken daha sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yönelim olmuştur. 2001 yılında %100 seviyesinde tam endüstri içi ticaret gerçekleşmektedir. Yıllar itibariyle bu oranlarda zaman zaman düşüş yaşanmış olsa dahi yüksek endüstri içi ticaret oranlarından bahsetmek mümkündür. Söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete yüksek öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar kapsamında 1989 yılı haricinde endüstri içi ticaretler oranları oldukça yüksek değerlere sahiptir. Bazı yıllar özellikle neredeyse tama yakın değerler almakta, bu sebeple bu ürün grubunun endüstri içi ticarete payının büyük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye’nin İrlanda ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticareti değerlendirildiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinde endüstriler arası olduğu, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda endüstri içi ticaretten endüstriler arası ticarete geçiş yapıldığı gözlemlenmektedir. SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunun ise yüksek endüstri içi ticaret oranları ile endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 28. Türkiye'nin İrlanda ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	83.750	5.449.865	3	5.159.246	956.198	31	127.854	4.437.308	6	5.457.046	2.196.710	57
1989	207.774	7.962.304	5	4.825.300	1.815.069	55	500.896	4.096.931	22	7.305.746	1.885.645	41
1990	914.424	10.660.968	16	8.595.208	3.780.347	61	186.432	30.566.358	1	6.675.926	6.316.980	97
1991	1.005.092	16.088.740	12	5.321.722	4.836.130	95	373.432	12.484.525	6	5.064.749	5.333.939	97
1992	848.511	21.730.087	8	7.082.856	4.267.012	75	458.798	11.233.603	8	7.220.282	6.331.195	93
1993	426.969	31.051.536	3	7.859.383	5.523.964	83	620.988	16.522.742	7	5.634.888	10.343.950	71
1994	1.208.758	33.340.839	7	15.557.994	4.853.609	48	1.775.426	46.879.259	7	6.420.342	8.200.979	88
1995	1.509.834	65.480.142	5	23.281.134	6.280.455	42	4.086.183	83.420.223	9	8.050.820	15.806.827	67
1996	1.042.315	63.180.416	3	23.543.045	12.157.488	68	13.651.570	26.827.015	67	10.857.460	18.918.049	73
1997	3.171.369	96.153.438	6	35.613.939	16.346.791	63	19.993.642	39.808.399	67	17.090.838	28.236.588	75
1998	543.307	115.458.776	1	33.434.518	14.276.567	60	25.104.214	70.502.509	53	17.906.503	27.973.139	78
1999	2.022.656	169.627.525	2	36.677.781	13.917.995	55	56.400.770	55.072.595	99	23.817.406	29.874.521	89
2000	3.835.704	186.486.913	4	43.482.286	15.680.921	53	124.719.988	209.601.398	75	19.436.815	43.680.160	62
2001	3.491.600	225.765.674	3	41.550.821	11.216.723	43	71.239.704	71.666.680	100	24.544.477	29.875.464	90
2002	4.050.494	260.320.505	3	50.142.253	15.121.059	46	74.624.132	96.094.274	87	45.003.405	33.167.300	85
2003	6.025.802	261.039.181	5	61.281.231	17.006.935	43	107.668.550	125.229.747	92	75.609.880	35.458.634	64
2004	8.842.515	338.518.881	5	122.888.380	21.593.102	30	193.740.333	182.635.318	97	91.816.246	66.400.114	84
2005	10.248.613	353.234.861	6	85.099.839	25.929.114	47	214.800.464	178.290.542	91	82.992.644	70.864.710	92
2006	12.932.728	391.035.264	6	171.737.202	26.228.174	26	260.638.769	191.295.940	85	95.048.792	76.523.216	89
2007	16.606.041	491.245.062	7	198.572.515	27.829.552	25	293.114.122	163.230.589	72	112.453.371	89.641.895	89
2008	24.378.143	678.706.884	7	191.550.923	24.838.592	23	334.106.821	147.138.139	61	92.157.886	94.414.211	99
2009	12.307.154	575.353.881	4	82.637.625	16.686.837	34	92.253.801	105.263.436	93	86.904.810	89.533.738	99
2010	15.349.418	602.308.923	5	78.331.140	7.450.991	17	142.220.212	97.526.081	81	78.935.831	111.943.071	83
2011	19.938.529	559.444.033	7	77.819.116	5.453.233	13	151.983.797	96.880.349	78	69.679.023	130.970.167	69
2012	19.832.264	501.157.861	8	76.538.084	8.890.118	21	151.577.041	133.436.110	94	69.548.305	148.688.802	64
2013	19.321.182	490.863.334	8	70.346.478	12.059.926	29	197.399.104	113.549.967	73	64.533.285	153.380.724	59
2014	25.466.760	522.144.589	9	73.453.400	14.517.835	33	275.453.185	142.117.239	68	67.465.126	162.283.319	59
2015	23.039.054	513.439.234	9	76.456.708	10.698.863	25	280.389.842	116.984.881	59	52.467.719	139.234.169	55
2016	23.099.805	481.913.098	9	71.294.574	13.698.023	32	299.844.039	134.287.751	62	73.287.253	134.221.123	71
2017	25.646.724	608.943.111	8	88.047.873	7.370.409	15	305.412.438	123.700.882	58	79.965.978	113.374.205	83

2.29. TÜRKİYE’NİN İSVİÇRE İLE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜRÜN GRUPLARINA GÖRE ANALİZİ

SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında dış ticaret verileri incelendiğinde ticaretin endüstriler arası ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.

SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda yüksek endüstri içi ticaret oranlarına rastlanmakta ve 1997 yılında %100 ile tam endüstri içi ticaret seviyesine ulaşılmaktadır. Bunun sonucunda söz konusu ürün grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.

SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında endüstriler arası ticaret söz konusu iken son yıllara gelindiğinde endüstri içi ticaret oranlarında artış gözlemlenmektedir. Yani ticaretin boyutu endüstriler arasından endüstri içi ticarete yönelmektedir.

SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaret oranları yüksek seviyelerdedir. 1999 yılında %100 oranında tam endüstri içi ticaret gerçekleşmekte ve son yıllarda bu oranlarda düşüş yaşansa dahi endüstri içi ticarete söz konusu ürün grubunun önemli bir paya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye’nin İsviçre ile yapmış olduğu dış ticaret değerlendirildiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünlerinin endüstriler arası ticarete konu olduğu, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunun endüstriler arası ticaretten endüstri içi ticarete yöneldiği gözlemlenmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 29. Türkiye'nin İsviçre ile Endüstri İçi Ticareti

TARİH	SITC 5			SITC 6			SITC 7			SITC 8		
	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%	İHRACAT	İTHALAT	EİT%
1988	5.090.666	132.261.502	7	30.583.342	16.075.183	69	75.064.933	166.377.588	62	45.531.546	20.224.037	62
1989	5.364.361	126.828.340	8	20.039.248	21.851.663	96	1.650.565	219.042.495	1	62.815.369	21.556.044	51
1990	17.167.438	173.492.054	18	84.533.712	40.337.353	65	9.512.640	269.706.942	7	74.532.045	35.174.074	64
1991	8.942.379	158.965.875	11	40.136.882	27.207.643	81	6.118.335	244.816.620	5	65.293.946	34.487.763	69
1992	7.919.682	219.579.153	7	60.756.328	67.430.774	95	6.758.933	326.457.916	4	72.090.011	40.467.686	72
1993	4.122.347	205.321.396	4	68.240.899	39.841.728	74	8.394.059	336.437.737	5	59.563.001	49.770.894	91
1994	20.833.718	184.910.828	20	52.191.093	32.696.921	77	7.933.685	191.319.686	8	64.152.720	31.938.098	66
1995	17.098.958	277.906.804	12	40.990.798	60.596.992	81	17.568.348	385.887.933	9	80.985.959	47.521.853	74
1996	22.699.605	307.226.611	14	69.204.297	89.004.991	87	14.104.902	487.822.051	6	80.377.950	64.814.266	89
1997	13.689.838	340.672.302	8	105.475.890	105.070.983	100	12.985.103	530.773.289	5	90.307.647	79.880.023	94
1998	15.456.500	350.963.308	8	42.859.479	93.869.016	63	15.751.274	422.661.715	7	90.730.220	82.945.362	96
1999	21.107.710	333.058.438	12	61.379.924	68.838.173	94	16.754.942	214.050.338	15	76.917.176	76.457.745	100
2000	21.412.313	351.769.942	11	53.996.665	85.949.217	77	17.351.027	308.718.580	11	76.715.660	83.854.466	96
2001	21.267.148	301.503.875	13	41.517.188	69.651.523	75	22.782.005	204.708.093	20	68.844.699	65.125.819	97
2002	19.551.220	368.983.479	10	52.660.652	100.937.228	69	35.273.971	427.849.782	15	82.971.715	84.825.234	99
2003	29.257.872	462.274.977	12	52.006.0ç91	114.805.053	62	52.031.919	495.711.090	19	97.545.629	88.712.497	95
2004	19.788.388	578.545.543	7	71.441.569	154.616.716	63	108.837.379	485.453.961	37	113.012.171	107.679.653	98
2005	26.345.559	532.357.599	9	63.278.623	166.371.065	55	124.721.790	445.386.384	44	123.378.362	135.022.997	95
2006	36.602.373	591.437.492	12	76.628.232	218.353.226	52	150.621.801	514.839.091	45	123.603.530	172.817.076	83
2007	41.924.490	694.363.329	11	88.499.634	219.696.484	57	224.791.324	670.749.347	50	140.383.442	211.424.224	80
2008	39.349.555	812.533.641	9	131.141.487	210.911.036	77	164.564.608	537.572.251	47	152.599.680	268.513.975	72
2009	41.554.618	752.749.852	10	168.416.584	136.611.457	90	124.418.633	292.139.567	60	128.311.232	197.873.413	79
2010	98.016.000	842.220.029	21	192.969.020	174.039.256	95	172.695.476	418.162.521	58	145.078.677	256.844.646	72
2011	109.619.717	953.517.652	21	302.225.360	220.185.062	84	197.497.132	667.063.134	46	157.127.377	283.150.469	71
2012	58.961.816	744.986.790	15	291.649.087	174.375.731	75	194.221.599	514.817.878	55	170.252.193	254.712.220	80
2013	80.079.695	746.688.039	19	196.446.408	273.230.185	84	194.154.168	659.861.811	45	154.992.848	293.861.674	69
2014	78.121.145	753.738.882	19	197.329.722	217.249.153	95	283.845.940	710.231.164	57	150.501.260	347.678.134	60
2015	70.248.329	713.956.711	18	169.703.757	233.094.476	84	209.462.810	520.095.005	57	124.620.924	275.231.741	62
2016	74.289.165	668.202.001	20	190.151.853	117.145.289	76	192.920.937	456.254.208	59	122.823.247	270.149.210	63
2017	72.011.529	744.365.168	18	209.023.329	137.914.465	80	233.495.721	439.852.343	69	130.594.844	276.941.090	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜNDE ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNE UYGULAMA

Gelişmiş ülkelerde endüstri içi ticaretin öneminin artmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin ticaret yapısının bu durum karşısında nasıl olduğunu konu edinen araştırmaların da sayısı atılmıştır. Türkiye’nin dış ticaret yapısının endüstri içi mi endüstriler arası mı özellikte olduğunu araştıran ve endüstri içi ticaretin belirleyenlerini inceleyen çalışmalar ise sınırlı sayıdadır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’ye ilişkin ampirik çalışmaların özellikleri ve sonuçları incelenecektir. Genellikle Türkiye’nin endüstri içi ticaret oranını hesaplayarak kıyaslamalarda bulunan çalışmaların daha çok olmasına karşın endüstri içi ticaretin belirleyenlerini ele alan çalışmaların az olması dikkat çekmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Schüler (1995) tarafından ortaya konulan çalışmanın önemli özelliği Türkiye’nin endüstri içi ticareti ile ilgili ilk örnek olmasıdır. Türkiye, İspanya ve Avrupa Topluluğu ülkelerini ele alarak 1973-1991 dış ticaret verileri ile 5 basamak ürün grubu düzeyinde Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz etmektedir. Türkiye ile İspanya’nın EİT karşılaştırmasının yapıldığı çalışmada; Türkiye’nin endüstri içi ticareti yıllar itibariyle artış sergilemekteyken, İspanya’nın endüstri içi ticaret oranının Türkiye’den daha fazla artış göstermesine dikkat çekmiştir. Çalışmada iki ülke arasındaki bu farkın Türkiye’nin yeteri kadar sanayileşmemiş olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmada ele alınan dönemlerde İspanya’nın Avrupa Topluluğu ülkeleri ile endüstri içi ticaret seviyesi yüksek iken, Türkiye’nin Avrupa Topluluğu ile endüstri içi ticaret değerinin diğer ülkeler ile yaklaşık düzeyde olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sonucunda ekonomik entegrasyona katılımın endüstri içi ticaret üzerinde önemli etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Erk ve Tekgül (2000) tarafından Türkiye ve AB ülkeleri arasındaki dış ticaretin incelendiği çalışmada 1993-1998 yılları arasında SITC Rev.3 3 basamak ürün grubu düzeyinde ülkelerin endüstri içi ticaret oranları Grubel Lloyd Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. Türkiye’nin Yunanistan ve Portekiz ile ortalama endüstri içi ticaretinin diğer üye ülkelere göre daha fazla olduğu çalışmanın bir

sonucudur. Çalışmada bu durum ülkelerin coğrafi yapıları, ihraç ettiği ürünler ve gelir bakımından birbirlerine benziyor olmalarıyla açıklanmaktadır. Çalışmanın önemli bir özelliği ise Türkiye'nin endüstri içi ticaretini ilk kez yatay ve dikey olarak ayırtmış olmasıdır.

Gönel (2001a) çalışmasında Türkiye'nin AB ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan dış ticaretini 1992-1997 yıllarını kapsayan, mal ticaretlerini 2 basamak düzeyinde fasıllara göre sınıflanmış gruplar halinde Endeks Hesaplama yöntemiyle analiz etmektedir. Türkiye'nin AB ile endüstri içi ticareti ele alınan dönemler itibariyle artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olan ticaretin ise artış eğiliminde olduğu fakat AB ülkeleri ile kıyaslandığında daha düşük paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Gönel (2001b) tarafından yapılan bir diğer çalışmada Türkiye'nin Tekstil Sektörüne ait endüstri içi ticareti 1990-1997 yılları arası SITC Rev.3 3 basamak ürün grubuna ait dış ticaret verileri Endeks Hesaplama yöntemini kullanılarak analiz edilmektedir. Sektör ve ülke bazında yapılan çalışmada Türkiye'nin tekstil sektöründe 1990'lı yıllarda endüstri içi ticaretin artan seyirde olmasına karşın hesaplanan marjinal endüstri içi ticaret değerlerine göre sektörün alt gruplarında sektörel performansın düşüş eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmada, uygulanan liberal dış ticaret politikaları sonucu sektörün karşılaştırmalı üstünlüğünün giderek azaldığına vurgu yapılmaktadır.

Küçükahmetoğlu (2002) tarafından yapılan çalışmada Türkiye ile AB-AB Dışı ve Dünya ülkelerinin 1989-1998 yılları arasında dış ticaret verileri SITC Rev.3 ana ürün grupları 0-8 dâhilinde tüm sektörler Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada üç ülke grubu da incelendiğinde standart teknoloji ürünlerde endüstri içi ticaretin daha yaygın olduğu dikkat çekmektedir. AB ülkeleriyle endüstri içi ticaret seviyesi artış gösterirken Dünya ülkeleri ile sınai ürünler haricinde diğer sektörlerle ait ürünlerin endüstri içi ticaretinde artış gözlemlenmektedir. Ele alınan dönem itibariyle EİT artan seyir izlemektedir bunun sebebi olarak ülkelerin kişi başına gelir artışının ve ekonomik bütünleşme ile bağlantılı olarak artan sanayileşmenin endüstri içi ticaret hacmini arttırdığı şeklinde ifade edilmektedir.

Çepni ve Köse (2003) çalışmasında Türkiye'nin AB ve Seçilmiş OECD ülkeleri ile 1988-1998 dönemleri SITC Rev.3 2basamak ürün grubuna ait dış ticaret verileri Grubel Lloyd endeksi ile hesaplanmakta ve panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir. Yapılan çalışma neticesinde seçilmiş ülkeler içerisinde Türkiye'nin endüstri içi ticaretinde en büyük paya sahip olan AB ülkeleri olmuştur. Endüstri içi ticareti etkileyen en önemli faktörler ise ülkelerin kişi başına gelirleri, ticaret engelleri ve coğrafi uzaklıkları belirtilmektedir.

Erlat ve Erlat (2003) Türkiye için yaptığı çalışmada 1969-1999 yılları baz alınarak SITC Rev.3 3basamak düzeyindeki ürün gruplarına ait dış ticaret verileri Endeks Hesaplama yöntemi (Grubel Lloyd endeksi) kullanılarak analiz edilmektedir. Türkiye'de daha çok emek yoğun sektörlere ait endüstri içi ticaretin daha yüksek olduğu ve 1980 öncesi ve sonrası ele alındığında endüstri içi ticaretin artan seyirde olmasına rağmen ticaretin yine de endüstri içi değil endüstriler arası gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ar-Ge yoğun sektörlerin 1990 sonrası verileri ele alındığında G-L endekslerinde ve marjinal endüstri içi ticaret değerlerinde artış gözlemlenmektedir.

Şimşek (2005) Türkiye'nin OECD ülkeleri ile 1992-2003 yılları arasında Türkiye'nin SITC Rev.3 3 basamak düzeyindeki ürün gruplarına ait dış ticaret verileri çeşitli endeksler kullanılarak Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. En yüksek endüstri içi ticaret oranı standart teknoloji gerektiren ürünlerde gözlemlenmektedir. Endüstri içi ticareti yatay, dikey olarak ayrı ayrı hesaplandığı çalışmada Türkiye'nin imalat sanayi ürünlerindeki SITC5-8 endüstri içi ticareti yüksek değerlerde iken genel olarak bakıldığında Türkiye'nin endüstri içi ticaretinin düşük kalitedeki dikey farklılaşmış mallardan oluştuğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Emirhan (2005) Türkiye'nin AB ve Seçilmiş ülkelerle olan dış ticaretini ele aldığı çalışmasında 1989-2002 dönemleri SITC Rev.3 3basamak düzeyindeki ürün gruplarına ait veriler panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan endüstri içi ticaret oranının diğer ülkelere kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. AB'ye üye olan ülkeler ile endüstri içi ticaret oranı yıllar itibariyle artış eğiliminde olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca yatay ve dikey endüstri içi ticaretin belirleyicilerinin farklı oldukları ifade edilmektedir. Endüstri bazındaki

değişkenlerin yatay endüstri içi ticareti etkilerken, ülke bazındaki değişkenlerin dikey endüstri içi ticaret üzerinde daha etkili ve yatay endüstri içi ticaret üzerinde etkisinin daha sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaya ve Atış (2007) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin AB ve Seçilmiş Ülkeler ile 1990-2005 dönemleri arasında SITC Rev.3 5 basamak ürün gruplarına ait dış ticaret verileri Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada endüstri içi ticaret oranının düşük seviyede ve Türkiye'nin dış ticaretinin kimya sanayi ürünlerinde endüstriler arası özelliğe sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca bazı ürün gruplarında ticaret yapısının endüstri içi ticaret yapısına yöneldiği belirtilmekte ve Türkiye'nin kimya sanayi ticaretinin endüstriler arası özellikte olmasının sektör tüketiminde dışa bağımlılığından kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Akkoyunlu ve Kurul (2010) tarafından yapılan çalışmada Türkiye ve AB15 ülkeleri arasında 1990-2001 dönemini kapsayan, ISIC Rev.2 sınıflamasında imalat sanayi sektörel verileri hesaplanarak Türkiye'nin imalat sanayi endüstri içi ticareti panel veri yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada Türkiye ve AB15 ülkelerinin piyasalarının genişlemesi Türkiye'nin imalat sanayi endüstri içi ticaretinin üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir. Ülkelerin kişi başına gelirleri arasındaki farkın fazla olması endüstri içi ticaret üzerinde negatif etki etmekte ve Türkiye ile AB arasındaki kişi başına gelir farkının azalması imalat sanayi endüstri içi ticareti arttırdığı gözlemlenmektedir. Ulaştırma ve taşıma maliyetlerinin temsil eden Türkiye ile ticaret ortağı ülkelerin coğrafi mesafesi endüstri içi ticaret üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Coğrafi uzaklık değişkeni Türkiye'nin imalat sanayi endüstri içi ticaretini etkileyen en önemli belirleyicilerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Gümrük Birliği'ne üye olmanın Türkiye'nin imalat sanayi sektöründe endüstri içi ticareti arttırdığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Albeni ve Can (2011) tarafından ortaya konulan çalışmada Türkiye'nin Bölge ülkeleri ile dış ticaret verileri 1995-2009 dönemlerinde SITC Rev.3 düzey 1 ürün grupları dâhilinde Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. Türkiye ile Bölge ülkeleri arasındaki dış ticaretin incelenmesiyle endüstri-içi ticaret seviyesinin yoğun olarak sırasıyla standart teknolojiye sahip ürün grubu, ara ve ileri teknoloji içeren ürün gruplarında gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmanın sonucunda

Türkiye'nin katma değeri düşük ve daha çok emeğe dayalı üretimden; kalite bakımından farklılaştırılmış ve yoğun teknoloji içeren katma değeri yüksek ürünlere yönelmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.

Yılmaz ve Yergin (2011) çalışmasında Türkiye ile AB15 ülkeleri arasında 1990-2008 yılları SITC Rev.3 Düzey 1 ürün gruplarına ait dış ticaret verilerini Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz etmektedir. Çalışmada gümrük birliğine üye olmanın ülkeler arasındaki endüstri içi ticareti arttırdığı gözlemlenmektedir. SITC 5-8 gruplandırılmış sanayi mallarında hem dış ticaret hacminde ve hem de endüstri içi ticaret oranlarında istikrarlı ve önemli artışlar görülmektedir. 15 AB ülkesinin o yıllarda tamamı değerlendirildiğinde; “5-Kimya sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri” grubuna ait mallar haricinde diğer sanayi mamullerinde yakalama paradigmasının gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Kösekahyaoğlu ve Şentürk (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin Seçilmiş Ülkeler ve Dünya ile 1990-2003 ve 1995-2012 dönemleri dış ticaret verileri SITC 3 basamak ve SITC 5-8 ana ürün grupları dâhilinde endeks hesaplama ve panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmektedir. Çalışmada genel olarak sektörlerde endüstri içi ticaretin artış gösterdiği ifade edilmektedir. 1990 yılı temel alındığında Türkiye'nin ticaret ortağı ülkeler ile imalat sanayi sektöründe endüstri içi ticaret oranı artış eğilimi sergilemektedir. Çalışmanın sonucunda yüksek endüstri içi ticaret oranına sahip ürünlerin standart ve ara teknoloji gerektiren ürünler olduğu ifade edilmektedir.

Darıcı ve Diken (2015) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin AB 15 ülkeleri ile 2004-2014 yılları arasında SITC Rev.3 düzey 1 ürün gruplarına ait dış ticaret verileri kullanılarak Grubel-Lloyd endeksi ile hesaplanmaktadır. Çalışma sonucunda AB15 ülkeleri ile Türkiye arasındaki endüstri içi ticaret oranlarının yüksek olduğu ifade edilmektedir. AB15 ülkelerinden Türkiye'nin en fazla endüstri içi ticaret yaptığı ülke sıralamasında Hollanda başta olmak üzere Portekiz, Danimarka, Fransa ve Belçika yer almaktadır. En yüksek endüstri içi ticaret oranına sahip mal grubu “Makineler ve Ulaştırma Araçları”(SITC-7) iken en az endüstri içi ticaret oranına sahip mal grubu ise “Başka yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri”(SITC-5) şeklindedir.

Gürel ve Yalçın (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'nin KEİ üye ülkeleri ile 1992-2017 dönemleri arası SITC Rev.3 Düzey 1 ürün grupları dış ticaret verileri Endeks Hesaplama yöntemi ile analiz edilmektedir. Çalışmada Türkiye ile en yüksek ortalama endüstri içi ticaret oranlarına sahip KEİ ülkeleri sırasıyla; Romanya, Bulgaristan, Yunanistan iken en düşük endüstri içi ticaret oranına sahip ülkelerin; Ermenistan, Arnavutluk, Azerbaycan olduğu tespit edilmiştir. Endüstri içi ticaret oranının yüksek bulunduğu ülkeler aynı zamanda AB üyesi ülkelerdir dolayısıyla gümrük birliğine üye olmanın endüstri içi ticarete pozitif etki eden faktör olduğu belirtilmektedir. Endüstri içi ticaret oranının düşük çıkmasının, ülkelerin siyasi özellikleri, yönetim şekilleri ve uyguladıkları politikalardan kaynaklandığı ifade edilmektedir.

Tablo 30. Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaretine İlişkin Literatür İncelemesi

Çalışma	Kapsamı	Dönem	Ürün Grubu	Analiz Yöntemi
Schüler(1995)	Türkiye, İspanya ve Avrupa Topluluğu	1973-1991	5 basamak	Endeks Hesaplama
Erk ve Tekgül (2000)	Türkiye ve AB	1993-1998	SITC 3 basamak	Endeks Hesaplama
Gönel(2001a)	Türkiye-AB-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri	1992-1997	2 basamak, fasıllara göre sınıflanmış gruplar	Endeks Hesaplama
Gönel(2001b)	Türkiye Tekstil Sektörü	1990-1997	SITC 3basamak	Endeks Hesaplama
Küçükahmetoğlu (2002)	Türkiye-AB-AB Dışı ve Dünya ülkeleri	1989-1998	SITC 0-8	Endeks Hesaplama
Kösekahyaoglu (2002)	Türkiye ve 12 AB ülkesi	1975-1990	SITC 2basamak,	Endeks Hesaplama
Çepni ve Köse (2003)	TR- AB- Seçilmiş OECD ülkeleri	1988-1998	SITC 2basamak	Panel Veri Analizi
Erlat ve Erlat (2003)	Türkiye	1969-1999	SITC 3basamak	Endeks Hesaplama
Şimşek (2005)	Türkiye ve OECD ülkeleri	1992-2003	SITC 3 basamak	Endeks Hesaplama

Çalışma	Kapsamı	Dönem	Ürün Grubu	Analiz Yöntemi
Emirhan (2005)	Türkiye- AB ve Seçilmiş ülkeler	1989-2002	SITC 3basamak	Panel veri Analizi
Kaya ve Atış (2007)	Türkiye- AB ve Seçilmiş Ülkeler	1990-2005	SITC 5 basamak	Endeks Hesaplama
Akkoyunlu ve Kurul(2010)	Türkiye ve AB15	1990-2001	ISIC Rev.2	Panel Veri Analizi
Albeni ve Can (2011)	Türkiye ve Bölge ülkeleri	1995-2009	SITC Rev.3 düzey 1	Endeks Hesaplama
Yılmaz ve Yergin(2011)	Türkiye ve AB15	1990-2008	SITC Rev.3 Düzey 1	Endeks Hesaplama
Kösekahyaoğlu ve Şentürk (2014)	Türkiye-Seçilmiş Ülkeler ve Dünya	1990-2003 ve 1995-2012	SITC 3 basamak SITC 5-8	Endeks Hesaplama ve Panel Veri Analizi
Darıcı ve Diken(2015)	Türkiye ve AB15	2004-2014	SITC Rev.3 düzey 1	Endeks Hesaplama
Gürel ve Yalçın (2018)	Türkiye ve KEİ üye ülkeleri	1992-2017	SITC Rev.3 Düzey 1	Endeks Hesaplama

Kaynak: Tablo tarafımızdan düzenlenmiştir.

2. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmada öncelikle uygulamanın amacı ve yöntemine dair bilgilere değinilmektedir. Test edilen ülke ve politika temelli hipotezlerle Türkiye'nin imalat sanayiinde endüstri içi ticareti ile ülke ve politika temelli belirleyicilerine ilişkin modelleme ve analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

2.1. UYGULAMANIN AMACI

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile imalat sanayiinde endüstri içi ticaretini belirleyen faktörlerin etkileri ele alınacaktır. Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (SITC) 3. revizyona göre Türkiye'nin endüstri içi ticareti, 1998-2017 yılları arası seçilmiş ülkeler ile imalat sanayi ürünlerine ait ithalat ve ihracat rakamları kullanılarak hesaplanmaktadır. SITC 3. Revizyona göre imalat sanayi ana ürün grubu kapsamında SITC 5-8, ülke seçiminde ise Türkiye'nin dış ticaretinde en yüksek paya sahip olan AB ve AB dışı olmak üzere toplam 29 ülke temel alınmaktadır. Endüstri içi ticaret hesaplamalarının imalat sanayiye temsil eden SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca Sınıflara Ayrılan İşlenmiş Mallar, SITC 7-Makineler ve Taşıt Araçları, SITC 8-Çeşitli Mamul Eşya ana ürün grupları analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmektedir. Ölçümler ülke ve endüstri bazında gerçekleştirilmekte ve Türkiye'nin imalat sanayi sektöründe endüstri içi ticaretinin belirleyenlerine ilişkin değerlendirmelere olanak sağlar niteliktedir. Ayrıca çalışmanın bir diğer amacı da bilimsel araştırmacıların temel amaçları arasında bulunan kuramsal ve yöntemsel analizlerin yapılacak olan diğer çalışmalara referans olabilecek bilgiler sağlamasıdır.

2.2. UYGULAMANIN YÖNTEMİ: PANEL VERİ ANALİZ

EİT ile ilgili ürün tanımlamaları Birleşmiş Milletler İstatistik Grublamaya (UNSD) göre belirlenerek SITC Rev.3 ve 1 toplulaştırma düzeyinde SITC 5-8 ürün gruplarına ait ihracat ve ithalat değerleri TÜİK 'ten alınarak hesaplanmaktadır. TÜİK verilerine istinaden Belçika ve Lüksemburg'a ait veriler birleştirilerek analize dâhil edilmektedir. Çalışmada, EİT ile ilgili çalışmalarda en çok tercih edilen ve literatürde genel kabul görmüş olan Standart Grubel-Lloyd endeksi kullanılmıştır. Bu endeks birinci bölümde yer alan (1.2) nolu denklem ile ifade edilmektedir, hatırlatmak gerekirse;

$E\dot{I}T=1- [|X_i-M_i| / (X_i+M_i)]$ yüzde olarak da hesaplanabilen değer $0 \leq E\dot{I}T \leq 100$ şeklinde de ifade edilebilmektedir.

$E\dot{I}T=0$ ise mal grubunda endüstri içi ticaretin olmadığı yani o mal grubunda yalnızca ihracat veya ithalat yapıldığı ve ticaretin endüstriler arası olduğunu ifade etmektedir.

$E\dot{I}T=1$ ise mal grubu ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine yakın olduğunu ve tam endüstri içi ticaret yapıldığını ifade etmektedir.

$E\dot{I}T>0,50$ ise endüstri içi ticaretin yüksek olduğu, $E\dot{I}T<0,50$ olduğu durumda ise endüstri içi ticaretin düşük olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada kullanılan tablolar bu değerlendirmelere göre oluşturulmaktadır.

Ekonometrik araştırmaların en muhim aşamaları arasında değişkenlere ait verilerin toplanması kısmı belirtilmektedir. Analizlerde kullanılan veri eşitleri yatay kesit, zaman serisi ve panel veri serisi olmak üzere üç tür analiz yöntemi mevcuttur. Uygulamada kullanılacak olan yöntem panel veri analiz yöntemidir. Yalnızca zaman serisi ya da yalnızca yatay kesit verileriyle çalışmanın yeterli olmadığı durumlarda, panel veri her iki veri türü ile çalışma imkânı sağlamaktadır. Panel veri ile tahmin edilen modellerde kullanılan “birim” szcğ kişi, firma, hane halkı, endüstri, bölge ya da ülkeyi temsil etmektedir. Bu açıdan panel veri yöntemi, belirli bir zaman serisinde yatay kesit gözlemlerinin birleştirilmesi anlamına gelmektedir (Baltagi, 2005).

Panel veri analizi diğer yöntemlerden daha fazla gözlem sayısı içermesinden dolayı analizin daha kapsamlı yapılmasına olanak sağlamakta ve araştırmacıya daha geniş bir veri seti ile çalışma imkânı sunmaktadır. Ayrıca panel veri analiz yönteminde açıklayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu diğer yöntemlere kıyasla daha az olmaktadır ve bu sayede daha etkin ekonometrik tahminler elde edilebilmektedir. Belirli bir zaman diliminde değişim dinamiklerinin çalışmasında panel veri analizi yatay kesit serisi ve zaman serisi yöntemlerine göre daha avantajlıdır. Panel veri analizi ile kurulan modeller nicel ve nitel faktörlerin aynı model üzerinde birlikte belirlenmesine de imkn sağlamaktadır (şentürk, 2014).

Bunun yanı sıra yatay kesit gözlemlerinin belli bir zaman serisi içerisinde bir araya getirilerek oluşturulan panel veri analizi, zaman serisi özelliklerini ve sorunlarını

da beraberinde getirebilmektedir. Panel veri setinin zaman boyutu içeriyor olması sebebiyle panel verilerde birim kök testi uygulanması gerekmektedir. Eğer verilerde birim kök varlığı tespit edilirse, sahte regresyon sorunu panel veri analizinde de ortaya çıkmaktadır. (Şimşek,2008)

2.2.1. Klasik Model- Havuzlanmış En Küçük Kareler Yöntemi

Klasik modelde sabit ve eğim parametrelerinin her ikisinin de birbirlerine ve zamana göre sabit olduğu varsayılmaktadır. Bu varsayımla panel veri modeli 3.1 nolu denklem ile ifade edilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^k \beta_k X_{kit} + u_{it}$$

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^n \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad Y_{it} = X_{it}\beta + u_{it}; i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T \quad (3.1)$$

Eşitlikte yer alan β terimi sabit ve eğim parametrelerini içermektedir. Bu durumda β için havuzlanmış en küçük kareler tahmincisi (HEEK) 3.2 nolu denklemde gösterilmektedir (Tatoğlu, 2012).

$$\hat{\beta} = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T X'_{it} X_{it} \right) \quad (3.2)$$

Denklemden i , yatay kesit birimi; t , zamanı; X_{it} bağımsız değişkenler matrisini; Y_{it} , bağımlı değişkenler vektörünü; u_{it} ise hata terimleri vektörünü ifade etmektedir. Bu tür modellerde hata teriminin sıfır ortalamaya ve normal dağılıma sahip olduğu varsayılır. Bu sebeple havuzlanmış en küçük kareler yönteminde birim veya zaman etkisinin olmadığı; sabit ve eğim parametrelerinin sabit olduğu varsayımı ile tahmin yapılmaktadır. Ayrıca yöntemin genel özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Hata teriminde birim veya zaman etkileri yoksa havuzlanmış en küçük kareler yöntemi uygun tahmin yöntemi varsayılır ve tutarlı tahminler vermektedir,
- Hata teriminde birim veya zaman etkileri var ise yöntemde hata terimi birim etkileri ve zaman etkisini gösteren birleşik hatayı ifade etmektedir,
- Hata teriminde birim veya zaman etkileri var ise; havuzlanmış en küçük kareler tahmincileri yalnızca bu etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonsuz olması durumunda tutarlı sayılmaktadır,

- Hata terimi heteroskedastik ise etkin tahminciler elde edilemeyeceğinden genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi kullanılarak tahmin yapılabilmektedir (Tatoğlu, 2012).

2.2.2. Sabit Etki Modeli

Sabit katsayılı model olarak da bilinen bu modelde, birimlerdeki değişiklikler sabit katsayıda farklılıklara neden olmaktadır. Sabit etki modeli sabit etki tahmincisi olarak adlandırılan bir tahmincinin oluşmasına sebep olmaktadır. Modelde birimlerdeki farklılıkların sabit terimdeki farklılıklarla ortaya çıkabileceği varsayılmaktadır. Bu nedenle panel veri analizi kukla değişkenler yardımıyla tahmin edilmektedir. Sabit etki modelinde bağımsız değişkenlerin hata teriminden bağımsız oldukları varsayılır. Ayrıca eğim parametreleri tüm yatay kesit birimlerinde aynıyken, sabit katsayı birimden birime değişiklik gösterir bunun sebebi sabit katsayının birim etki içeriyor olmasıdır. Sabit etki modelini kukla değişkeni ile açıklayabilmek için 3.3 nolu denklemden yola çıkılmaktadır;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \beta_{3it}X_{3it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it} \quad (3.3)$$

Sabit etki modeli 3.4 nolu denklemde ifade edilmektedir.

$$\beta_{0it} = \beta_{0it} = \bar{\beta} + e\mu_i; \quad \beta_{1it} = \beta_1 \quad \beta_{2it} = \beta_2, \dots, \beta_{kit} = \beta_k \quad (3.4)$$

β_{0it} birim etkiyi içermekte olan sabit etkiyi; μ_i birim etkileri ve u_{it} hata terimini ifade etmektedir. Eğim parametreleri birimlere ve zamana göre değişmez iken, sabit parametre birimlere göre farklılık göstermektedir (Tatoğlu, 2012). Hata terimi ve açıklayıcı değişkenler arasında ilişki varsa, sabit etkiler modeli tahmincileri sapmasız olacağından uygun model olarak değerlendirilmektedir.

2.2.3. Tesadüfi (Rassal) Etkiler Modeli

Panel veri ile yapılan çalışmalarda, birimlere veya zamana göre ortaya çıkan farklılıklardan kaynaklanan değişim sabit etkili model kullanılarak incelenebileceğinin yanı sıra tesadüfi etkiler modeli ile de incelenebilmektedir. Sabit etki modelinde tanımlama yapılırken zaman içinde değişmeyen bireyle ilgili açıklayıcı değişkenlerin modele dâhil edilmesi göz ardı edilmekte ve kukla değişkenler modele dâhil edilmesiyle bu bilgisizlik gizlenebilmektedir. Kukla değişkenler doğru model konusunda bilgi vermekte yetersiz kalıyor ise tesadüfi etkiler modeli diğer bir ifade ile

hata bileşen modeli kullanılarak model hakkındaki bu bilgisizlik hata terimi yoluyla açıklanabilmektedir (Tatoğlu, 2013). Tesadüfi (rassal) etkiler modelinde gözlenen örnekteki kesit, birimler veya zamana göre meydana gelen farklılıkların etkisinin yanı sıra örnek dışındaki etkiler de dikkate alınmaktadır. Tesadüfi etkiler modeli 3.5 nolu denklem ile açıklanabilmektedir;

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \dots + \beta_k X_{kit} + v_{it} \quad (3.5)$$

Tesadüfi etkiler modelinde birim etki sabit parametre içinde değil hata payı içerisinde yer almaktadır. Hata terimi $v_{it} = \mu_i + u_{it}$ olarak ifade edilmektedir. μ_i birim farklılıkları ve zamana göre birimler arasındaki değişmeyi içeren hata terimini, u_{it} artık hataları, μ_i yatay kesit biriminin sabitini ifade etmektedir. $\mu_i + u_{it}$ terimi, tesadüfi etkiler modelinin hata bileşen modeli olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Bu sebeple model 3.6 nolu denklemde gösterildiği gibi yeniden düzenlenmektedir.

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \dots + \beta_k X_{kit} + \mu_i + u_{it} \quad (3.6)$$

Panel veri setinde yer alan kesit sayısı fazla ve zaman dönemi kesit verisi örnek sayısından az ise tesadüfi etkiler modeli sabit etkiler modeline kıyasla daha etkin tahminler sağlamaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki zaman dönemi sayısı fazla kesit verisine ait örnek sayısı daha az olduğu durumda iki tahmin sonuçları arasındaki farklılığın az olması bekleneceğinden, sabit etkiler modeli tercih edilmektedir (Özer ve Biçerli, 2003).

2.2.4. Hausman Testi

Panel veri analizi içerisinde sabit etkiler modeli, çoğunlukla kullanılan ve istatistiksel özellikleri bakımından tercih edilen niteliklere sahip olan bir modeldir. Eğer tesadüfi etkiler modeli kullanıldığında sabit etkiler modeline kıyasla daha etkin sonuçlar elde ediliyorsa, tesadüfi etkiler modeli kullanılmalıdır. Bu durumda iki model arasında hangisinin daha etkin olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Literatürde etkinliği test etmek için, sabit etkiler modeli ve tesadüfi etkiler modeli arasında bir seçim yapabilmek için k serbestlik dereceli ki-kare dağılımına uyan Hausman testi kullanılmaktadır (Baltagi, 2005).

Hausman testinde, tesadüfi etkiler modelinden elde edilen katsayılar ile sabit etkiler modelinden elde edilen katsayıların aynı olduğunu gösteren boş hipotezin

reddedilmesi, sabit etkiler modelinin reddedilememesi ise tesadüfi etkiler modelinin daha etkin sonuçlar verdiğini göstermektedir.

2.3. TEST EDİLEN ÜLKE VE POLİTİKA TEMELLİ HİPOTEZLER

Çalışmanın önceki bölümlerinde ele alındığı üzere, literatürde endüstri içi ticaretin ölçümü ve belirleyicilerinin tespitine yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda Türkiye'nin ticaret ortakları ile yapmış olduğu ticaretin endüstriler arası mı endüstri içi mi olduğu yönünde açıklamalar mevcuttur. Ayrıca endüstri içi ticaretin belirleyenlerine yönelik yapılan çalışmalarda belirleyicilerin ticareti arttırıcı mı yoksa azaltıcı yönde mi olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda endüstri içi ticareti açıklarken genel itibariyle yatay kesit ve zaman serisi birleşiminden oluşan panel veri yönteminin kullanılması dikkat çekmektedir. Çalışmanın bu bölümünü, endüstri içi ticaret modelleri çerçevesinde endüstri içi ticaretin belirleyenlerine yönelik hipotezler kurulmakta ve söz konusu hipotezlerin panel veri yöntemi ile test edilmesi oluşturmaktadır.

2.3.1. Değişkenlerin Tanımlanması

Çalışmada belirlenen bağımlı değişken, Türkiye'nin ticaret ortağı ülkeler ile gerçekleştirdiği ticaretin 1998-2017 dönemleri arasında imalat sanayi endüstri içi ticaret değerlerinin Grubel-Lloyd endeksi ile hesaplanan değerleri oluşturmaktadır.

2.3.2. Ülke ve Politika Temelli Hipotezlerin Test Edildiği Modellerde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar

Endüstri içi ticaretin ülkelere özgü belirleyicilerini konu alan çalışmalarda ülkelerin piyasa büyüklüğü ve gelişmişlik düzeylerini, ülkenin ekonomik bütünleşme sürecine dâhil olup olmadığı, ülkenin ticaret ortakları ile coğrafi uzaklığı analizlerde kullanılan değişkenler arasında yer almaktadır. Bu değişkenler ampirik çalışmalarda gösterge değişkenler kullanılarak ifade edilmekte ve bir çok çalışmada piyasa büyüklüğünü temsil etmesi için ticaret ortağı ülkelerin ortalama geliri, ülkelerin gelişmişlik seviyelerini temsil etmek için ticaret ortağı ülkelerin ortalama kişi başına geliri kullanılmaktadır. Endüstri içi ticaretin belirleyicilerinden ampirik çalışmamızda yer alan değişkenler 3.7 nolu denklemde ifade edilmektedir;

$$EİT = f(KORT, KFARK, GORT, GFARK, DA, DAF, CU, GB) \quad (3.7)$$

Değişkenlere ait tanımlamalar tablo 31'de gösterilmektedir:

Tablo 31. Modelde Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: EİT		
	Değişkenlerin Tanımı	Beklenen İşaret	Veri Kaynağı
KORT	Türkiye ile ticaret ortağı ülkenin kişi başına gelirinin aritmetik ortalaması alınarak hesaplanmaktadır	+	Dünya Bankası
KFARK	Türkiye ile ticaret ortağı ülkenin kişi başına gelirlerinin mutlak farkını da dâhil eden bir formül ile hesaplanmaktadır.	-	Dünya Bankası
GORT	Türkiye ile ticaret ortağı ülkenin GSYH' sının aritmetik ortalaması ile hesaplanmaktadır.	+	Dünya Bankası
GFARK	Türkiye ile ticaret ortağı ülkenin GSYH'sinin mutlak farkının dâhil olduğu formül ile hesaplanmaktadır.	-	Dünya Bankası
DA	Ülkelerin dış ticaret hacminin GSYH'lerine oranı ile hesaplanmaktadır.	+	Dünya Bankası
DAF	Türkiye ile ticaret ortağı ülkenin dışa açıklık oranlarının mutlak farkı alınarak hesaplanmaktadır.	-	Dünya Bankası
CU	$CU=(GSYH_P*UZAKLIK_{TP})/\sum GSYH$	-	Dünya Bankası ve https://www.google.com.tr/maps
GB	Ülkelerin AB, gümrük birliğine üye olup olmamasına göre kukla değişken atanmaktadır.	+	https://www.avrupa.info.tr/tr/etkilesimli-avrupa-haritasi-9

2.3.3. Modelde Test Edilen Hipotezler

Çalışmanın bu kısmında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine istinaden Türkiye'nin toplam ticaret hacmi açısından değerlendirildiğinde en çok payı alan 20 ülke ve diğer seçilmiş ülkeler ile gerçekleştirdiği endüstri içi ticaretin ülke ve politika temelli belirleyicileri 1998-2017 dönemlerini kapsayacak şekilde panel veri yöntemi ile test edilmektedir.

Hipotez 1- Ülkelerin gelişmişlik düzeyi artarsa endüstri içi ticareti de artar.

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ölçülürken kişi başına düşen gelirlerinin oranı kullanılmaktadır. İncelemeler sonucunda yapılan çalışmalara istinaden ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ortalaması ne kadar yüksek ise ülkeler arasında endüstri içi ticaret değerinin de yüksek olması tahmin edilmektedir. Ortalama kişi başına gelir ve ürün farklılaşmasına olan talep artışının endüstri içi ticareti artıracak beklenmektedir. Ülkenin gelişmişlik düzeyi ne kadar fazla ise imalat sanayinin de ülke ekonomisindeki yeri artmış olacaktır. Yapılan çalışmalar sonucunda endüstri içi ticaret oranları imalat sanayinde diğer sektörlerle kıyasla daha yüksek olması sebebi ile gelişmiş ülkelerdeki endüstri içi ticaret değerlerinin de yüksek olması beklenmektedir (Çepni, Köse, 2000). Ayrıca gelişmiş ülkeler yüksek teknolojiye sahip olduklarından ürün çeşitliliği fazla olan mallar üretebilmektedir. Bu ülkeler ölçek ekonomilerinin avantajıyla farklılaşmış ürün talebini karşılayabilecek geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Bununla birlikte gelişmiş ülkeler, geniş bilgi ve haberleşme ağı sayesinde farklılaşmış ürünlerin ticaretinde bu avantajlarını kullanabilmektedir (Loertscher, Wolter, 1980). Bu gibi nedenlerle çalışmada ülkelerin gelişmişlik düzeyini temsil etmek amacıyla ortalama kişi başı gelir değişkeni kullanılmaktadır. Türkiye'nin ve ticaret ortaklarının dünya bankası verilerinden yararlanılarak dolar cinsinden hesaplanmış kişi başına düşen gelirlerinin aritmetik ortalamaları alınarak, bulunan değerler analize dâhil edilmekte ve değerinin pozitif olması beklenmektedir.

Hipotez 2- Türkiye'nin ticari ortakları ile kalkınma (gelişmişlik) düzeyi farklılıkları artarsa endüstri içi ticareti azalır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve ekonomik kalkınma düzeyindeki farklılıkları kişi başına gelir değerleri ile ölçmek mümkün olmaktadır. Kalkınma düzeyi birbirine

yakın ülkelerin kişi başına gelirlerinin de yakın olması sebebiyle taleplerinin de benzerlik taşıyacağı düşünülmektedir. Endüstri içi ticaret teorilerini incelediğimizde benzer talep yapılarının (tercihlerde benzerlik) endüstri içi ticareti pozitif yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde bahsedildiği üzere Linder, benzer gelir düzeylerine sahip ülkelerin tercihlerinin de benzer olacağından dolayı iki ülke arasında ticaretin daha çok geliştiğini ve ticarete konu olan malların benzer fakat farklılaştırılmış mallar olduğunu savunmaktadır. Söz konusu teori kişi başına gelirin talep yapısını oluşturduğunu, sanayi malları ticaretinin büyük oranda benzer gelir düzeyleri ve benzer tercihlere sahip ülkeler arasında gerçekleştiği görüşüne dayanmakta ve endüstri içi ticareti de doğrular niteliktedir.

Çalışmada, Abraham ve Hove (2005) tarafından yapılan çalışma örnek alınarak nispi eşitsizlik ölçüm yöntemi kullanılmaktadır. Türkiye'nin ve ticaret ortağı ülkelerin kişi başına gelirlerinin mutlak farkı ile toplamının birbirine oranlanması sonucu elde edilen değer analize dâhil edilmektedir. Formül aşağıdaki şekildedir ve formülde kullanılan P ticaret ortağı(partner) ülkeyi ifade etmektedir.

$$\text{Değişken: } KBG_{\text{FARK}} = \frac{|KBG_P - KBG_{TR}|}{|KBG_P + KBG_{TR}|}$$

Dolayısı ile ülkelerin kişi başına gelirleri arasındaki fark arttıkça endüstri içi ticaretin azalacağı ön görülmekte bu sebepten değişkenin beklenen işareti negatif olmaktadır.

Hipotez 3- Türkiye'nin ticari ortakları ile ortalama piyasa büyüklüğü artarsa endüstri içi ticareti azalır.

Gayrisafi yurtiçi hâsıla değerleri ülkelerin piyasa büyüklüklerini göstermektedir. Yapılan incelemeler neticesinde endüstri içi ticaret oranlarının ticaret ortağı olan ülkelerin piyasa büyüklükleri ile doğru orantılı olduğu beklenmektedir. Bu sebeple ülkelerin piyasa büyüklüğü genişledikçe farklılaşmış mallara olan talep artacağından toplam ticaret hacminin de artacağı ifade edilmektedir. Talepteki artışın üretim hacmini arttıracığı, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaşması gibi arz yönlü etkileri de beraberinde getirecektir. Bu nedenle piyasa büyüklüğünü temsil etmesi için Türkiye ve ticaret ortağı ülkelerin gayrisafi yurtiçi hâsıla değerlerinin aritmetik ortalamaları alınarak elde edilen değerler analize dâhil edilmekte ve değişkenin beklenen işareti pozitif olmaktadır.

Hipotez 4- Türkiye'nin ticari ortakları ile piyasa büyüklüğü farkı artarsa endüstri içi ticareti azalır.

Ülkelerin piyasa büyüklükleri arasındaki fark ne kadar düşük ise endüstri içi ticaret oranının yüksek olması beklenmektedir. Modelde bir önceki değişken tanımlanmasında kullanılan gayrisafi yurtiçi hasıla değerlerinin mutlak farkı piyasa büyüklüğü farkını temsil etmesi için kullanılmaktadır. Ülkelerin piyasa büyüklüğü arasındaki mutlak farkı arttığında endüstri içi ticaret oranlarının düşmesi beklendiğinden, değişkenin beklenen işareti negatif olmaktadır. Çalışmada ülkelerin kalkınma düzeyi farklılıkları ölçümünün benzeri, Abraham ve Hove (2005) örnek alınarak piyasa büyüklüğü farkı nispi eşitsizlik yöntemi kullanılarak hesaplanmaktadır;

$$\text{Değişken: } GSYH_{\text{FARK}} = \left| \frac{GSYH_P - GSYH_{TR}}{GSYH_P + GSYH_{TR}} \right|$$

Hipotez 5- Türkiye'nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı artarsa endüstri içi ticareti artar.

Dışa açıklık; ülkenin ihracat ve ithalat değerlerinin toplamından oluşan dış ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranıdır; bu oran ülkelerin dışa açıklık seviyesini ifade etmektedir. Toplam ticaret hacminin genişlemesi, farklılaştırılmış malların üretim kapasitesini arttırması ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Ülkelerin ticaret engelleri azaltıldığında yani bir diğer ifade ile dışa açıklık oranı arttığında endüstri içi ticaretlerinin de artacağı beklenmektedir (Şimşek,2007). Ticarete dışa açıklığı ölçebilmek için çeşitli vekil değişkenler kullanılmaktadır, çalışmada kullanılan değişken ülkelerin ithalat ve ihracat değerlerinin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranları ile bulunan dışa açıklık oranı dünya bankası veri tabanından elde edilmiştir ve değişkenin beklenen işareti pozitif olmaktadır.

Hipotez 6- Türkiye'nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı farkı artarsa endüstri içi ticareti azalır.

Liberalizasyon süreçleri ve dışa açıklığın endüstri içi ticaret üzerinde pozitif etki oluşturacağı öngörülmekte ve ülkeler arasında dışa açıklık oranı farkı arttıkça endüstri içi ticaretin azalması beklenmektedir. Çalışmada Türkiye'nin ticaret ortağı ile

arasındaki dışa açıklık oranı farkı ülkelerin dış ticaret hacminin gayrisafi yurtiçi hasılaya oranlarının mutlak farkı alınarak analize dâhil edilmektedir. Bu fark arttığı sürece endüstri içi ticaretin olumsuz etkileneceği öngörüldüğünden değişkenin beklenen işareti negatif olmaktadır.

Hipotez 7- Türkiye'nin ticari ortakları ile coğrafi uzaklığı artarsa endüstri içi ticareti azalır.

Ulaşım ve ticari işlem maliyetleri bakımından değerlendirildiğinde bir ülkenin ticaret ortakları ile arasındaki coğrafi uzaklığı arttıkça işlem maliyetlerinin artması, ülkelerin endüstri içi ticaretine azaltıcı yönde etki edeceği öngörülmektedir. Coğrafi yakınlığın sınır/kıyı ticaretine olanak sağladığı ve kültürel benzerliklerden dolayı talepteki benzerliğin de ülkeler arasında endüstri içi ticareti arttırıcı etki doğurduğu düşünülmektedir. Bu sebeple modelde coğrafi uzaklık değişkeninin beklenen işareti negatif olmaktadır. İncelenen çalışmalarda değişkeni ölçmek için kullanılan iki yönteme rastlanmıştır; ilki ülkelerin başkentleri arasındaki mesafenin km cinsinden değeri, ikincisi ise ülkelerin gayrisafi yurtiçi hasıllarının dâhil edilmesiyle oluşan hesaplama yöntemidir. Çalışmada bu yöntemler arasında ikinci yöntem tercih edilmektedir bunun sebebi ise ülkelerin yalnızca uzaklık derecelerinin yeterli olmaması, ulaşım maliyetleri için gelirlerinin de hesaba katılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir. Hesaplama kullanılan formül aşağıdaki gibidir;

$$\text{Değişken: } CU = (GSYH_P * UZAKLIK_{TP}) / \sum GSYH$$

$GSYH_P$ Türkiye'nin ticaret ortağı ülkeye ait GSYH değerini, $UZAKLIK_{TP}$ iki ülkenin başkentleri arasındaki mesafeyi ve $\sum GSYH$: Türkiye ile ticaret ortağı(P) ülkenin GSYH değerlerinin toplamını ifade etmektedir. Ülkelerin başkentleri arasındaki mesafe <https://www.google.com.tr/maps> adresinden alınmıştır.

Hipotez 8- Ekonomik bütünleşmeye katılım endüstri içi ticareti arttırır.

Ekonomik bütünleşme ülkeler arasında ticaret engellerinin kaldırılıp ticaretin serbestleşmesi ile mümkündür. Ortak pazar, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği gibi anlaşmalar ekonomik bütünleşmeye örnektir. Bu sayede ülkeler arasında ithalat ve ihracat arttırıcı yönde gelişme sağlanmaktadır. Ülkelerin dış ticaret hacmi genişledikçe endüstri içi ticaretin toplam ticaret içerisindeki payının artacağı

düşünülmektedir. Bu nedenle modelde Türkiye'nin ve ticaret ortağı ülkelerin gümrük birliğine üye olup olmadığını ifade etmek için kukla değişken kullanılmıştır. "GB" olarak gösterilen bu değişkenin beklenen işareti pozitif olmaktadır.

Değişken: GB (Dummy)= Ülkelerin gümrük birliğine üye olması durumunda 1, olmama durumunda 0 değeri verilmektedir.

3. TÜRKİYE'NİN ENDÜSTRİ İÇİ TİCARETİNİN ÜLKE VE POLİTİKA TEMELLİ BELİRLEYİCİLERİNE İLİŞKİN MODELLEME VE ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin dış ticaretinde Türk verilerine göre en büyük paya sahip 20 ticaret ortağı ve seçilmiş 9 ülke olmak üzere toplam 29 ülke ile gerçekleştirmiş olduğu endüstri içi ticareti ülke ve politika temelli hipotezler ile test edilmektedir. 1998-2017 olmak üzere 20 yıllık ve 29 ülke yatay kesitine sahip panel veri analiz yöntemi uygulanmaktadır. Çalışmanın gümrük birliğinin endüstri içi ticarete etkilerini içermesi, örneklemede eski doğu bloku ülkelerinin de bulunması ve bazı ülkelerin kriz dönemleri ve yaşanan rejim değişikliği gibi nedenlerle veri bulunabilirliği açısından 1998-2017 yıl aralığı tercih edilmektedir. Panel veri analizlerinde yapılan incelemeler sonucunda genellikle verilerin birleşimini gösteren havuzlanmış en küçük kareler, sabit etkiler modeli ve rassal (tesadüfi) etkiler modeli kullanıldığı tespit edilmiştir, bu nedenle çalışmada bu modeller ele alınmaktadır. Endüstri içi ticareti ülke ve politika temelli hipotezler ile test ederken, modelin sabit etkili mi yoksa rassal etkili modelin mi uygun sonuçlar vereceğine Hausman testi uygulanarak karar verilmektedir. Yapılacak olan analizlerde STATA, Statistics and Data Analysis ve Eviews programlarından yararlanılmaktadır. Tabloda, havuzlandırılmış en küçük kareler (Klasik etkiler), sabit etkiler ve rassal etkiler modeli sonuçları yer almaktadır. En küçük kareler yöntemi ile sabit etkiler arasında karar verebilmek için F testi sonuçları, sabit etkiler ile Rassal etkiler arasında seçim yapabilmek için Hausman testi sonuçları yer almaktadır. Ayrıca rassal etkiler ile havuzlandırılmış en küçük kareler arasında karar verebilmek için ise LM test istatistikleri kullanılmaktadır.

Tablo 32. Türkiye'nin 29 Ticaret Ortağı Ülke ile Gerçekleştirdiği Endüstri İçi Ticaretin Ülke ve Politika Temelli Belirleyicilerinin Testi: Uygun Model Seçimi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: EİT		
	Havuzlanmış En Küçük Kareler	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli
KORT	0.0007 (0.062)	0.0005 (0.109)	0.0005 (0.001)
KFARK	-0.2404 (0.031)	-0.1894 (0.156)	-0.1787 (0.005)
GORT	2.53 (0.395)	1.38 (0.603)	1.66 (0.144)
GFARK	0.2255 (0.088)	0.2804 (0.135)	0.2669 (0.000)
DA	-0.3292 (0.043)	-0.0576 (0.682)	-0.0758 (0.208)
DAF	0.6438 (0.010)	0.041 (0.867)	0.0842 (0.383)
CU	-0.0050 (0.035)	-0.0025 (0.091)	-0.0032 (0.002)
GB	22.8600 (0.000)	9.4300 (0.116)	13.9682 (0.000)
SABİT	57.9563	53.1620	52.6694
F Testi		18.8313 (0.000)	
LM ₁ Breusch pagan	810.8667 (0.000)		
LM ₂ Honda	19.5396 (0.000)		
LM ₃ King Wu	17.5381 (0.000)		

	Havuzlanmış En Küçük Kareler	Sabit Etkiler Modeli	Rassal Etkiler Modeli
LM ₅ Standardized King Wu	14.2789 (0.000)		
Hausman Testi			13.6313 (0.0919)
R ²	0.4123	0.7122	0.1833
F istatistiği	46.8436	34.7892	14.9882
Gözlem Sayısı	543		

Not: Parantez içerisindeki test sonuçları hesaplanan olasılık değerlerini ifade etmektedir.

Sabit etkiler ile havuzlandırılmış en küçük kareler (Klasik model) arasında karar vermek amacıyla F testi uygulanmıştır ve sonuç sabit etkiler modelinin (FE) kullanılması yönündedir. Sabit Etkiler ile Rassal Etkiler tahmincileri arasında seçim yapabilmek amacıyla kullanılan Hausman testi sonucunda birim ve zaman etkilerinin sabit mi yoksa tesadüfi mi olduğuna karar verilmektedir. Sabit ve rassal etkiler modelleri arasındaki en önemli fark birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmamasıdır. Temel hipotez; açıklayıcı değişkenler ve birim etki arasında korelasyon yoktur, şeklinde belirtilmektedir. Bu sebeple iki tahminci de tutarlı sayıldığından sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincileri arasında az bir fark olması beklenmekte ve daha etkin olduğundan dolayı rassal etkiler tahmincisinin kullanımı uygun görülmektedir (Tatoğlu, 2013). Ayrıca tabloda ifade edilen test istatistiği ve olasılık değerlerine göre Rassal etkiler tahmincisinin tutarlı olduğu sonucuna varılmaktadır.

Rassal etkiler modeli ile havuzlandırılmış en küçük kareler (Klasik etkiler) arasında karar verebilmek amacıyla Breusch-Pagan, Honda, King Wu, Standardized Honda ve Standardized King Wu olmak üzere farklı LM (Lagrange Çarpanı) testleri uygulanmıştır. LM testleri havuzlandırılmış en küçük karelerin kalıntıları olan Lagrange çarpanları ile rassal birim etkilerin varyansının sıfır olduğu hipotezi sınamak için kullanılmaktadır. Tabloda LM test istatistikleri ve olasılık değerleri verilmekte,

tahminciler arasından rassal etkiler modelinin kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada, uygun model seçimi için yapılan tahminler ve uygulanan testlerin sonucunda Rassal etkiler modelinin kullanılması uygun kabul edilmektedir. Ayrıca çalışmada yer alan model, standart hataları test edebilmek ve varsa sapmaları düzeltebilmek amacıyla robust tahmincilerin bulunduğu White testi ile sınınmaktadır. White testi sonucunda rassal etkilerin robust tahminciler 3.4 nolu tabloda yer almaktadır.

Tablo 33. Standart Hataları Düzeltilmiş Tesadüfi Etkiler Modelinin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: EİT				
Bağımsız Değişkenler	Parametre	Standart Hata	T- istatistiği	Probability
SABİT	52.6694	9.6495	5.4582	0.0000
KORT	0.0005	0.0003	1.7223	0.0856
KFARK	-0.1787	0.1143	-1.5636	0.1185
GORT	1.66	2.41	0.6896	0.4907
GFARK	0.2669	0.1601	1.6675	0.0960
DA	-0.0758	0.1244	-0.6093	0.5426
DAF	0.0842	0.2263	0.3720	0.7100
CU	-0.0003	0.0013	-2.4695	0.0138
GB	13.9682	4.9288	2.8339	0.0048
R ²	0.1833			
\bar{R}^2	0.1711			
F istatistiği	14.9882			
Probability (F-istatistiği için)	0.0000			
Durbin-Watson	0.7512			
Gözlem Sayısı	543			

Standart hataları düzeltilmiş tahminciler için White testi sonucunda gelişmişlik düzeyi (KORT), piyasa büyüklüğü farkı (GFARK), coğrafi uzaklık (CU) ve gümrük birliğine üye olunması (GB) değişkenlerine ait katsayılar istatistiki olarak anlamlı bulunmaktayken, Rassal etkiler modelinden farklı olarak gelişmişlik (kalkınma) düzeyi farklılıkları (KFARK) değişkeninin istatistiki olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Tahminciler için standart hatalarda farklılıklar görülmekte ve parametre anlamlılıklarında ufak değişimler söz konusu olmaktadır. Tablo 34’te yer alan bilgiler doğrultusunda rassal etkiler modelinin değerleri ile hipotezleri bir bütün olarak incelemek mümkündür.

Tablo 34. Türkiye'nin 29 Ticaret Ortağı Ülke ile Gerçekleştirdiği Endüstri İçi Ticaretin Ülke ve Politika Temelli Belirleyicilerinin Testi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken: EİT			
	Beklenti		Sonuç	
	Test Edilen Hipotez	Beklenen İşareti	Beklentiye Uygunluk	İstatistiki Anlamlılık
KORT	Hipotez1“Ülkelerin gelişmişlik düzeyi artarsa endüstri içi ticaret artar.”	+	Teoriye uygundur.	Değişken istatistiki olarak anlamlıdır.
KFARK	Hipotez2“Türkiye'nin ticari ortakları ile arasındaki gelişmişlik (kalkınma) düzeyi farklılıkları artarsa endüstri içi ticaret azalır.”	-	Teoriye uygundur.	Değişken istatistiki olarak anlamlı değildir.
GORT	Hipotez3“Türkiye'nin ve ticari ortaklarının ortalama piyasa büyüklüğü artarsa endüstri içi ticaret artar.”	+	Teoriye uygundur.	Değişken istatistiki olarak anlamlı değildir.
GFARK	Hipotez4“Türkiye'nin ticari ortakları ile arasındaki piyasa büyüklüğü farkı artarsa endüstri içi ticaret azalır.”	-	Teoriye uygun değildir.	Değişken istatistiki olarak anlamlıdır.
DA	Hipotez5“Türkiye'nin ticari ortakları ile arasındaki dışa açıklık oranı artarsa endüstri içi ticaret artar.”	+	Teoriye uygun değildir.	Değişken istatistiki olarak anlamlı değildir.
DAF	Hipotez6“Türkiye'nin ticari ortakları ile arasındaki dışa açıklık oranı farkı artarsa endüstri içi ticaret azalır.”	-	Teoriye uygun değildir.	Değişken istatistiki olarak anlamlı değildir.
CU	Hipotez7“Türkiye'nin ticari ortakları ile arasındaki coğrafi uzaklık artarsa endüstri içi ticaret azalır.”	-	Teoriye uygundur.	Değişken istatistiki olarak anlamlıdır.
GB	Hipotez 8 “Ekonomik entegrasyona katılım endüstri içi ticareti artırmaktadır.”	+	Teoriye uygundur.	Değişken istatistiki olarak anlamlıdır.

Tahmin edilen regresyonun sonuçlarına göre; gelişmişlik düzeyi (KORT), kalkınma (gelişmişlik) düzeyi farklılıkları (KFARK), piyasa büyüklüğü farkı (GFARK), coğrafi uzaklık (CU) ve gümrük birliğine üye olunması (GB) değişkenlerine ait katsayılar istatistiki olarak anlamlı bulunmaktadır. Piyasa büyüklüğü farkı (GFARK) değişkeni istatistiki olarak anlamlı iken teoride beklenen işaretinin aksine pozitif değer almaktadır. Gelişmişlik (kalkınma) düzeyi farklılıkları (KFARK) değişkeni ve piyasa büyüklüğü (GORT) değişkenleri teorik beklentiye uygun iken, istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır.

Bu çerçevede çalışmada test edilen hipotezlere ilişkin değerlendirmeler aşağıda belirtilmektedir:

Hipotez 1: “Türkiye’nin ve ticaret ortaklarının gelişmişlik düzeyi artarsa endüstri içi ticaret artar” KORT değişkeni hem istatistiki olarak anlamlı hem de teorik beklentiye uygun olarak pozitif değerde olması sebebiyle hipotezi doğrular nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hipotez 2: “Türkiye’nin ticari ortakları ile kalkınma (gelişmişlik) düzeyi farklılıkları artarsa endüstri içi ticareti azalır” KFARK değişkeni teorik beklentiye uygun iken, istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durumda değişkenin endüstri içi ticarete etki etmediği anlaşılmaktadır.

Hipotez 3: “Türkiye’nin ticari ortakları ile ortalama piyasa büyüklüğü artarsa endüstri içi ticareti azalır” GORT değişkeni istatistiki olarak anlamlı bulunmazken teorik beklentiye uygun sonuç vermektedir. Bu durumda değişkenin endüstri içi ticarete etki etmediği anlaşılmaktadır.

Hipotez 4: “Türkiye’nin ticari ortakları ile piyasa büyüklüğü farkı artarsa endüstri içi ticareti azalır” GFARK değişkeni istatistiki olarak anlamlı bulunmaktayken, teorik beklentiye uygun sonuç vermemektedir.

Hipotez 5: “Türkiye’nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı artarsa endüstri içi ticareti artar” DA değişkeni hem istatistiki olarak anlamlı bulunmamakta hem de teorik beklentiye uygun sonuç vermemektedir, bu sebeple endüstri içi ticarete etki etmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Hipotez 6: “Türkiye’nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı farkı artarsa endüstri içi ticareti azalır” DAF değişkeni hem istatistiki olarak anlamlı bulunmamakta hem de teorik beklentiye uygun sonuç vermemektedir. Dolayısıyla değişkenin sahip olduğu değerlerden endüstri içi ticarete etki etmediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Hipotez 7: “Türkiye’nin ticari ortakları ile coğrafi uzaklığı artarsa endüstri içi ticareti azalır” CU değişkeni hem istatistiki olarak anlamlı hem de teorik beklentiye uygun olarak işareti negatiftir. Dolayısıyla çalışmada bu değişkene dair değerlerin hipotezi doğrular nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Hipotez 8: “Ekonomik bütünleşmeye katılım endüstri içi ticareti arttırır” hipotezi için gümrük birliğine üye olup olmamasına göre değer alan GB değişkeni hem istatistiki olarak anlamlı hem de teorik beklentiye uygun olarak pozitif değer alması dolayısıyla hipotezi doğrular nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Çalışmanın ilk bölümünde iktisat literatüründe dış ticareti açıklamaya yönelik yaklaşımlar ve ortaya çıkan teoriler açıklanmaktadır. Her bir teori bir öncekinin eksikliğini giderebilmek amacıyla geliştirilmektedir. Klasik teoriler genellikle emek faktörü üzerinde yoğunlaşmakta ve tam rekabet piyasa koşullarını kabul etmektedir. Yeni dış ticaret teorileri emek faktörünün yanı sıra sermaye, teknoloji, uzmanlaşma gibi kavramlarla eksik rekabet, ölçek ekonomileri, ürün farklılaşması gibi faktörleri de ele almaktadır. Ticarete konu olan benzer özellikteki malların aynı zamanda hem ithal hem ihraç edilmesi anlamına gelen endüstri içi ticaret bu noktada önem kazanmaya başlamaktadır. Özellikle ölçek ekonomilerinin avantajı ile ürün farklılaştırılması uluslararası ticareti hızlandırmaktadır. Bir malın farklı bir çeşidini tüketme isteği talepte artış meydana getirmektedir. Tercihlerde benzerlik hipotezi endüstri içi ticaret teorilerinde de geçerli olmaktadır. Gelişmişlik düzeyi birbirine yakın olan ülkeler, benzer gelirlere sahip olan tüketiciler ve dolayısıyla tercihlerin de benzerlik göstereceği düşünülmektedir. Çalışmanın ikinci bölümündeki analizi bu hipotezi doğrular niteliktedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye'nin 29 ticaret ortağı ülke ile gerçekleştirmiş olduğu imalat sanayi sektöründeki endüstri içi ticareti 1988-2017 yılları kapsamında Grubel Lloyd endeksi kullanılarak analiz edilmektedir. Yapılan ülke ve endüstri bazlı statik analizin sonuçları aşağıdaki gibidir;

Türkiye'nin İngiltere ile; SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubu kapsamındaki ürünlerin endüstri içi ticaretin yüksek oranlara sahip olduğu gözlemlenmektedir. SITC5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda ise endüstri içi ticaret oranlarının artış eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Almanya ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubuna ait endüstri içi ticaretin yüksek oranlarda olduğu, SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar ürün grubunun endüstriler arasından endüstri içi ticarete yöneldiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Fransa ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunun endüstri içi ticarete yüksek öneme sahip olduğu görülmektedir. SITC

7-Makine ve ulaştırma araçları grubunun endüstriler arası gerçekleşirken son yıllarda endüstri içi ticarete önem kazandığı, SITC 8-çeşitli mamul eşyalar grubunda ise endüstri içi ticaret oranlarının genel olarak artış eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye ile Hollanda SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubundaki ürünlerin yüksek endüstri içi ticaret oranlarına sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin İtalya ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-çeşitli mamul eşyalar grubuna ait endüstri içi ticaret oranlarının zaman zaman yüksek değerlere alabildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin İspanya ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün grubunda endüstri içi ticaretin önemli oranlarda değer aldığı görülmektedir. Türkiye'nin Polonya ile gerçekleştirmiş olduğu ticaretin büyük kısmı endüstri içi ticaret şeklinde olmaktadır. Yalnızca SITC 8-çeşitli mamul eşyalar grubuna ait ticaretimizin dalgalı olması dikkat çekmektedir. SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi rnleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ürün gruplarına ait ticaretimiz ise yüksek oranlarda endüstri içi ticarete konu olduğu söylenilmektedir. Türkiye'nin Belçika-Lüksemburg ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda önemli oranda endüstri içi ticaret seviyelerine sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ABD ile gerçekleştirmiş olduğu endüstri içi ticareti dönem dönem artış-azalış gösteriyor olsa da SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-çeşitli mamul eşyalar grubunda yüksek değerlere ulaşmaktadır. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubu ise genel anlamda endüstri içi ticaret eğilimi göstermektedir. Türkiye'nin Çin ile yapmış olduğu ticaret endüstriler arası olma niteliğindedir. Türkiye'nin Hindistan ile yapmış olduğu ticaretin yönü endüstriler arası olmaktadır. Türkiye'nin İsveç ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda 1999 yılından, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda ise 2001 yılından itibaren endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyede gerçekleşmesi söz konusudur. SITC 8-çeşitli mamul eşyalar grubu ise genel itibariyle endüstri içi ticarete konu olmaktadır. Türkiye'nin Romanya ile SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi rnleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma

araçları ürün gruplarında endüstri içi ticaret oranlarının yüksek değerlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda 2006'dan sonraki yıllarda endüstri içi ticarete yöneldiği ve oldukça yüksek değerlere sahip olduğu gözlemlenmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda ise 2011 yılına dek endüstriler arası özellikteyken son yıllarda artış eğilimi göstererek 2017 yılında endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında endüstri içi ticaretimiz 1998 yılında %100 oranında tam endüstri içi ticaret seviyesine ulaşmaktadır. Yıllar itibariyle inişli çıkışlı bir seyir gösterse de söz konusu ürün grubunda ticaretin boyutu endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunda genel anlamda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleşmekte ancak son üç yılda ticaretin boyutu endüstriler arasına yönelmektedir. Türkiye'nin İran ile SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar grubunun son yıllarda endüstri içi ticarete konu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin İsrail ile yapmış olduğu dış ticaret genel olarak değerlendirildiğinde SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri grubunda son yıllarda endüstri içi ticaret şeklinde gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Güney Kore ile ticaretinin endüstriler arası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Yunanistan ile SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallarda endüstri içi ticaret söz konusu iken SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunda endüstri içi ticaretten endüstriler arasına yöneldiği görülmektedir. Türkiye'nin Ukrayna ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret incelendiğinde yalnızca SITC 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri kapsamında endüstri içi ticaret yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Danimarka ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC7-Makine ve ulaştırma araçları dâhilindeki ürünlerin endüstri içi ticarete konu olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Japonya ile ticaretinin endüstriler arası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Portekiz ile imalat sanayi kapsamında endüstri içi ticaretimizde önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Bulgaristan ile endüstri içi ticaretinin yüksek değerler aldığı ve imalat sanayinin önemli bir yere sahip olduğu

anlaşılmaktadır. Türkiye'nin Avusturya ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar, SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda ise endüstriler arası olan ticaretin endüstri içi ticarete kaydığı sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Norveç ile SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları kapsamında endüstri içi ticaretin yüksek oranlara sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri, SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda özellikle son yıllarda yüksek düzeylerde endüstri içi ticaret gerçekleştiği sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'nin İrlanda ile SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunun endüstri içi ticarete büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin İsviçre ile SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları grubunun endüstriler arası ticaretten endüstri içi ticarete yöneldiği gözlemlenmektedir. SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaret oranlarının yüksek seviyelere sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde elde edilen sonuçlara istinaden imalat sanayi sektöründe endüstri içi ticarete konu olan ürün grupları SITC 6-Başlıca sınıflara ayrılarak işlenmiş mallar ve SITC 7-Makine ve ulaştırma araçları olmaktadır. Bu durum ülkeden ülkeye ve hatta yıllara göre bile farklılık gösterebilmektedir. Ancak genel anlamda değerlendirildiğinde bu sonuca ulaşılmaktadır. Son yıllarda ise 5-Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi Ürünleri ve SITC 8-Çeşitli mamul eşyalar grubunda endüstri içi ticaretin artış eğilimi sergilediği dikkat çekmektedir. Ayrıca baz alınan ülkelerden Çin, Hindistan, Güney Kore ve Japonya ile ticaretimizin endüstri içi değil endüstriler arası gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Elde edilen bir diğer sonuç ise İngiltere, Almanya, Fransa, Polonya, Bulgaristan, Romanya ve Portekiz ile endüstri içi ticaretimizin yüksek değerlere ulaştığıdır. Öyle ki özellikle Bulgaristan ve Portekiz ile gerçekleştirilen ticarete imalat sanayi sektöründeki tüm ana ürün grupları (SITC5-8) endüstri içi ticarete konu olmaktadır.

Çalışmanın son analiz bölümünde ise Türkiye'nin ticaret ortağı 29 ülke ile gerçekleştirdiği imalat sanayinde endüstri içi ticaretinin ülke ve politika temelli belirleyen faktörler hipotezler ile test edilmektedir. Çalışmada 1998-2017 zaman serisinde 29 ülke yatay kesit verisine sahip panel veri analizi uygulanmıştır. Yapılan

araştırmalarda panel verilerde genellikle verilerin birleşimini gösteren havuzlanmış en küçük kareler, sabit etki modeli ve rassal etkili modeller kullanıldığı görülmüştür. Çalışmada uygun modelin belirlenirken bu üç model test edilmiştir. Endüstri içi ticaretin ülke ve politika temelli belirleyicileri hipotezler yardımıyla test edilirken panel veri analizinde kullanılacak model seçiminde havuzlanmış en küçük kareler (Klasik model) ile sabit etki modeli arasında F testi uygulanmakta ve sabit etki modelinin tercih edilmesinin uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Sabit etki ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için ise Hausman testi uygulanmakta ve sonucunda rassal etkiler modeli uygun görülmektedir. Ayrıca LM testleri sonucunda da rassal etkiler modelinin tercih edilmesi uygun görülmektedir. Daha sonra rassal etkiler modeli incelenmekte ve standart hataları düzeltebilmek amacıyla White testi kullanılmaktadır. Analizlerde kullanılan programlardan STATA (Statistics and Data Analysis) ve Eviews tercih edilmektedir.

Yapılan analizler neticesinde ulaşılan sonuçlara ilişkin yorum yapılabilir. Çalışmanın “Türkiye’nin ve ticaret ortaklarının gelişmişlik düzeyi artarsa endüstri içi ticaret artar”, Türkiye’nin ticari ortakları ile ortalama piyasa byklğu artarsa endüstri içi ticareti azalır”, “Türkiye’nin ticari ortakları ile coğrafi uzaklığı artarsa endüstri içi ticareti azalır”, “Ekonomik bütünleşmeye katılım endüstri içi ticareti arttırır” hipotezleri analiz sonuçları ile desteklenmektedir. Bu sonuç literatür taramasında yer alan diğer çalışmalar ile örtüşmektedir. Ayrıca “Türkiye’nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı artarsa endüstri içi ticareti artar” ve “Türkiye’nin ticari ortakları ile dışa açıklık oranı farkı artarsa endüstri içi ticareti azalır” hipotezleri, analiz sonucunda anlamlı bulunmadığından Türkiye’nin söz konusu ülkeler ile gerçekleştirdiği endüstri içi ticaret üzerinde etkisinin olmadığı yorumu yapılabilir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara istinaden Türkiye’nin katma değeri yüksek ileri teknoloji mallara gereken önemi vermesi ve ihracatını özendirilmesi gerekmektedir. retimi arttırabilmek için ise teknolojik gelişme ile birlikte nitelikli işgücü de önemlidir. Gelişmiş ülkelerin daha çok teknoloji ağırlıklı ürünleri ihraç ediyor olması dikkat çekmektedir. Bunun ise öncelikli sebebi yaptığı Ar-Ge harcamaları ve beşeri sermaye yatırımları gösterilebilir. Bu sebeple Türkiye’nin beşeri sermaye yatırımları ile Ar-Ge harcamalarına gerekli desteği sağlaması oldukça mühim

bir konudur. İmalat sanayinin teknoloji transferi açısından oldukça etkili olduğu düşünülmektedir. Ancak tek başına teknolojik gelişme ve Ar-Ge harcamalarını arttırmak yeterli olmamakla birlikte gerçekleşecek olan yenilikleri doğru yönde kullanabilecek, doğru alanlara yönlendirme yapabilecek bir beşeri sermayenin oluşturulması önem arz etmektedir. Artan teknolojik gelişme, Ar-Ge ve beşeri sermaye yatırımları ile üretimin artacağı, ticaretle rekabet gücümüzün artması ile gelirimizin de artacağı ve bu sayede endüstri içi ticaretin de yüksek seviyelere ulaşabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Atik, H. (2006). *Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı Komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, s. 33-45.
- Ay Çınar, Sema. (2005), *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaretinde Meydana Gelen Yapısal Değişmeler*, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul.
- Aydın, A. (2008) *Endüstri-İçi Ticaret ve Türkiye: Ülkeye Özgü Belirleyicilerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi
- Baltagi, B. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.
- Başkol, M. O., Erol, (2005). *Endüstri-İçi Ticaret Teorisi Açısından Dış Ticaret Yapımızın Değerlendirilmesi*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi
- Başkol, M.O. (2009). *Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaretinin Analizi:1969-2009*.Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XXVIII, Sayı 2, 2009, s. 1-24
- Bayraktutan, Y. (2003). *Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri*. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4, 175-186.
- Bedir, A. Kibritçioğlu, A. (2009). *Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-içi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayi Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Bilici, Ö. (2007). *Türkiye Avrupa Birliği Arasında Endüstri-İçi Ticaretin Analizi*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Can, M. (2011). *Türkiye'nin Bölge Ülkeleriyle Endüstri-İçi Ticaretinin Gelişimi: 1995- 2009*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Çakmak, Ö. (2005) *Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama*. Ege Academic Review 5 65-76
- Çakmak, Ö. (2006). *Türkiye ile Almanya, İtalya, Fransa ve İngiltere Arasında İmalat Endüstrisinde Endüstri-İçi Ticaretin Yapısı: 1991–2004*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,
- Çalışkan, Ö. (2009). *Türkiye-AB Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret ve Gümrük Birliği Sonrası Gelişmeler*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Çepni, E. Ve Köse, N. (2003). *Intra-Industry Trade Patterns of Turkey:A Panel Study:1988-1998*. G.Ü İ.İ.B.F Dergisi 3/2003 13-28.
- Çeştepe, Hamza. (2012). *Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analiz*. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt.8, S.2, Ss.23-43.

- Diken, A.Ö. (2015) *Endüstri-İçi Ticaret Kavramı: Nedenleri, Ölçüm Yöntemleri ve Türkiye ile AB Arasında Endüstri-İçi Ticaretin Gelişimi 2004-2014* Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri. (21.03.2019) <https://databank.worldbank.org>
- Emirhan, P.N. (2005) “*Determinants of Vertical Intra-Industry Trade of Turkey: Panel Data Approach*”, Dokuz Eylül University Faculty of Business, Department of Economics, Discussion Paper Series No. 05/05
- Erk, N. ve Tekgül, Y. (2001), *Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İçi Ticaretin Ölçülmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi*, Metu International Conference on Economics V, Ankara.
- Erlat, G. ve H. Erlat, (2003), *Measuring Intra-Industry and Marginal Intra-Industry Trade: The Case For Turkey*, Emerging Markets Finance and Trade, 39, Ss.5–38.
- Gencer, S. (2015) *Dış Ticaret Teorileri Bağlamında Outsourcing ve Türkiye Uygulamaları:1995-2011*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi
- Gönel, D. F. (2001a), *How Important is Intra-Industry Trade Between Turkey and Its Trading Partners A Comparison Between the European Union and Central Asia Turkic Republics*, Russian and East European Finance and Trade, 37, Ss.61-76.
- Gönel, D. F. (2001b), *Tekstil Sektöründe Endüstri-İçi Ticaret*, Dış Ticaret Dergisi, S. 21, Ss.15-31.
- Gürel, S. ve Yalçın, E. (2018), *Business, Economics and Management Research Journal*, BEMAREJ, Volum 1, Issue 2, 81-92.
- İyibozkurt, Erol. (2001). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Gözden geçirilmiş ve Genişletilmiş 4.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi
- Kibritçioğlu, A. (2006). *Uluslararası İktisat Politikası*
- Köse, Z. (2018) *Seçilmiş Ülkelerde İmalat Endüstrisinde Endüstri İçi Ticareti Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Bir İnceleme*. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kösekahyaoğlu, L. ve Şentürk C. (2014). *Türkiye'nin Endüstri İçi Ticaretinin Ülke ve Politika Temelli Belirleyicilerine Yönelik Bir Uygulama:1995-2012*. Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi Yıl 2014, Cilt Xxxvi, Sayı Iı, S. 299-325 Doi No: 10.14780/İİB.65593
- Krugman, P. (1979) *Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade*, Journal of International Economics, Cilt 9, Sayı 4, s. 469-479
- Krugman, P. (1983). *New Theories of Trade Among Industrial Countries*.*American Economic Review*

- Kurul, Z. (2010). *AB ve Gümrük Birliği'nin Endüstri-İç Ticaret Üzerindeki Etkisi ve Endüstri-İç Ticaretin Belirleyicileri*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Küçükefe, B. *Türkiye'nin Endüstri-İç Ticareti*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Küçüksakarya, S. (2016). *Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında Endüstri-İç Ticareti Üzerine Bir İnceleme:1990-2012*. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi .8 (2).27-41
- Loertscher, R., ve F., Wolter, (1980), *Determinants of Intra-Industry Trade Among Countries and Across Industries*, Review of World Economics.
- Mangır, F. ve A. Fidan (2017) *Grubel-Lloyd Endeksi ile Endüstri-İç Ticaret Analizi: Tarım Sektörü Türkiye Örneği*, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 19 (33): 45-51, 2017 Issn: 2147 – 7833
- Öcal, O. (2004). *Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Olan Endüstri-İç Ticareti*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Özel, E. (2012). *Türk Tekstil Sanayi Endüstri-İç Ticaretin Yapısı ve İncelenmesi:1996-2006*. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Özer, M., ve K. Biçerli, (2003), *Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi*, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 2003-2004, ss. 55-86.
- Özkaya, M. H. (2010). *Tekstil Sektöründe Endüstri-İç Ticaretini Etkileyen Faktörler Üzerine Ampirik Çalışma*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3/2, 136-157.
- Polat, H. (2010) *Türkiye İmalat Sanayi Endüstri-İç Ticaret Analizi: 1980-2007*. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Savaş, Vural F (1997). *İktisadın Tarihi, Liberal Düşünce Topluluğu*, Avcıol Matbaacılık, İstanbul.
- Schüller, Martin K. (1995). *The Path of Intra-Industry Trade Expansion, The Cases of Spain and Turkey*. METU Studies in Development. Vol.22. Pp 79-99
- Seyidoğlu H. (2009) *Uluslararası İktisat*. Güzem Can Yayınları No:24
- Şahin, D. (2015). *Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Endüstri-İç Ticaretinin Statik Analizi: AB-15 Ülkeleri ile Karşılaştırma*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- Şahin, D. (2015). *Türkiye'nin ve G-8 Ülkelerinin Endüstri-İç Ticaretinin Statik Analizi: 1996-2014*. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi Cilt 3, Sayı 3, 2015, Ss.98-107 Issn:2147-804x
- Şentürk, C. (2014). *Türkiye'nin Seçilmiş Ülkeler ile Endüstri İç Ticaretinin Endeks Yöntemine Dayalı Analizi 1990-2013*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2014/2, Sayı:20
- Şimşek, N. (2008). *Türkiye'nin Endüstri İç Dış Ticaretinin Analizi*, Beta Yayınları, İstanbul,

- Tatoğlu, F. (2012). *İleri Panel Veri Analizi*, Beta Yayıncılık İstanbul.
- Tatoğlu, F. (2013). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul,
- Tekelioğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Tharakan,P. K. M. (1983). *Intra-Industry Trade Between the Industrialized Countries and the Developing World*. European Economic Review, 26
- Tunç, Ş.Ö. (2012). *Türkiye'nin OECD Ülkeleri ile Endüstri-İçi Ticaretinin Değerlendirilmesi (2000-2010)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, (27.03.2019). <http://www.tuik.gov.tr>
- Türker, O. (2002). *Yeni Dış Ticaret Teoriler:Teori ve Uygulama(1993-2000)*. Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi
- Yapraklı, S. Kaplan, F. (2014). *Ekonomik Kırılganlık Endeksi Göstergelerinin Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Kırılgan 12 Ülke Üzerine Panel Veri Analizi:2000-2012*. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Yıl:2014, C:6, S:3, S. 111-121.
- Yenilmez, F. (2004). *Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticareti: Türkiye Almanya Örneği*. Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği.
- Yergin, H. (2011). *Gümrük Birliği'nin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İçi Ticaret Üzerine Etkileri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Yükseler, Z. Türkan, E. 2008. *Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar*. TCMB-TÜSİAD-EAF Ortak Yayını, No: TÜSİAD-T/2008-02/453, İstanbul.

EKLER DİZİNİ

EK-1. Havuzlanmış En Küçük Kareler Modelinin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: EİT				
Bağımsız Değişkenler	Parametre	Standart Hata	T- istatistiği	Probability
SABİT	57.9563	8.9680	6.4625	0.0000
KORT	0.0007	0.0004	1.8688	0.0622
KFARK	-0.2404	0.1113	-2.1603	0.0312
GORT	2.53	2.97	0.8504	0.3954
GFARK	0.2255	0.1320	1.7080	0.0882
DA	-0.3292	0.1629	-2.0207	0.0438
DAF	0.6438	0.2518	2.5560	0.0109
CU	-0.0050	0.0023	-2.1050	0.0358
GB	22.8600	6.4774	3.5291	0.0005
R ²				
R ²	0.4123			
R ²	0.4035			
F istatistiği	46.8436			
Probability (F-istatistiği için)	0.0000			
Akaike Bilgi Kriteri	8.9707			
Schwarz Bilgi Kriteri	9.0419			
Durbin-Watson	0.4348			
Gözlem Sayısı	543			

EK- 2. Sabit Etkili Modelin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: EİT				
Bağımsız Değişkenler	Parametre	Standart Hata	T- istatistiği	Probability
SABİT	53.1620	11.1820	4.7542	0.0000
KORT	0.0005	0.0003	1.6041	0.1093
KFARK	-0.1894	0.1336	-1.4175	0.1569
GORT	1.38	2.65	0.5203	0.6031
GFARK	0.2804	0.1875	1.4949	0.1356
DA	-0.0576	0.1409	-0.4090	0.6826
DAF	0.0411	0.2466	0.1668	0.8676
CU	-0.0025	0.0015	-1.6912	0.0914
GB	9.4300	6.0042	1.5705	0.1169
R ²	0.7122			
\bar{R}^2	0.6917			
Akaike Bilgi Kriteri	8.3598			
Schwarz Bilgi Kriteri	8.6527			
F istatistiği	34.7892			
Probability (F-istatistiği için)	0.0000			
F Testi	18.8313			
Durbin-Watson	0.7943			
Gözlem Sayısı	543			

EK- 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	KORT	KFARK	GORT	GFARK	DA	DAF	CU	GB	EIT
KORT	1.0000	0.3538	0.2391	-0.1357	0.7032	0.5230	-0.0278	0.4453	0.3120
KFARK	0.3538	1.0000	0.0692	0.1651	0.1581	0.2880	0.2448	0.2557	0.0029
GORT	0.2391	0.0692	1.0000	0.5323	-0.2318	-0.0235	0.7094	-0.1677	0.0875
GFARK	-0.1357	0.1651	0.5323	1.0000	-0.4369	-0.3031	0.4888	-0.0241	0.1089
DA	0.7032	0.1581	-0.2318	-0.4369	1.0000	0.7807	-0.3217	0.2738	0.1076
DAF	0.5230	0.2880	-0.0235	-0.3031	0.7807	1.0000	-0.0237	0.0562	0.0719
CU	-0.0278	0.2448	0.7094	0.4888	-0.3217	-0.0237	1.0000	-0.3524	-0.2327
GB	0.4453	0.2557	-0.1677	-0.0241	0.2738	0.0562	-0.3524	1.0000	0.5024
EIT	0.3120	0.0029	0.0875	0.1089	0.1076	0.0719	-0.2327	0.5024	1.0000

EK- 4. Standart Hataları Düzeltilmiş Sabit Etki Modelinin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: EİT				
Değişkenler	Parametre	Standart Hata	T- istatistiği	Probability
SABİT	53.1620	11.1820	4.7542	0.0000
KORT	0.0005	0.0003	1.6041	0.1093
KFARK	-0.1894	0.1336	-1.4175	0.1569
GORT	1.38	2.65	0.5203	0.6031
GFARK	0.2804	0.1875	1.4949	0.1356
DA	-0.0576	0.1409	-0.4090	0.6826
DAF	0.0411	0.2466	0.1668	0.8676
CU	-0.0025	0.0015	-1.6912	0.0914
GB	9.4300	6.0042	1.5705	0.1169
R^2	0.7122			
\bar{R}^2	0.6917			
Akaike Bilgi Kriteri	8.3598			
Schwarz Bilgi Kriteri	8.6527			
F istatistiği	34.7892			
Probability (F-istatistiği için)	0.0000			
Durbin-Watson	0.7943			
Gözlem Sayısı	543			